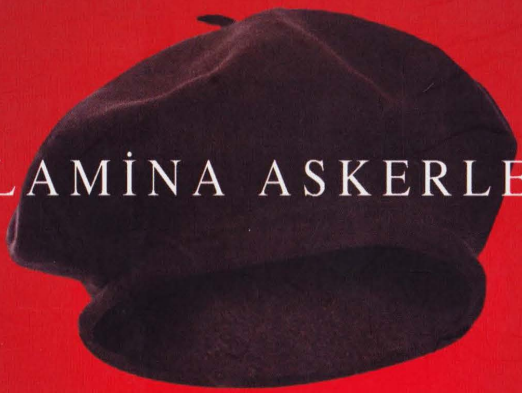
SALAMİNA ASKERLERİ

Javier Cercas

çeviren Gökhan Aksay

JAVIER CERCAS

1962 yılında Ibahernando'da doğdu. İki yıl süreyle Illinois Üniversitesi'nde çalıştı. 1989'dan bu yana Gerona Üniversitesi'nde İspanyol edebiyatı profesörü olarak görev yapıyor. *El País* gazetesinde yazıyor. Hikâyelerini topladığı ilk kitabı *El móvil* (Güdü) 1987 yılında yayımlandı. İlk romanı *El inquilino* (Kiracı) 1989'da, ikinci romanı *El vientre de la ballena* (Balinanın Karnı) 1998'de okurlarıyla buluştu. 1994 yılında *La obra literaria de Gonzalo Suáres* (Gonzalo Suáres'in Edebî Çalışmaları) adıyla denemelerini, 1998'de *Una buena temporada* (Güzel Bir Mevsim) başlığıyla makalelerini, 2000 yılında *Relatos reales* (Gerçek Hikâyeler) adı altında gazete yazılarını yayımladı. 2001 yılında yayımlanan, kısa bir sürede on dört dile çevrilen ve birçok ödül kazanan üçüncü romanı *Soldados de Salamina* (Salamina Askerleri), Javier Cercas'ın Türkçeye çevrilen ilk kitabı.

Salamina Askerleri
Javier Cercas

Kitabın özgün adı
Soldados de Salamina

İspanyolca Aslından Çeviren
Gökhan Aksay

Sayfa Tasarım
Adem Şenel

Baskı-Cilt
Ana Basın Yayın San.Tic. A.Ş
Beysan Sanayi Sitesi Birlik Cad. No: 32 Kapı No: 4 G
Büyükçekmece / İstanbul

Birinci Baskı: Eylül 2012

ISBN: 978-605-86635-0-3

Sertifika No: 25261

Jaguar Kitap
Himayeietfal Cad. Mirat Han. 102 / 4
Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 514 09 04
e-mail: iletisim@jaguarkitap.com
www.jaguarkitap.com

"Jaguar Kitap bir Zen Kitabevi Yayıncılık markasıdır.

JAVIER CERCAS

SALAMİNA ASKERLERİ

Çeviren Gökhan Aksay

YAZARIN NOTU

Bu kitap birçok okumanın ve uzun görüşmelerin sonucunda ortaya çıktı. Bu çalışmayı borçlu olduğum insanların çoğu, bu metinde isimleriyle yer alıyor. Kitapta adı geçmeyen Josep Clara, Jordi Gracia, Eliane ve Jean-Marie Levaud, José-Carlos Mainer, Josep Maria Nadal, Carlos Trías ve özellikle, *La prosa del 27: Rafael Sánchez Mazas* başlıklı doktora tezinden çok yararlandığım Mónica Carbajosa'ya teşekkür ediyorum.

ÇEVİRENİN NOTU

Kimsenin kimseyi dinlemek istemediği bir dünyada öncesiz sonrasız hayallerinin peşi sıra koşuştururken, ne tuhaf bir büyüsü vardır, karşında kendini başka bir dilde ifade edebileceğin insanı bulmuş olmanın! *Soldados de Salamina*'yı, bir ilkbahar günü, tam da pembe beyaz baharlar açarken, Sandra Rivas vermişti bana. Başında aylarca sabahlayabilmeyi ise, başından sonuna anneme borçluyum. O olmasaydı, başka birçok şeyin yanı sıra, bu kitap da olmazdı. *Soldados de Salamina*'nın Türkçesini sevgili anneme sunmak istiyorum. Gönül vererek derlenen bir demet kır çiçeği gibi...

Gökhan Aksay

SALAMİNA ASKERLERİ

"Tanrılar insanlara hayat veren şeyi sakladılar."

Hesiodos[1], *Los trabajos y los días*

1 Eski Yunan epik şiirinin ilk ustalarından. İ.Ö. 800'lü yıllarda yaşamıştır. *Los trabajos y los días* (İşler ve Günler), ünlü Pandora'nın Kutusu'nun hikâye edildiği destanıdır. (ç.n.)

BİRİNCİ BÖLÜM

ORMANDAKİ DOSTLAR

ÜZERİNDEN ALTI YILDAN fazla bir zaman geçti. 1994 yazıydı. Rafael Sánchez Mazas'ın kurşuna dizilmesinden söz ediliyordu. Bu olayı ilk kez duyuyordum. O sıralarda, yaşamış olduğum üç olay henüz sıcaklığını korumaktaydı: babam ölmüştü; karım beni terk etmişti; yazarlık uğraşımı noktalamıştım. Yok, bu doğru değil; bu üç olaydan ilk ikisi doğru, tamamen doğru, ama üçüncüsü doğru değil. Hiçbir zaman tam anlamıyla başlanılmamış olan bir şeyi bitirmiş olmaktan söz edilemez. Yazarlığı başlar başlamaz bırakmış olduğumu söylemem daha doğru olacak. 1989'da ilk romanımı yayımlamıştım. Kitap, sanki iki yıl önce olup biten şeylerin bir dökümüymüş gibi, o malum kayıtsızlıkla karşılandı. Ama o zamanlar arkadaşım olan birisinin yazdığı övgü dolu eleştiri kibirle birleşince, romancı olabileceğime kendimi inandırdım; bunun için gazetenin redaksiyon servisindeki işimi bırakarak kendimi yazıya adamam gerektiğini düşündüm. Hayatımdaki bu yön değişikliğinin sonuçları maddi, fiziksel ve entelektüel ıstıraplarla dolu bir beş yıl, bitirilmemiş üç roman ve iki ay boyunca televizyonun karşısında koltuğa çakılıp kalmama yol açan korkunç bir depresyon oldu. Babamın defnedilmesiyle ilgili

olanı da dâhil olmak üzere faturaları ödemekten, beni kapalı bir televizyonu seyrederken ve ağlarken görmekten usanan karım, tam iyileşmeye yüz tuttuğumda, evi terk edip gitti. Benimse, edebî tutkularımla sonsuza dek vedalaşmaktan ve gazetede yeniden işe alınmayı istemekten başka çarem kalmadı.

Kırk yaşımı doldurmuştum, ama şansım yaver gittiğinden -ya da iyi bir yazar olmamakla birlikte kötü bir gazeteci de olmadığımdan, daha büyük bir olasılıkla da, gazetede kimsenin benim işimi benimkisi kadar düşük bir ücretle yapmak istemeyeceğini bildiklerinden- olsa gerek, beni kabul ettiler. Beni, nereye konulacağı kestirilemeyen kişilerin yerleştirildiği bölüme, kültür servisine verdiler. Başlangıçta, öyle olduğu açıkça dile getirilmese de, besbelli sadakatsizliğimi cezalandırmak amacıyla -çünkü, romancılık uğruna gazeteciliği bırakan kişinin, kimi gazeteciler için bir hainden pek az farkı vardır-, yöneticiye köşedeki bardan kahve taşımak dışında her şeyi yapmakla görevlendirildim ve ödediğim diyeti alay ya da istihzayla karşılamayan sadece birkaç kişi vardı. Zaman sadakatsizliğimi hafifletmiş olmalı; derhâl kısa yazılar, makaleler yazmaya, röportajlar yapmaya başladım. 1994 yılının temmuz ayında üniversitede bir dizi konferans vermekte olan Rafael Sánchez Ferlosio ile röportaj yaptığımda, durum böyleydi. Ferlosio'nun, gazetecilerle görüşmekte aşırı ölçüde ayak dirediğini biliyordum. Neyse ki onu, bir arkadaşımın, daha doğrusu o arkadaşımın Ferlosio'nun kentte kalışını organize eden bir kız arkadaşının sayesinde, benimle bir süre sohbet etmeye razı edebildim. Yaptığım şeye röportaj diyemiyorum; eğer sonuçta ortaya bir röportaj çıktıysa, bunun, hayatım boyunca yapmış olduğum röportajların en tuhafı olduğunu da belirtmeliyim. Ferlosio, arkadaşlarının, öğrencilerinin,

hayranlarının ve pohpohlayıcılarının oluşturduğu bir bulutla çevrelenmiş olarak Bistrot'un terasında belirdi. Terastaki sahneyi izleyen yanlış bilgilendirilmiş bir gözlemci, başının heybetli görünümü, yer yer kırlaşmış karmakarışık saçları, çok zayıf, sert ve inatçı çehresi, etli ve kırmızı burnu ve sakalla gölgelenmiş yanaklarıyla, Doğulu yaşlı bir savaşçı ile Kastilyalı mahcup bir aristokratın içinden çıkılmaz karışımı olan fiziki görünümünü ve giyimindeki dağınıklığı da dikkate alarak, onun, etrafı papaz adaylarınca kuşatılmış bir guru olduğuna inanabilirdi. Ferloiso, verebileceği en iyi yanıtları kitaplarında vermiş olduğunu ileri sürerek, onun için hazırlamış olduğum soruları karşılıksız bıraktı. Bu, benimle konuşmak istemediği anlamına gelmiyordu; aksine, ulaşılmaz bir insan olma konusundaki şöhretini (belki de bu, aslı astarı olmayan bir şeydi) yalanlamak istercesine, son derece samimiydi. Akşamı konuşarak geçirdik. Asıl sorun şuydu: Röportajımı kotarma gayreti içerisinde, ona, diyelim ki nitelikli insanlarla görevsever insanlar arasındaki farkı sordum; o bana, sözgelimi, Salamina Savaşı'nda[2] Pers donanmasının uğradığı bozgunun tahlili ile karşılık vermeyi beceriyordu. Amerika'nın fethinin beş yüzüncü yılına ilişkin vakayiname üzerine görüşünü çürütmeye mi çalışıyorum; o bana, ayrıntılı bir biçimde ve kalabalık el kol hareketleriyle canlandırarak, sözgelimi marangoz rendesinin doğru kullanımını anlatıyordu. Bütün bunları insanı tüketen bir sakınganlık olarak hissedişim, o akşam son biramı içerken, beni şu son iki yıldır huzursuz eden meseleyi, babasının kurşuna dizilmesi olayını anlatmasıyla oldu. Rafael Sánchez Mazas'ın

2 Salamis Adası, Ege Denizi'ndeki Saron Körfezi'nde, Pire kentinin batısında yer alır. Ada ile anakara arasındaki boğaz, İÖ 480'de Yunanlıların Perslere karşı zafer kazandığı bir deniz savaşına sahne olmuştur. (ç.n.)

adının kim (belki Ferlosio'nun arkadaşlarından biri, belki de kendisi) tarafından, nasıl ortaya atıldığını hatırlamıyorum. Ama Ferlosio'nun anlattıkları aklımda:

"Onu, savaşın sonuna doğru, buraya çok yakın bir yerde, Collell Tapınağı'nda kurşuna dizdiler. Orayı biliyor musunuz? Ben de görmedim hiç, ama Banyoles'e yakın olduğunu biliyorum. 18 Temmuz[3], onu Madrid'de yakalamıştı. Şili Büyükelçiliği'ne sığındı. Orada bir yıldan fazla kaldı. 1937'nin sonlarına doğru, sanırım Fransa'ya ulaşmak amacıyla, bir kamyonun içerisinde gizlenerek Madrid'den kaçtı. Ama nasıl olduysa, Barselona'da tutuklandı. Franco'nun milisleri şehre ulaştığında, cumhuriyetçiler, onu, sınıra çok yakın olan Collell'de kurşuna dizmişlerdi. Muhtemelen kargaşanın hâkim olduğu toplu bir kurşuna dizme olayıydı. Savaşı henüz kaybetmiş olan cumhuriyetçiler, bozgun hâlinde Pireneler üzerinden kaçmaktaydılar; öyle ki, Falanj'ın kurucularından ve üstelik Jose Antonio Primo de Rivera'nın[4] yakın arkadaşlarından birini kurşuna dizdiklerinin farkında olduklarını bile sanmıyorum. Babam, kurşuna dizildiğinde üzerinde olan giysilerini, koyun postundan yapılmış ceketini ve pantolonunu evde saklardı. Birçok kez gösterdi onları bana; muhtemelen hâlâ oradadır. Pantolon delinmişti. Ama kurşunlar babamın sadece etini sıyırmış; babam o anki karışıklıktan yararlanarak, kaçıp ormana saklanmayı becermişti. Saklandığı çukurdan, silah

3 1936 yılının şubat ayında sol partilerin oluşturduğu *Halk Cephesi*'nin seçimleri kazanmasının ardından, toprak sahipleri, Katolik Kilisesi ve burjuvazinin oluşturduğu muhalefetin kışkırtmasıyla, falanjist generallerin 17 Temmuz 1936'da başlattıkları büyük ayaklanma. (ç.n.)

4 Diktatör General Miguel Primo de Rivera'nın oğlu. Faşist bir siyasal parti olan Falanj'ın kurucusu. 1933'te, sol partilerin iktidara gelmesi durumunda yönetimi devirmeyi hedefleyen Falange Española (İspanyol Falanjı) hareketini başlattı. İç Savaşın başlarında (1936) idam edildi. (ç.n.)

seslerini, köpeklerin havlamalarını ve onu arayan milis erlerinin seslerini işitmekteydi. Frankocuların kendilerini adım adım izlediğini bildiklerinden, onu aramakla fazla zaman kaybetmemeliydiler. Babam bir an sırtında yaprakların hışırtısını duymuş, arkasına dönmüş ve kendisine bakmakta olan milis erini görmüş. Tam o sırada, bir bağırtı duymuş: 'Orada mı?' Babam milis erinin birkaç saniye kendisine bakakaldığını, sonra bakışlarını üzerinden ayırmadan 'Burada kimse yok!' diye bağırdığını ve arkasını dönerek uzaklaştığını söylemişti." Ferlosio bir an sustu; gözleri, gülüşünü bastırmaya çalışan bir çocuğunkiler gibi, sınırsız bir hınzırlık ve zekâ ifadesi ile kısılmıştı.

"Çevrede bulduğu şeylerle, çiftliklerden verilen yiyeceklerle beslenerek günlerce ormanda saklanmış. Bölgeyi tanımıyormuş, üstelik gözlüğü kırıldığı için görmekte zorlanıyormuş. O nedenle, milliyetçiler gelene kadar kendisini koruyup kollayan Cornella de Terri köyünün gençlerine rastlamış olmasaydı hayatta kalamayacağını söylerdi hep. Yakın arkadaş olmuşlar. Her şey sona erdiğinde, günlerce eve kapanmış. Onları tekrar gördüğünü sanmıyorum, ama bana birkaç kez söz etti onlardan. Onları kendi kendilerine verdikleri isimle andığını hatırlıyorum: 'ormandaki dostlar'."

Bu, hikâyeyi ilk dinleyişimdi. Onu ilk kez dinleyişim, böyle oldu. Ferlosio ile röportaja gelince, sonunda onun üstesinden gelmeyi becerdim. Belki de onu uydurduğumu söylemeliyim. Çünkü, hatırlayabildiğim kadarıyla, röportajda bir kez olsun ne Salamina Savaşı'na değiniliyordu, ne de marangoz rendesinin doğru kullanımına; ama nitelikli insanlarla görevsever insanlar arasındaki farktan, Amerika'nın keşfinin beş yüzüncü yılına ilişkin vakayinameden söz ediliyordu. Üstelik Collell'deki kurşuna dizme olayının ve Sánchez Mazas'ın bahsi bile geçmiyordu. Çünkü,

o olayı, sadece Ferlosio'dan dinlemiş olduğum kadarıyla biliyordum; ayrıca, o dönemde Sánchez Mazas'tan tek bir satır bile okumamıştım ve benim için onun ismi, İspanya tarihinin son yıllarında -sanki mezarcılar tamamen ölmemiş olabileceklerinden korkuyorlarmış gibi- alelacele toprağa gömülen onca falanjist politikacı ve yazardan herhangi birinin puslu isminden daha fazla bir şey ifade etmiyordu.

Ama aslında ölmüyorlardı. En azından, tamamen ölmüyorlardı. Sánchez Mazas'ın Collell'de kurşuna dizilmesi olayı ve onu çevreleyen atmosfer beni fazlasıyla etkilemiş olduğu gibi, Ferlosio ile görüştükten sonra, Sánchez Mazas'ın yanı sıra, o zamana kadar hakkında Salamina Savaşı ya da marangoz rendesinin doğru kullanımı hakkında bildiklerimden daha fazla bir şey bilmediğim İç Savaş ve onun, yaşlılar için nostalji vesilesi ve hayal gücünden yoksun romancılar için hayal gücünün tetikleyicisi olduğunu düşünegeldiğim o müthiş hikâyeleri de bende tecessüs uyandırmıştı. Rastlantı mı bilmiyorum ama, o dönemde, falanjist yazarları temize çıkarmak, İspanyol yazarlar arasında moda hâline gelmişti. Aslında, bu eğilim daha eskilere uzanıyordu. 80'li yılların ortalarında, etkileyici ve seçkin bazı yayınevleri, unutulmuş seçkin falanjistlerin kimi kitaplarını basmıştı. Ama ben Sánchez Mazas'la ilgilenmeye başladığımda, belirli edebiyat çevrelerinde, falanjist yazarların sadece iyileri değil, sıradan, hatta kötü olanları bile temize çıkarılıyordu. Sol ortodoksluğun bekçiliğini yapan bazı saf insanların yanı sıra kimi budalalar da, falanjist bir yazarı temize çıkarmanın Falanj ideolojisini temize çıkarmak (ya da temize çıkarma zeminini hazırlamak) olduğunu ilan ettiler. Oysa doğru olan bunun tam tersiydi: Falanjist bir yazarı temize çıkarmak, sadece bir yazarı temize çıkarmak demekti; daha doğrusu, iyi bir yazarı temize çıkararak,

bir yazar olarak kendini temize çıkarmaktı. Bu modanın, nispeten iyi olan örneklerde (kötü olanlarından söz etmeye değmez), her yazarda görülebilecek, özgün bir çıkış yapma gereksiniminden, açık ve şiddetli bir provokasyon arzusundan, edebiyatın ve hayatın ayrı şeyler olduğuna ve dolayısıyla, kötü bir insan (ya da kötülüğe yaslanan ve kötülüğü kışkırtan bir insan) olunarak da iyi bir yazar olunabileceğine ilişkin sorunsal gerçeklikten ve Andres Trapiello'nun önerdiği formülle söylersek, savaşı kazanmış ama edebiyat tarihini kaybetmiş olan belirli falanjist yazarlar için edebî bir haksızlık yapılageldiği kanısından kaynaklandığını söylemek istiyorum. Her neyse, Sánchez Mazas, bu toplu mezardan çıkarma operasyonunun dışında kalmadı: 1986'da ilk kez toplu şiirleri yayımlandı; 1995'te, çok popüler bir seride, *La vida nueva de Pedrito de Andia*[5] adlı romanı yeniden basıldı; 1996'da, 1984'e kadar yayımlanmadan kalmış olan bir romanı, *Rosa Krüger* ikinci kez basıldı. O dönemde bu kitapların hepsini okudum. Tecessüsle okudum; onlardan yararlandım da; ama heyecanla, şevkle okumadım. Büyük yazarın iyi yazardan farkını net olarak açıklamayı biliyor olamazdım ama, Sánchez Mazas'ın iyi bir yazar olduğu ama büyük bir yazar olmadığı sonucuna varmak için romanlarını defalarca okumama da gerek yoktu. Daha sonra, aylarca, hatta yıllarca, gelişigüzel okumalarımda, Collell olayına yapılan muğlak ve kısacık göndermeleri bile değerlendirerek, Sánchez Mazas hakkında bilgi toplamayı sürdürdüğümü hatırlıyorum.

Zamanla olayı unutmaya başladım. İç Savaş'ın sona ermesinin altmışıncı yılı olan 1999'un şubat ayı başlarında, gazetede, şair Antonio Machado'nun hazin sonu ile ilgili bir makale yazılması fikri ortaya atıldı. Antonio Machado,

5 Pedrito de Andia'nın Yeni Hayatı.

1939 Ocak'ında, ilerleyen Franco milislerinin önünde, annesi, kardeşi José ve dehşete kapılmış onca İspanyol'dan yüzlercesiyle, Barselona'dan Fransa sınırının öte yakasındaki Collioure'a kadar kaçmış, kısa bir süre sonra orada ölmüştü. Fazlasıyla bilinen bir hikâyeydi bu; hâliyle, Katalan olsun olmasın, o tarihlerde hiçbir gazetenin bu olaya değinmeden edemeyeceğini düşündüm. Nitekim ben de, Sánchez Mazas'ı ve onun başarısızlıkla sonuçlanan kurşuna dizilmesi olayının, Machado'nun ölümüyle aşağı yukarı aynı tarihte, ama sınırın İspanya tarafında gerçekleştiğini hatırladığımda, daha önce söz ettiğim o rutin makaleyi yazmaya hazırlanıyordum. Derken, tarihin, âdeta, ikincisinde kurgusu ters yüz edilerek, aynı cümlenin iki ayrı biçimiyle ifade edildiği bu iki müthiş hikâye arasındaki simetrinin ve karşıtlığın belki de tesadüfî olmadığını, eğer ikisini aynı makalede eksiksiz anlatmayı başarabilirsem, bu tuhaf paralelliğin onlara yeni bir anlam kazandırabileceğini düşündüm. Başlangıçta biraz bilgi edinmeye çalışırken, tesadüfen, Manuel Machado'nun, kardeşi Antonio'nun ölümünden az sonra Collioure'a yaptığı yolculuğun hikâyesiyle karşılaştığımda, bu boş inanç perçinlendi. Böylece yazmaya başladım. Sonunda, "Önemli Bir Giz" başlıklı makale çıktı ortaya. Hikâyemiz açısından o makalenin üslubu da önemli olduğu için, aynen aktarıyorum:

"Antonio Machado, İç Savaş'ın sonuna doğru öldü. Ölümünün üzerinden altmış yıl geçti. Machado'nun hikâyesi, hiç kuşkusuz, o dönemin en hazin hikâyelerinden biridir. Sonu kötü olduğu için öyledir. Defalarca anlatılmıştır: Kardeşi José ve annesi ile birlikte Valencia'dan yola çıkan Machado, 1938'in nisan ayında Barselona'ya ulaşır. Önce Hotel Majestic'te, daha sonra Sant Gervasi Bulvarı'ndaki eski saray yavrusu Torre de Castañer'de kalır. Savaşın

başından beri yapmakta olduğu şeye, yazılarıyla meşru cumhuriyet hükümetini savunmaya, orada da devam eder. Yaşlıdır, yorgun ve hastadır. Franco'nun yenileceğine hâlâ inanmadığını şöyle ifade eder: 'Bir gün Barselona düşecek; bu savaşın kaçınılmaz sonucu, budur. Strateji uzmanları için, politikacılar için, tarihçiler için her şey çok açık: Savaşı kaybettik. Ama insani anlamda kaybettiğimizden o kadar emin değilim. Bu anlamda kazandık belki de.' Sonuncusunda haklı olup olmadığını bilemeyiz. Ama ilk söylediğindeki haklılığı su götürmez. 1939 yılının 22 Ocak gecesi, Franco'nun milislerinin Barselona'yı almasından dört gün önce, Machado ve ailesi, bir konvoyun içinde, Fransa sınırına doğru yola koyuldular. Bu şaşkın toplu göçte, onlara, aralarında Corpus Barga ve Carlos Riba'nın da bulunduğu başka yazarlar eşlik ediyorlardı. Figueres yakınlarındaki Cerviá de Ter ve Mas Faixat'da konakladılar. 27 Ocak gecesi, yağmur altında altı yüz metre yürüyerek, sonunda sınırı geçtiler. Bavullarını bırakmak zorunda kalmışlardı; parasızdılar. Corpus Barga'nın çabaları sayesinde Collioure'ye ulaşmayı, Bougnol Quintana Oteli'ne yerleşmeyi başardılar. Şair öldüğünde, oraya yerleşeli henüz bir ay olmamıştı. Annesi ise onun acısına üç gün dayanabildi. Kardeşi José, Antonio'nun kabanının cebinde bazı notlar buldu; bir mısra, belki de son şiirinin ilk mısrası, o notların arasındaydı: 'Bu mavi günler, bu çocukluğun güneşi.'

"Hikâye burada bitmiyor. Antonio'nun ölümünden az sonra, Burgos'ta yaşayan kardeşi şair Manuel Machado, olayı yabancı basından öğrenir. Antonio ve Manuel, kardeş olmanın ötesinde, birbirlerine çok yakındırlar. 18 Temmuz ayaklanması olduğunda, Manuel isyancıların bölgesi olan Burgos'tadır, Antonio ise cumhuriyetçilerin bölgesi olan Madrid'de. Ayaklanma sırasında, Manuel Madrid'de

olsaydı, onun cumhuriyete bağlı kalmış olacağını düşünmek akla yatkın; ya Antonio, eğer o Burgos'ta olsaydı ne yapardı diye merak etmek ise anlamsız kaçabilir. Manuel, kerdeşinin ölüm haberini alır almaz bir geçiş izni edinir; kararmış bir İspanya'da günlerce yolculuk yaptıktan sonra, Collioure'a ulaşır. Otelde annesinin de ölmüş olduğunu öğrenir. Mezarlığa gider. Orada, annesinin ve kardeşi Antonio'nun mezarlarının başında kardeşi José ile karşılaşır. Konuşurlar. İki gün sonra Manuel, Burgos'a döner.

"Ama hikâye -şimdi anlatmak istediğim hikâye- burada da bitmiyor. Machado'nun Collioure'da ölümü ile aşağı yukarı aynı zamanda, Collell Tapınağı'nın yakınlarında Rafael Sánchez Mazas'ı kurşuna dizdiler. Sánchez Mazas iyi bir yazardı. José Antonio'nun arkadaşıydı. Falanjın kurucularından ve ideologlarından biriydi. Onun savaş dönemindeki çalkantılı hayatı, bir muamma. Onun hikâyesini birkaç yıl önce oğlu Rafael Sánchez Ferlosio'dan dinledim. Gerçeğe uygun olup olmadığını bilmiyorum; onun bana anlattığı hâliyle aktaracağım: Askeri ayaklanma olduğunda cumhuriyetçi Madrid'de bulunan Sánchez Mazas, Şili Büyükelçiliği'ne sığınır. Savaşın büyük bölümünü orada geçirir; savaşın sonuna doğru, bir kamyonda gizlenerek kaçmaya çalışır. Barselona'da tutuklanır. Franco'nun milisleri şehre ulaşmak üzeredir. Cumhuriyetçiler, sınıra doğru çekilirlerken, onu da yanlarında götürürler. Fazla uzaklaşmadan kurşuna dizerler. Ama kurşunlar sadece etini sıyırmıştır; o anki karışıklıktan yararlanarak, kaçıp ormana saklanır. Saklandığı yerden peşindeki askerlerin seslerini işitmektedir. Sonunda birisi onu bulur. Gözlerine bakar, sonra arkadaşlarına seslenir: 'Burada kimse yok!' Arkasını döner ve uzaklaşır.

"Jaime Gil, 'tarihteki bütün hikâyelerin en hazin olanı, hiç kuşkusuz İspanya'nın hikâyesidir' der. 'Çünkü sonu kötüdür.' Sonu kötü müdür? Sánchez Mazas'ın hayatını bağışlayan o askerin kim olduğunu asla öğrenemeyeceğiz; Sánchez Mazas'ın gözlerine bakarken onun aklından geçenleri de. Kardeşleri Antonio'nun ve annelerinin mezarları başında, José ve Manuel Machado'nun ne konuştuklarını da bilmiyoruz. Nedendir bilmiyorum ama, bu iki paralel sırdan birini çözmeyi becerebilseydik, belki çok daha önemli bir sırra da ermiş olurduk diye düşünüyorum bazen."

Makale tam istediğim gibi olmuştu. 1999 yılının 22 Şubat günü -Machado'nun Collioure'de ölümünden tam altmış yıl, Sánchez Mazas'ın Collell'de kurşuna dizilmesinden (bu olayın kesin tarihini daha sonra öğrenmiştim) tam altmış yıl yirmi iki gün sonra- yayımlandığında, gazetede beni kutladılar. O günlerde üç mektup aldım; üçü de makaleyle ilgiliydi. Hiçbir zaman yöneticiye mektuplar köşesinde sıklıkla adları geçen polemik yazarlarından olmadım; altmış yıl öncesine ilişkin kimi olayların birilerini fazlasıyla etkilemiş olabileceğine de ihtimal vermediğim için, bu durum bende şaşkınlık yarattı. Üniversiteli bir filoloji öğrencisi tarafından yazılmış olduğunu düşündüğüm ilk mektup, beni, düşünmemiş -daha doğrusu tam olarak öyle düşünmemiş- olduğum bir şey için, makalemde, Antonio Machado'nun, '36 Temmuz'unda eğer ayaklanmış olan Burgos'ta olsaydı, Franco'nun yanında yer alacağını ima etmiş olduğum için kınıyordu. Yaşlı, savaşı yaşamış birisi tarafından yazılmış olan ikinci mektup daha sertti. Son paragrafta Jaime Gil'den yapmış olduğum alıntıyı izleyen soruyla ("Sonu kötü müdür?"), biraz üstü kapalı bir biçimde, İspanya'da tarihin sonunun iyi olduğunu ima ettiğimi belirterek, bildik bir jargonla, beni revizyonizmle

suçluyordu. Ona göre, benim ima ettiğimi düşündüğü şey kesinlikle yanlıştı. "Onun sonu savaşı kazananlar için iyidir" diyordu, "biz kaybedenler içinse, kötü. Özgürlük uğruna savaşmış olduğumuz için kimse bize teşekkür etme inceliğini bile göstermedi. Bütün kasabalarda, savaşta ölenlerin anısına dikilmiş anıtlar var. Bunların kaç tanesinde, hiç olmazsa iki taraftan da isimlerin yer aldığını gördünüz?" Mektup şöyle bitiyordu: "Geçiş Dönemi'nin[6] canı cehenneme! Saygılarımla, Mateu Recasens."

İçlerinde en ilginç olanı, Miquel Aguirre adına imzalanmış olan üçüncü mektuptu. Aguirre tarihçiydi; yıllardır, İç Savaş sırasında Banyoles bölgesinde yaşanılanlar üzerine çalışmakta olduğunu söylüyordu. Onun mektubunda okuduğum bir şey beni şaşkına çevirdi: Collell'deki kurşuna dizilme olayından sağ olarak kurtulan, sadece Sánchez Mazas değildi; adı Jesús Pascual Aguilar olan bir kişi daha vardı. Ayrıca, Pascual'ın, *Yo fui asesinado por los rojos*[7] adlı kitapta bu olayı anlattığı da biliniyordu. Mektubunu âlimane bir kibirle bitiriyordu Aguirre: "Ne yazık ki, bu kitaba ulaşmak olanaksız görünüyor. Ama eğer ilgilenirseniz, bende yararlanabileceğiniz bir kopyası var." Mektubun sonuna adresini ve telefon numarasını eklemişti.

Hemen aradım Aguirre'yi. Bir kamu kuruluşunda çalıştığı sonucunu çıkarmama yol açan bir dizi yanlış anlamanın ardından, ona ulaşabildim. Collell'deki kurşuna dizme olaylarına ilişkin bilgisi olup olmadığını sordum; "Evet, var" dedi. Pascual'ın kitabını bana ödünç verme teklifinin hâlâ

6 *La Transición* (Geçiş Dönemi): İspanya'da, 20 Kasım 1975'te Franco'nun ölümüyle başlayan, 28 Kasım 1982 tarihinde Sosyalist Parti'nin iktidara gelişiyle sona eren demokrasiye geçiş dönemi. (ç.n.)

7 Beni Kızıllar Öldürdü. *Rojos*, İç Savaş döneminde, "kızıllar" anlamında, cumhuriyetçiler için kullanılan bir terim. (ç.n.)

geçerli olup olmadığını sordum; "evet, geçerli" dedi. Birlikte yemek yemeyi önerdiğimde, Banyoles'te yaşadığını, bir radyo programı yaptığı için her perşembe Gerona'ya geldiğini, perşembe günü buluşabileceğimizi söyledi. Günlerden cumaydı, bir hafta boyunca sabırsızlıkla beklemekten kurtulmak için, ona, o akşam Banyoles'te görüşmeyi teklif etmeye hazırdım. Ama "tamam, anlaştık" demekle yetindim. Tam o anda, guruyu andıran o masum hâliyle ve gözlerindeki o yabanıl neşeyle Bistrot'un terasında bana babasını anlatan Ferlosio'yu hatırladım. "Bistrot'ta buluşabilir miyiz" diye sordum.

Bistrot, şehrin eski mahallesinde, mermerden ve işlenmiş demirden masaları, döner başlı vantilatörleri, büyük aynaları, tıka basa çiçeklerle donatılmış olan ve Sant Doménech Meydanı'na çıkan basamaklı sekiye açılan balkonlarıyla, az çok modern görünümlü bir bardı. Perşembe günü, Aguirre ile kararlaştırdığımız saatten çok önce, çevremde oranın müdavimi olan Sosyal Bilimler Fakültesi hocalarının uğultulu muhabbeti, elimde bir bira, Bistrot'un masalarından birinde oturmaktaydım. Bir dergiye göz atarken, birbirimizi tanımadığımıza göre, bu buluşmada ikimizden birinin kimliğini belirten bir şey taşıması gerektiğini, ama bunu akıl edememiş olduğumuzu düşündüm. Kısa boylu, geniş omuzlu, esmer, gözlüklü, kolunun altında kırmızı bir çanta taşıyan birisi masamın önünde durduğunda, sadece bir hafta önce telefonda duymuş olduğum sesin yardımıyla, Aguirre'nin nasıl biri olduğunu hayal etmeye çalışıyordum. Keçi sakalı, kötü adamlarınkini andırıyordu ve birkaç gündür sakal tıraşı olmamıştı; yüzü neredeyse görünmüyordu. Nedenini bilmiyorum ama, onu böyle akşamdan kalmış (ya da eksantrik) olduğu izlenimi veren çok genç bir insan olarak değil de, yaşlı ve sakin bir

profesör olarak hayal etmiştim. Konuşmadan, öylece duruyordu; "Siz, o musunuz?" sorusunu önce ben sordum, o "Evet" dedi, sonra o sordu, ben "Evet" dedim. Gülüştük. Garson kız gelince, Aguirre güveçte pilav ve rokforlu antrkot istedi. Bense, salata ve tavşan... Beni, bir kitabımın iç kapağındaki fotoğrafımdan tanıdığını, bir süre önce o kitabımı okumuş olduğunu söyledi. İlk kibir dalgası geçtiğinde, gönül kırıklığımı koyuverdim:

"A, o sen miydin?"

"Anlamadım!"

Açıklamak zorunda kaldım:

"Şakaydı."

Bir an önce konuya girmek istiyordum, ama kaba ya da bencil birisi olduğum izlenimini vermemek için, ona radyo programını sordum. Aguirre, beyaz ve düzensiz dişlerini ortaya çıkaran canlı bir kahkaha attı.

"Bir güldürü programı olduğu sanılıyor. Ama öyle sanılması, aptallığın daniskası. Görüştüğü kimseleri rapor eden faşist komiser Antonio Gargallo'yu yorumluyorum. Ve giderek ona iyice bağlandığımı da söylemeliyim. Bu konuyla ilgili olarak, belediyede kimsenin bir şeyden haberi yok elbette."

"Banyoles Belediyesi'nde mi çalışıyorsun?"

Utana sıkıla doğruladı Aguirre:

"Belediye Başkanı'nın sekreteri olarak... Saçma sapan bir iş. Eski arkadaşımdır, Belediye Başkanı; bu işi yapmamı istediğinde, geri çeviremedim. Ama bu dönem biter bitmez ayrılacağım."

Banyoles Belediyesi, kısa bir süredir, radikal milliyetçi bir parti olan *Esquerra Republicana de Catalunya*'dan çok genç bir grubun elindeydi. Aguirre ekledi:

"Sizin ne düşündüğünüzü bilmiyorum, ama bence, uygar ülke, kimsenin politika ile zaman harcama gereksinimi hissetmediği yerdir."

Sizli bizli konuşmasına içerlemiştim, ama bozuntuya vermedim; bana pas atıyordu, sıçradım ve kütümü indim:

"Yani, '36'da olanın tam tersi..."

"Aynen öyle..."

Salatayı ve pilavı getirdiler. Aguirre, kırmızı çantayı işaret etti.

"Size Pascual'ın kitabının bir kopyasını getirdim."

"Collell'deki olayı biliyor musun?"

"Tam olarak bildiğimi söyleyemem. Karışık bir olay..."

Aguirre, kocaman lokmaları şarabın yardımıyla çiğnemeden yutarken, beni bilgilendirmenin elzem olduğu düşüncesiyle olsa gerek, savaşın ilk günlerinde Banyoles bölgesinde yaşananları, hükümet darbesinin öngörülebilir başarısızlığını, onu izleyen devrimi, komitelerin denetimi dışındaki barbarlığı, kiliselerin topluca yakılmasını ve din adamlarının uğradıkları toplu kıyımı anlatıyordu.

"Artık modası geçmiş olsa da, din adamlarının toplumsal ve siyasal etkinliğine hâlâ karşıyım ben. Ama burada, kitlesel bir çılgınlık söz konusu. Bunu açıklayan gerekçeler bulmak son derece kolay, ama bu yolla nazizmi de anlayabilirsiniz. Kimi milliyetçi tarihçiler, kiliseleri yakıp rahipleri öldürenlerin, göçmenler gibi dışarıdan gelen insanlar olduklarını ima ediyorlar. Yalan! Onlar buralıydılar ve üç yıl sonra, birçoğu, Franco'nun milislerini alkışlarla karşıladı. Tabii kime sorsanız, kiliseler ateşe verilirken orada olmadığını söyleyecektir. Hâlâ, bunun, Kastilyalılarla Katalanlar arasında geçen bir savaş, iyi adamlarla kötü adamların

hikâyesi olduğu zırvasıyla iş yapmaya çalışarak ortalıkta dolaşan milliyetçilerden usandım."

"Senin milliyetçi olduğunu sanıyordum."

Yemeyi bıraktı Aguirre.

"Milliyetçi değilim ben. Bağımsızlık yanlısıyım."

"Bu ikisi arasında nasıl bir fark var?"

"Milliyetçilik bir ideolojidir" dedi. Zaten apaçık ortada olan bir şeyi açıklamak zorunda kalmış olmanın rahatsızlığıyla olsa gerek, sesi biraz sertleşmişti. "Zararlı, tehlikeli bir şey... Bağımsızlık yanlısı olmak ise, sadece bir imkândır. İnançları tartışamazsınız; milliyetçilik bir inançtır. Ama bağımsızlıktan yana olmayı tartışabilirsiniz. Sizin ne düşündüğünüzü bilmiyorum, ama bana akla yatkın geliyor."

Daha fazla dayanamadım:

"Bana 'sen' demeni isterdim."

"Özür dilerim" dedi. Gülümsedi ve önündekini yiyerek devam etti. "Benden yaşlı kimselere siz diye hitap etmeye alışkınım."

Aguirre, savaşı anlatmaya devam ediyordu; ayrıntılarına inerek, belediyelerin ve *la Generalitat*'ın[8] etkisizleştiği, bölgede karmaşanın, darmadağınık bir kaçışmanın hüküm sürdüğü son dönemin üzerinde yoğunlaşmıştı: kaçan insanların oluşturduğu bitmez tükenmez konvoylar tarafından istila edilmiş olan yollar; her rütbeden üniformalarıyla ortalıkta başıboş dolaşıp duran, kendilerini umutsuzluğa, çapulculuğa ve yağmacılığa bırakmış olan askerler; siperlerde terk edilmiş bir yığın silah ve cephane... Aguirre, savaşın başlarında, Collell'de, gözden ırak bir yerin, neredeyse hepsi

8 *la Generalitat:* Katalonya'daki özerk hükümet. Katalonya'nın özerklik statüsü, 1932 yılında tanınmış, İç Savaş'tan sonra Franco tarafından kaldırılmıştır. (ç.n.)

Barselona'dan gelmiş olan yaklaşık bin kadar tutuklu için hapishaneye dönüştürülmüş olduğunu söyledi. En tehlikelileri, Frankoculuk illetine en fazla bulaşmış olanları, isyancı birliklerin durdurulamaması hâlinde pazarlıkta kullanılmak üzere oraya nakledilmişlerdi. Aguirre, Ferlosio'nun tersine, cumhuriyetçilerin kimi kurşuna dizdiklerinin farkında olduklarını düşünüyordu. Çünkü onların seçmiş olduğu elli tutuklu, savaştan sonra önemli toplumsal ve politik işleri yapmakla görevlendirilecek olan, iyice tanınmış insanlardı: Falanj örgütünün Barselona bölgesi sorumlusu, Beşinci Kol gruplarının liderleri, finansçılar, avukatlar, din adamları. Daha önce, çoğu, Barselona'daki gizli polis örgütünün merkezlerinde ya da *Argentina* ve *Uruguay* gibi hapishane olarak kullanılan gemilerde tutsak olmanın sıkıntısını yaşamıştı.

Antrikot ve tavşan gelmişti; önümüzdeki tabakları aldılar. Aguirre'nin tabağı tertemiz parlıyordu.

"Emri kim verdi?" diye sordum.

Et bıçağı ve çatalla donanmış olan Aguirre, saldırmaya hazırlandığı devasa antrikota iştahla bakarak sordu:

"Hangi emri?"

"Onları kurşuna dizme emrini."

Bana baktı; sanki bir an için orada olduğumu unutmuş ve o an yeniden hatırlamış gibiydi. Omuz silkti; içli, derin bir nefes aldı. Tabağındaki eti kesmeye çalışırken, nefesini bırakarak yanıtladı:

"Bilmiyorum. Ama Pascual, Monroy adında genç, sert mizaçlı bir adamın verdiğini ima ediyor. Belki hapishaneyi yöneten de oydu. Çünkü, daha önce Barselona'daki gizli polis merkezlerini ve çalışma kamplarını o yönetmişti; dönemin diğer tanıklıklarında da ondan söz ediliyor. Emri

veren o olsa bile, kendi iradesiyle hareket ettiğini sanmıyorum; SIM'in talimatlarını uygulamıştır."

"SIM mi?"

"*El Servicio de Inteligencia Militar.*[9] Her durumda gereken neyse yapan küçük askeri örgütlerden biri." Bir an ağzındakini çiğnemeyi kesti; sonra yiyerek sürdürdü konuşmasını. "Akla yatkın bir varsayım: umutsuz bir andı ve bu örgütün elemanları ayrıntılarla uğraşmazlardı. Ama başkaları da vardı."

"Kim mesela?"

"Líster. Oradaydı; babam görmüş onu."

"Collell'de mi?"

"Çok yakın bir köyde, Sant Miquel de Campmajor'da... Babam o zamanlar çocukmuş; sığınmacı olarak köydeki bir çiftlikte yaşıyormuş. Bir gün, çiftliğin, aralarında Líster'in de bulunduğu bazı adamların baskınına uğradığını defalarca anlatmıştı bana. Çiftliktekileri kendilerine yiyecek vermeye ve yatacak yer sağlamaya zorlamışlar; geceyi yemek odasında tartışarak geçirmişler. Hâlâ hayatta olan yaşlıların birçoğu, *Quinto Regimiento*'nun[10] başına geçeli beri az çok efsanevi bir kişiliğe bürünmüş olan Líster'i görmüş olduğunu söylerdi. Daha çok bu nedenle, uzun bir süre, bu hikâyeyi babamın icat etmiş olduğunu düşündüm. Ama zamanla, kimi ipuçlarını değerlendirerek, gerçek olabileceği sonucuna vardım. Sen de göreceksin." Beni hazırlıyordu Aguirre. Bir parça ekmeği, antrikotun içinde yüzmekte olduğu sosa iştahla bandırdı. Akşamdan kalmanın ağırlığını üzerinden atmıştı sanırım. Yemekten aldığı zevk, savaşa ilişkin bilgilerini sergilemenin keyfinden daha

9 Askerî İstihbarat Servisi.

10 Beşinci Alay.

baskındı sanki. "'39 yılının ocak ayı sonlarında, Líster'i albaylığa yükselttiler; Ebro'daki *V Cuerpo del Ejército*'nun[11], daha doğrusu ondan kalan şeyin başına getirdiler: neredeyse hiç savaşmadan, Fransa sınırına doğru çekilmekte olan bir avuç dağınık birim. Líster'in adamları bölgede haftalarca kaldılar; bir bölümü Collell'e yerleşti. Líster'in anılarını okudun mu?"

"Hayır."

"Yazdıklarının tam anlamıyla anı olduğu söylenemez. *Nuestra guerra*[12] başlığını taşıyor. Bütün anı yazıları gibi, hatırı sayılır ölçüde yalanla dolu olmasına rağmen, çok iyi bir çalışma. Anılarında, 1939 yılında, 3 Şubat'ı 4 Şubat'a bağlayan gece (yani Collell'deki kurşuna dizme olayından üç gün sonra), yakınlardaki bir çiftlikte, Komünist Parti'nin Politbüro toplantısının düzenlendiğini; bu toplantıya, diğer liderlerin ve parti sorumlularının yanı sıra, Komünist Enternasyonal'in temsilcisi olarak Togliatti'nin ve kendisinin de katılmış olduğunu söylüyor. Bu toplantıda, eğer yanlış hatırlamıyorsam, Katalonya'da, düşmana karşı son bir direnişin örgütlenmesinin mümkün olup olmadığı tartışılmış. O çiftlik pekâlâ babamın yaşadığı çiftlik olabilirdi. Kişiler, tarihler ve mekânlar uyuşuyordu çünkü..."

Aguirre, bir evlat hissiyatıyla, pattadak asıl konunun dışına çıkarken, beni köşeye sıkıştırdığının farkında bile değildi. O an babamı düşünerek, dalıp gitmiştim. Ve uzun zamandır, onu ilk kez düşünüyordum. Boğazımda bir şeyin düğümlendiğini hissettim, suçluluk duygusu gibi bir şeyin...

Aguirre'nin sözünü kestim:

"Sence onları kurşuna dizme emrini veren Líster mi?"

11 Beşinci Kolordu.

12 Savaşımız.

Tabağındakileri silip süpürmekle meşguldü. Ama zorlanmadan konuya döndü.

"O olabilir. Ama onun vermemiş olması da mümkün. *Nuestra guerra*'da vermediğini söylüyor; ne kendisinin, ne de adamlarının... Başka ne söyleyecek! Ama doğru da olabilir söylediği. Çünkü, bu onun tarzı değildi; o, kaybedilmiş bir savaşı bile sürdürebilecek kadar saplantılı birisiydi. Ona atfedilen şeylerin yarısı tamamen efsaneden ibaret. Diğer yarısı ise... Sanırım diğer yarısı gerçek. Bilmem ki ne diyeyim? Bence kesin olan şu: Emri veren kim olursa olsun, kimi kurşuna dizdiğini biliyordu; elbette, Sánchez Mazas'ın kim olduğunu da. Mmmm, amma acıkmışım ha!" Bir parça ekmekle rokfor sosunu sıyırmaktaydı. "Biraz daha şarap ister misin?"

Tabakları aldılar. Benimki tavşan artıklarıyla doluydu; onunki tertemiz parlıyordu. Onun için bir şişe şarap, çikolatalı pasta ve kahve, benim içinse sadece kahve söyledik. Sánchez Mazas ve onun Collell dönemi ile ilgili olarak neler bildiğini sordum.

"Çok az şey" dedi. "Onun adı *la Causa General*'de[13] iki kez geçiyor. İkisi de, Madrid'den kaçarken tutuklanmasından sonraki yargılanmasıyla ilgili. Pascual da bir şeyler anlatıyor. Bildiğim kadarıyla, bundan ötesini bilen tek bir kişi var: yazar Andrés Trapiello. Sánchez Mazas'ın yayımcısı; onunla ilgili çok iyi şeyler yazdı. Ayrıca, günlüklerinde, sıklıkla Sánchez Mazas'ın ailesinden söz ediyor. Yazdıklarına bakılırsa, o aile ile ilişkisi var. Hatta bir kitabında, kurşuna dizme olayını da okudum sanırım. Bu olay savaştan sonra çok konuşuldu. O zamanlar, Sánchez

13 *la Causa General:* Franco yönetiminin, İç Savaş'tan sonra, cumhuriyetçilerin bölgesindeki olayları soruşturma gerekçesiyle başlattığı uzun kovuşturma ve yargılama süreci. (ç.n.)

Mazas'ı tanıyan herkes bu hikâyeden söz edermiş. Sanırım Sánchez Mazas herkese anlatıyordu. Biliyor musun, birçok insana göre, bu olay uydurma bir şeydi. Hâlâ öyle olduğunu düşünenler var."

"Bu bana garip gelmiyor."

"Neden?"

"Oldukça romanesk bir olay da ondan."

"Bütün savaşlar romanesk olaylarla doludur."

"Elbette, ama düşünsene, artık hiç de genç sayılmayacak bir yaşta, kırk beş yaşında, üstelik miyop bir adam..."

"Evet, üstelik acınacak bir durumdayken."

"Onun gibi birisinin öyle bir durumda kaçıp kurtulmayı becerebilmesi sana da inanılmaz bir şey gibi gelmiyor mu?"

"Neden inanılmaz olsun?" Şarap, çikolatalı pasta ve kahvelerimiz gelmişti; yine de akıl yürütmeyi sürdürdü. "Evet, şaşırtıcı bir şey; ama inanılmaz değil. Sen bunu makalende çok iyi anlatıyordun. Düşünsene, toplu bir kurşuna dizme olayıydı. Onu ele vermek zorunda olan ve ele vermeyen askeri hatırlasana. Üstelik biz Collell hakkında konuşuyoruz. Orayı gördün mü hiç?"

Görmediğimi söyleyince, o yörenin özelliğinden söz etti bana: çok yoğun çam ormanlarıyla ve kireçli toprakla çevrelenmiş devasa bir kaya kütlesi, kimi çiftliklerin ve El Torn, Sant Miquel de Campmajor, Fares, Sant Ferriol ve Mieres gibi dünyadan soyutlanmış küçük köylerin bulunduğu dağlık, çok geniş bir kırsal alan. Bu yöre, savaşın hüküm sürdüğü üç yıl boyunca, devrimci baskıya maruz kalan potansiyel kurbanların ve cumhuriyet yönetiminin zorunlu askerlik emrinden yakayı sıyırmak isteyen gençlerin para karşılığında (kimi zaman da arkadaşlık ilişkileri ya da politik ilişkiler sayesinde) sınırı geçmelerini sağlayan türlü

kaçış yollarına sahne olmuş. Ayrıca, Aguirre'nin söylediğine göre, o dönemde, kaçış masraflarını karşılayamayan ya da kaçış kanallarıyla bağlantı kuramayan birçok insan, aylarca, hatta yıllarca o yöredeki ormanlarda saklanmış.

"Demem o ki, saklanmak için kusursuz bir yerdi. Savaşın o döneminde, kaçaklarla ilişki kurmaya ve onlara yardım etmeye alışmanın ötesinde bir şeydi, köylülerinki. Ferlosio 'ormandaki dostlar'dan söz etmemiş miydi sana?"

Makalem, o askerin Sánchez Mazas'ı ele vermeyişiyle son buluyordu; "ormandaki dostlar"a hiç değinmemiştim o yazıda. Kafam karışmıştı; kahveyi içerken bir an nefesim tıkandı.

"Hikâyeyi biliyor musun?" diye sordum.

"Onlardan birinin oğlunu tanıyorum."

"Hadi canım sen de!"

"Gerçekten tanıyorum. Adı Jaume Figueras. Buraya yakın bir yerde yaşıyor, Cornella de Terri'de..."

"Ferlosio, Sánchez Mazas'a yardım eden çocukların Cornella de Terri'li olduklarını söylemişti bana."

Parmaklarıyla çikolatalı pastanın son kırıntılarını toplarken, omuz silkti Aguirre.

"O kadarını bilmiyorum. Figueras üstünkörü anlattı hikâyeyi bana; doğrusu, fazla da ilgilendirmiyordu beni. Ama, eğer istersen, sana onun telefonunu verebilirim. Sana anlatmasını rica edebilirsin."

Aguirre kahvesini bitirir bitirmez hesabı ödedik. Les Peixeteries Velles Köprüsü'nün önünde, Rambla'da vedalaştık. Figueras'ın telefonunu vermek için, ertesi gün arayacağını söyledi. Elini sıkarken, dudaklarının köşesinin çikolata lekesiyle koyulaşmış olduğunu gördüm.

"Bunu nasıl değerlendirmeyi düşünüyorsun?" diye sordu.

Dudaklarını temizlemesini söylemek üzereydim; söyleyemedim.

"Neyi?"

"Sánchez Mazas'ın hikâyesini."

Bu hikâye bende tecessüs uyandırmıştı; hepsi bundan ibaretti. Başka hiçbir şey düşünmemiştim. Ona gerçeği söyledim.

"Hiçbir şey mi?" Zekâ ve canlılık ifadesiyle ışıldayan küçücük gözleriyle bana bakıyordu. "Bir roman yazmayı düşündüğünü sanıyordum."

"Artık roman yazmıyorum. Üstelik, bunun romanla bir ilgisi yok; gerçek bir hikâyeden söz ediyoruz."

"Makalen de öyleydi. Çok beğendiğimi söylemiş miydim sana? Yoğun bir anlatıydı; gerçek kişilere, yaşanmış olaylara yaslanan bir anlatı, gerçek bir hikâyenin anlatısı..."

Ertesi gün, beni aradı Aguirre. Jaume Figueras'ın telefonunu verdi. Cep telefonuydu. Aradım. Figueras'ın sesi, mesaj bırakmamı istiyordu. Ben de bıraktım. Adımı, mesleğimi, Aguirre'yi tanıdığımı, onunla, babası, Sánchez Mazas ve "ormandaki dostlar" hakkında konuşmak istediğimi söyledim. Telefon numaramı vererek beni aramasını rica ettim.

Günlerce, sabırsızlıkla ondan telefon gelmesini bekledim. Gelmedi. Tekrar aradım, yeniden mesaj bıraktım, yine beklemeye başladım. Bu arada Pascual Aguilar'ın kitabını, *Yo fui asesinado por los rojos*'u okudum. Artçı cumhuriyetçi birliklerde yaşanmış olan dehşetli olaylara ilişkin tüyler ürpertici anılardı. Savaşın sonunda ortalığı saran benzeri kitaplardan farkı, 1981'in eylül ayında yayımlanmış olmasıydı. Bu tarih bir rastlantı olmasa gerek; çünkü, o yıl 23 Şubat operetini sahneye koyan darbecileri mazur

göstermenin bir yolu, eli kulağında olan ve *la Transición*'un sona erişini simgeleyen *Partido Socialista*[14] iktidarının getireceği felaketlere ilişkin bir uyarı olarak da okunabiliyordu bu metin. Antonio Primo de Rivera'nın ağzında sakız gibi çiğnediği bir cümleyi, sanki kendisine aitmiş gibi defalarca yazmıştı Pascual: "Son anda ortaya çıkıp uygarlığı kurtaran, her zaman bir manga asker olmuştur." Kitap çok iyiydi; doğrusu bunu hiç ummuyordum. Ne zamanın, ne de İspanya'nın geçirdiği onca değişimin eski falanjist kimliğiyle taşıyageldiği inançlarının kılına bile dokunamamış olduğu Pascual, cumhuriyetçilerin bölgesinde kalan Teruel'in bir köyünde tatildeyken çıkagelen askeri ayaklanma anından başlayarak, *la quinta columna barcelonesa*'nın[15], önce *Scarlet Pimpernel*[16] edalı aktif bir elemanı, sonra *Henri de Lagardére*[17] edalı grup lideri olduğu, daha sonra Vallmajor gizli polis merkezinde bir süre tutuklu kaldığı hayatının o karmakarışık dönemini, Collell'deki kurşuna dizilme olayından, birkaç gün sonra Franco ordusunun kendisini kurtardığı ana kadar savaşta şansının dönüşünü sere serpe anlatıyordu. Collell olayı, bu olaydan önceki ve sonraki günler, sayfalar dolusu keskin ayrıntılarla dile getirilmişti. Pascual, kendisinin yayımlamış olduğu kitapta, kurşuna dizilme olayından önceki saatleri birlikte geçirdiği Sánchez Mazas'ı defalarca anıyordu. Aguirre'nin önerisine uyarak, Trapiello'yu da okudum. O da kitaplarından birinde, Ferlosio ile hemen hemen aynı terimleri kullanarak, Sánchez

14 Sosyalist Parti. İspanya'da 28 Kasım 1982'de iktidara gelmişti.(ç.n.)

15 Barselona Beşinci Kolu.

16 Baroness Orczy'nin aynı adlı romanında, 1789 Fransız Devrimi sırasında masum soyluları kurtaran ve Scarlet Pimpernel olarak bilinen kırmızı bir çiçekle özdeşleştirilen şövalye. (ç .n.)

17 Paul Feval'ın aynı adlı romanının kahramanı; 18. yy. başlarında yaşamış olan bir şövalye. (ç.n.)

Mazas'ın kurşuna dizilmesini anlatıyordu. Ferlosio'dan, tek bir noktada ayrılıyordu: "Ormandaki dostlar"dan söz etmemişti. Ferlosio'dan ayrıldığı noktada benimle, benim makalemle birleşiyordu. Trapiello'nun anlatısı ile benimkisi arasındaki olağanüstü benzerlik beni şaşırttı. Trapiello, bu hikâyeyi, ya Sánchez Mazas'ın kendisinden, ya onun diğer çocuklarından birinden, ya da karısından dinlemiş olmalı diye düşündüm. Sánchez Mazas, olayı evinde anlata anlata, ailesinin kullanımı için kalıba dökülmüş bir karakter hazırlamıştı sanki. Tek bir kelimesini ihmal ettiğinizde nüktesi kaybolup giden, ölçüsü iyi tutturulmuş kimi fıkralar gibi...

Trapiello'nun telefon numarasına ulaştım. Madrid'e kayıtlıydı. Arama nedenimi söyleyince, çok cana yakın davrandı. Ne yazık ki yıllardır bu konu üzerinde çalışmıyordu ama, birisinin Sánchez Mazas'la ilgileniyor olması onu çok sevindirmişti. Sánchez Mazas'ın büyük bir yazar olduğunu düşündüğü kuruntusuna kapıldım. Bir saatten fazla konuştuk. Collell'de olup bitenler hakkında, kitabında anlattığından fazla bir şey bilmediğini, özellikle savaşın hemen sonrasında birçok insanın aynı hikâyeyi anlatmış olduğunu söyledi.

"Ülkenin birdenbire Frankocular tarafından istila edilen gazetelerinde, özellikle Barselona gazetelerinde sık sık yer verildi bu olaya. Çünkü, Katalonya'da, cephe gerisindeki şiddetin kötü sonuçlarının son örneklerinden biriydi ve propaganda amacıyla kullanılması gerekiyordu. Yanlış hatırlamıyorsam, Ridruejo anılarında bu olaydan söz ediyor. Laín de... Ayrıca Montes'in de bir makalesi olmalı, aynı olaya değinen... Sánchez Mazas, bir dönem boyunca karşısındaki herkese bu hikâyeyi anlattı sanırım. Ortada vahşetin olduğu su götürmez. Ama bilmiyorum... Çok korkak

olduğunu ve herkesin de bunun farkında olduğunu düşünüyorum. Bu hikâyeyi anlata anlata, bir şekilde korkaklığından kurtulacağını ummuş olmalı."

"Ormandaki dostlar"dan söz edildiğine tanık olup olmadığını sordum; "evet, bunu biliyorum" dedi. Kitabında anlattığı hikâyeyi kimden dinlediğini sordum; Sánchez Mazas'ın karısı Liliana'nın anlattığını söyledi. Görünüşe bakılırsa, ölümünden önce onu sık sık ziyaret etmişti.

"Çok tuhaf. Bir ayrıntı dışında, hikâye, Ferlosio'nun bana anlattığıyla noktası noktasına çakışıyor. Anlatmıyorlar da ezberden söylüyorlar sanki..."

"Nedir o ayrıntı?"

"Önemsiz bir ayrıntı... Sizinkinde, daha doğrusu Liliana'nınkinde, asker omuz silker ve çekip gider. Buna karşılık benimkinde, daha doğrusu Ferlosio'nun anlattığında, asker gitmeden önce Sánchez Mazas'ın gözlerine birkaç saniye bakakalır."

Bir sessizlik oldu, bağlantının kesilmiş olduğunu düşündüm.

"Alo!"

"İnce duygulu bir insansınız. Az önce söylediğiniz şey doğru. Şu omuz silkişi nereden çıkardığımı bilmiyorum; bana daha romanesk, ya da daha şatafatlı gelmiş olmalı. Çünkü, askerin uzaklaşmadan önce ona bakmış olduğunu sanırım söylemişti bana, Liliana. Evet, evet eminim, söylemişti. Hatta savaşın yol açtığı üç yıllık ayrılık döneminden sonra, onunla buluşmak üzere döndüğünde, Sánchez Mazas'ın, sık sık, kendisine bakan o gözlerden söz ettiğini söylediğini de hatırlıyorum. O askerin gözlerinden..."

Sánchez Mazas, onun şiirleri, romanları, makaleleri, katlanılması güç karakteri, arkadaşlık ilişkileri ve ailesi... Bir

süre bunlardan söz ettik. (Bu arada González-Ruano'nun bir sözünü aktardı, Trapiello: "Bu evde herkes diğerlerini kötüler ve herkes haklıdır.") Sanki Sánchez Mazas hakkında bir şey yazacağımı düşünüyor ve bunun ne olduğunu sormaya çekiniyor gibiydi. Bana bazı isimler verdi; kaynak kitaplardan söz etti. Sánchez Mazas'ın el yazmalarını, gazete makalelerini ve başka şeylerini saklamakta olduğu Madrid'deki evine davet etti beni.

Trapiello'yu ancak birkaç ay sonra ziyaret edecektim; ama bana sunduğu ipuçlarının peşine düşmekte gecikmedim. Sánchez Mazas'ın, kurşuna dizilme olayını, özellikle savaşın sona erdiği dönemde, gerçekten de, dinlemeye hazır olan herkese anlatmış olduğu sonucuna vardım. Kendisi gibi Falanjist bir yazar olan ve en güvenilir arkadaşlarından biri olduğu hâlde asla güvenmediği Eugenio Montes, 1939 yılının 14 Şubat günü, Collell olayından tam iki hafta sonra, onu şöyle tasvir ediyordu: "Gizlenerek ve cumhuriyetçilerin bölgesinde hapsedilerek geçirmiş olduğu üç yıldan sonra, koyun postundan ceketi ve kurşunlarla delinmiş pantolonu ile öbür dünyadan hayata dönmüş gibiydi." Sánchez Mazas ve Montes, birkaç gün önce, mutluluktan havaya uçarak, Barselona'da, o dönemde isyancıların Millî Propaganda Şefi olan şair Dionisio Ridruejo'nun odasında görüşmüşlerdi. Yıllar sonra yazdığı anılarında, bu sahneyi hâlâ hatırlıyordu Ridruejo. Bu sahneyi unutmayan, onu, Ridruejo'dan bir süre sonra anılarında dile getirecek olan birisi daha vardı: genç ve aydın falanjist liderlerden Pedro Laín Entralgo. Ridruejo, Sánchez Mazas'ı çok az tanıyordu; daha sonra ondan ölesiye nefret edecek olan Laín ise daha önce hiç görmemişti. Sánchez Mazas'ı tanımlayışlarında göze çarpan bir uyuşma vardı: hortlamış olduğu izlenimi veren, sıska, sinirli, şaşkın, saçları alelacele kesilmiş,

çehresinin silikliğiyle kavisli burnu iyice belirginleşmiş bir adam... İkisinin de hafızası, onun imgesini ortak bir enstantanede donduracak kadar etkilenmiş olmalı. Kim bilir, belki de Laín diğerinden, ya da ikisi de başka bir kaynaktan kopya çekmişlerdir. Ayrıca, Sánchez Mazas'ın, kurşuna dizilme hikâyesini o odada anlatmış olduğunu ikisi de hatırlıyordu. Ridruejo, ona fazla itibar etmediğinden olsa gerek, Sánchez Mazas'ın hikâyesini süslemekte kullandığı "biraz romanesk ayrıntılar"dan söz ediyordu. Ve yalnız Laín unutmamıştı, onun "koyun postundan kaba, solgun bir ceket" giydiğini.

Bir rastlantı sonucu, "koyun postundan, kaba, solgun bir ceket" giymiş olduğunu ben de gördüm. Hortladığı izlenimi veren hâlini, sıskalığını, saç tıraşının aceleye getirilmiş olduğunu da... Umulmadık ölçüde hızlı işlemlerden sonra, *Filmoteca de Cataloña*'nın film arşivindeki kabinde otururken... Sánchez Mazas, Barselona'da Ridruejo'nun odasında falanjist dostlarına anlattığı hikâyeyi, aynı tarihlerde, 1939 yılının şubat ayında, kamera karşısında da anlatmıştı. Onun görüntüleri, savaş sonrasında gösterilen ilk kısa filmlerden birinde, Tarragona'da donanmayı denetleyen *Generalísimo Franco*'nun[18] militer görüntüleri ile, Burgos'taki malikânenin bahçesinde *Auxilio Social*'in[19] hediye ettiği yavru aslanla oynayan Carmencita Franco'nun pastoral görüntüleri arasında boy gösteriyordu. Hikâyesini anlatırken hep ayaktaydı ve gözlüksüzdü; bakışları pusluydu. Ama topluluk önünde bu işi yapmaya alışkın olmanın özgüveni vardı üzerinde; kendi sesinden hoşlanan bir insan edasıyla konuşuyordu. İlk bölümde, kurşuna dizilmesinden söz edişinde tuhaf bir ironi vardı; ama son bölümde, uzun

18 Başkomutan Franco.

19 Sosyal Yardım.

ve serüven dolu yolculuğunun noktalanışını anlatırken, tahmin edilebileceği gibi, kendinden geçerek konuşuyordu. Başından sonuna değin çınlayan bir sesti. Kelimeleri öylesine hatasız, kelimelere yön veren susuşları öylesine ölçülüydü ki, başından geçenleri anlatan birine benzemiyordu pek; daha çok, sahnede rolünü yorumlarken ezberden konuşan bir aktör izlenimi veriyordu. Ama anlattığı hikâye ile oğlunun ondan bana aktardığı arasında önemli bir fark yoktu. Bu yüzden, *Filmoteca*'nın kabininde, videonun karşısındaki taburede otururken, tarifsiz bir ürperti hissettim. Çünkü Ferlosio'nun bana neredeyse altmış yıl sonra anlatmış olduğu hikâyenin henüz ham, hiçbir işleme tabi tutulmamış ilk anlatılışlarından birini dinlemekte olduğumu biliyordum ve şundan kesinlikle emindim: Sánchez Mazas'ın oğluna (oğlununsa bana) anlatmış olduğu şey, onun gerçekten olduğunu hatırladığı şey değildi; birçok kez anlattığını hatırladığı şeydi. Beni hiç şaşırtmayan bir hususu da eklemeliyim: Hepsi o askerin varlığını öğrenmiş olmalıydılar; ama hiçbiri, kendisine verilen emre rağmen Sánchez Mazas'ın ipini çekmeyen o askerin jestinden söz etmiyordu, ne Montes, ne Ridruejo, ne Laín, ne de savaşın hemen sonunda aklanmış devasa bir seyirci kalabalığını hedef almış olan o filmde Sánchez Mazas'ın kendisi... Bunu unutkanlığa ya da önemsiz birine edilen nankörlüğe bağlamak gereksiz: Franco İspanyası'nın savaş öğretisi, bütün savaş öğretileri gibi, düşmanın asla hayat kurtarmamış olduğunu aşılıyordu; bunu hatırlamak yeterli. Onlar sadece hayatı yok etmenin peşindeydiler. "Ormandaki dostlar"a gelince...

Aylardır Jaume Figueras'a ulaşamıyordum. Cep telefonuna bir sürü mesaj bırakıp hiçbirine yanıt alamayınca, artık onunla temasa geçme ihtimalinin kalmadığını düşünmeye başlamıştım. Figueras'ın, Aguirre'nin olağanüstü

hayal gücünün ürünü olabileceğini de düşünmüyor değildim. Ama kim bilir, belki de göz ardı ettiğim daha basit kimi nedenler söz konusuydu; Figueras, savaşta babasının başına gelenleri kendisine hatırlatacak şeylerden kaçınıyor olabilirdi. Ferlosio'nun anlattığı şeyler bende tecessüs uyandırana değin, bu hikâyenin kahramanlarından birinin hâlâ hayatta olabileceği asla aklıma gelmemişti; sanki bu olay altmış yıl önce vuku bulmamış da, Salamina Savaşı kadar uzak bir şeymiş gibi... Çok tuhaf! Şimdi çok tuhaf geliyor bana.

Madridli, illet bir roman yazarı, konusu Meksika'da geçen son şaheserinin reklamını yapmak için Gerona'ya gelmişti. Onunla görüşmek için bir Meksika lokantasına gittiğimde, Aguirre'ye rastladım. Arkadaşlarıyla birlikteydi; görünüşe bakılırsa, bir kutlama yapıyorlardı. Coşku dolu kahkahalar atıyordu Aguirre; tekila kokan nefesi dalga dalga yüzüme çarpıyordu. Bir ara iyice yaklaştı bana; burnuma girmiş bir hâlde, o kötü adamlarınkini çağrıştıran keçi sakalını hınzırca sıvazlayarak sordu:

"Yazıyor musun?"

Onun için de gazete yazarlığı yazarlıktan sayılmadığından, kitap yazıp yazmadığımı soruyordu elbette. Yazmayan bir yazar için, yazmakta olduğu şeyin sorulmasından daha rahatsız edici bir şey olamaz. Canımı sıkmayı becermişti.

"Yazmıyorum."

"Sánchez Mazas'ın hikâyesi ne oldu? Ya senin gerçek hikâyen?"

Sıkıntım biraz daha artmıştı.

"Hiç! Hiçbir şey olmadı."

Sonra, Figueras'la görüşüp görüşmediğimi sordu. Sanırım benim kafam da biraz dumanlıydı. Madridli romancı

da sabrımı iyice taşırmış olmalıydı ki, görüşmediğimi söyleyip öfkeyle ekledim:

"Eğer öyle biri varsa tabii."

"Kimden söz ediyorsun?"

"Kimden olacak, Figueras'dan elbette."

Yüzündeki gülümseme ifadesi silindi; sakalını sıvazlamayı kesti.

"Saçmalama!"

Şaşkınlık ifadesiyle dolu gözlerini bana dikmişti. Suratına bir tokat yapıştırmak geçti içimden. Belki de asıl tokatlamak istediğim, Madridli romancıydı.

"Elbette var."

Kendimi tuttum.

"Öyleyse benimle konuşmak istemiyor."

Üzülmüş gibiydi Aguirre; neredeyse özür dileyerek, Figueras'ın inşaatçı ya da müteahhit gibi bir şey olduğunu, üstelik, Cornellá de Terri'nin şehircilik danışmanlığını üstlendiğini, her zaman çok meşgul olduğunu anlattı. Figueras'ın benim mesajlarımı dinlememiş olması, son derece doğaldı. Onunla görüşeceğimden emindi. Masaya döndüğümde, kendimi çok kötü hissediyordum. Karşımda nutuk atmakta olan Madridli romancıdan büsbütün nefret ettim.

Üç gün sonra Figueras aradı. Daha önce arayamamış olduğu için özür diledi. Ağır ağır konuşuyordu. Sesi uzaklardan geliyor gibiydi; çok yaşlı, belki de hasta olan bir insanın sesine benziyordu. Aguirre'den söz etti, kendisiyle hâlâ görüşmek isteyip istemediğimi sordu. Görüşmek istiyordum elbette, ama randevulaşmak hiç de kolay olmadı. O haftanın bütün günlerini gözden geçirdikten sonra,

bir sonraki haftada karar kıldık; Figueras'ın bilmediği Bistrot'tan başlayarak, şehrin bütün barlarını taradıktan sonra, istasyona çok yakın olan, Poeta Marquina Meydanı'ndaki Núria'da anlaştık.

Bir hafta sonra, kararlaştırdığımız saatten on beş dakika önce oradaydım. O akşamı çok iyi hatırlıyorum. Ertesi gün, kız arkadaşımla tatil yapmak üzere Cancún'a gidecektim. Adı Conchi'ydi. Boşandıktan sonraki ilk kız arkadaşım gazetedendi. İkincisi ise, Pan's and Company'de çalışan bir kızdı. Conchi üçüncüydü; yerel televizyonun herkesçe tanınan falcısıydı. Orada Jasmine adını kullanıyordu. Biraz gözümü korkutan bir kadındı, Conchi. Ama korkarım hep öylelerinden hoşlandım. Meşhur bir falcıyla çıktığımı görmelerinin bana vereceği utançtan ziyade, oksijenle açılmış saçı, deri mini eteği, daracık bluzu ve sivri burunlu ayakkabısıyla bir hayli göz alıcı görünüşünden ötürü, onunla birlikteyken herhangi bir tanıdığa yakalanmamaya çalışıyordum. Bunun bir nedeni de, doğrusu Conchi'nin biraz tuhaf olmasıydı. Onu evime götürdüğüm ilk günü hatırlıyorum. Ben giriş kapısının kilidiyle boğuşurken, homurdanıyordu:

"Dış kapının mandalı!"

"Neden söz ediyorsun?"

"Baksana şuna."

İğrenme ifadesiyle suratını buruşturmuştu. Üzerinde "*Avinguda Lluís Pericot. Prehistoriador*[20]" yazılı tabelayı göstererek devam etti:

"Bir caddeye, en azından kariyerini tamamlamış olan birinin ismini vermiş olmalıydılar, öyle değil mi?"[21]

---

20 Uzmanlık alanı tarih öncesi olan tarihçi. (ç.n.)

21 "*Pre*", *öncesi* anlamına gelen bir takı; "*historiador*" ise İspanyolcada *tarihçi*'nin karşılığı. Burada Conchi, *prehistoriador* sözcüğüne, *henüz tarihçi olmayan* anlamında bir gönderme yapıyor. (ç.n.)

Conchi, bir gazeteciyle, onun deyişiyle, "bir entelektüelle" çıkıyor olmaktan çok hoşnuttu. Henüz makalelerimden bir tanesini bile okumamıştı. Kendisini zorlayarak, çok kısa bir yazımı okumuştur belki. Ama hepsini okurmuş gibi yapardı. Evindeki salonun onur köşesinde, kitaplarımın birer nüshası, saydam plastikle güzelce kaplanmış bir hâlde, bir kaideye oturtularak yükseltilmiş olan Guadalupe Meryem Anası'nın[22] resmine eşlik ediyordu. Evine ayak basan herkese, kitapları göstererek, "yazarı, erkek arkadaşım" dediğini, böylece, kendisini yarı cahil arkadaşlarından nasıl üstün hissetiğini görür gibiyim. Onu tanıdığımda, adı Dos-a-Dos [23] Gonzáles olan Ekvatorlu sevgilisinden yeni ayrılmıştı. Ekvatorlunun adını, hayatı boyunca tutmuş olduğu futbol takımının ilk ve son kez lig şampiyonluğunu kazandığı maçın etkisinde kalarak, babası vermiş olmalıydı. Conchi, bir jimnastik salonunda vücut geliştirirken tanımış onu. Aralarının iyi olduğu günlerde, sevecenlikle "Empate"[24] diye seslenirmiş ona; kavgalı oldukları günlerde ise, onu fazlaca zeki bulmadığından olsa gerek, "Cerebro"[25] dermiş, Cerebro Gonzáles. Dos-a-Dos'u unutmak için, yakın bir köye, Quart'a taşınmıştı Conchi. Neredeyse ormanın ortasında, hayli ucuza, büyük, köhne ve kullanışsız bir ev kiralamıştı. İncelikli ama kararlı bir tutumla, şehre dönmesi konusunda ısrar etmeye başlamıştım; ısrarım, biri apaçık, diğeri örtük, biri herkesçe bilinen, diğeri gizli iki muhakemeye dayanıyordu. Herkes tarafından bilineni, tecrit edilmiş

22 Meksika'da, Guadalupe Meryem Anası, 1754'te papalık fermanıyla Nueva España'nın koruyucu azizesi ilan edilmiş, 1810'da rahip Miguel Hidalgo, üzerinde Meryem'in resmi olan bayrağıyla Meksika bağımsızlık hareketinin simgesi olmuştu. (ç.n.)

23 Her iki takımın ikişer sayı yaptığı bir maçın sonucu: 2-2.

24 Berabere kalma.

25 Kavrama yeteneği.

bu evin onun için tehlikeli olduğuydu. Ama sıkıntılı olduğu için evde kaldığı bir gün, Conchi'nin meskenine tecavüze yeltenen iki kişi, canlarını zor kurtarmışlardı. Conchi onları taş yağmuruna tutarak ormanda kovalamıştı. O evin, sadece ona tecavüz etmeye yeltenenler için tehlikeli olduğunu kabul etmek zorunda kaldım. Kendime sakladığım muhakemeye gelince, ehliyetim olmadığı için, ne zaman benim evimden onunkine ya da onun evinden benimkine gitmek üzere yola çıksak, onun Volkswagen'ini, tarih öncesiyle ilgilenen Pericot'un ilgisini hak edecek ölçüde antik olan o araba bozuntusunu kullanmak zorundaydık. Ve daima, sanki çevremizdeki bütün arabalar suçlular ordusuna aitmiş, sanki evine yapılmak üzere olan bir saldırıyı savuşturuyormuş gibi kullanıyordu arabayı Conchi. Üstelik, araba kullanmaya bayılıyordu. Onunla arabasına binmenin riskini üstlenmektense, çok zor koşullar altında koşmaya razıydım. En azından başlangıçta, onun Volkswagen'iyle evden eve taşınıp dururken defalarca hayatımı tehlikeye attığımda, bunu sık sık hissetmiş olmalıyım. Her neyse, o zaman ne yazık ki kabul etmeye eğilimli değildim ama, Conchi'den çok hoşlanıyordum; ondan önceki iki kız arkadaşımdan kesinlikle daha fazla, belki eski eşimden daha az. Öylesine hoşlanıyordum ki, Conchi'yle birlikte olmanın zevki ve onun insanı sersemleten neşesi hiç olmazsa katlanılabilir olsun diye, ilişkimizin dokuzuncu ayını kutlamak için, gerçekten de çok kötü bir yer olduğunu düşündüğüm Cancún'da[26] birlikte iki hafta geçirmeye razı oluverdim. İşte nihayet Figueras'la buluşabileceğim o gece, bavullarım hazırdı ve içimde zaman zaman (ama sadece zaman zaman) aceleye getirilmiş olduğunu düşündüğüm bir yolculuğa çıkacak olmanın sabırsızlığı vardı.

26 Meksika'nın güney doğusunda, Yucatán Yarımadası'nda bir şehir. (ç.n.)

Núria'da bir masaya oturdum, cin tonik istedim ve beklemeye koyuldum. Saat henüz sekize gelmemişti; karşımda, cam bölmenin öbür tarafındaki teras insan kaynıyordu, daha ötede ise, üst demiryolu geçidini kullanan yolcu kalabalığı seçiliyordu. Soluma düşen parkta, annelerinin kolladığı çocuklar, çınar ağaçlarının artık silikleşen gölgelerinde salıncağa biniyorlardı. O an Conchi'yi düşündüğümü hatırlıyorum. Kısa bir süre önce, bir çocuk sahibi olmadan ölmek istemediğini söyleyerek beni şaşırtmıştı. Sonra, yıllar önce çocuk yapma önerimi sağduyu ile reddetmiş olan eski karımı düşündüm. Conchi'nin sözünde bir sezindirme varsa (ki şimdi olduğunu düşünüyorum), Cancún'a yolculuk iki açıdan yanlış olacaktı. Çocuk sahibi olmak gibi bir niyetim yoktu; çocuğumun Conchi'den olması fikri ise bana gülünç geliyordu. Nedendir bilmiyorum, yine babamı düşündüm, yine kendimi suçlu hissettim. *"Az sonra, artık onu hatırlamadığımda, tamamen ölmüş olacak."* O sırada, altmış yaşlarında birinin içeri girmekte olduğunu gördüm. Onun Figueras olabileceğini düşündüm. Birkaç ay içerisinde iki kez, kimlik belirten bir şey taşımayı kararlaştırmaksızın randevulaşmış olmama lanet okuyarak yerimden kalktım, ona Jaume Figueras olup olmadığını sordum; "hayır, değilim" dedi. Masaya döndüm; saat sekiz buçuğa geliyordu. Gözlerim barda yalnız bir adam aranmaktaydı; sonra terasa çıktım, beyhude aranışımı orada da sürdürdüm. Cep telefonunun numarası yoktu yanımda. Figueras bütün bu süreyi barda, yakınımda bir yerde geçirmiş, sonra beklemekten usanarak orayı terk etmiş olabilir miydi? Yok, bu imkânsızdı, nedense gecikmişti işte, gelmek üzere olmalıydı. Yeniden beklemeye koyuldum. Terasta oturdum, bir cin tonik daha istedim. Gerilmiş bir hâlde etrafa bakınırken, biri erkek diğeri kadın, iki çingene belirdi. Bir

elektronik klavye, bir mikrofon ve bir hoparlör taşıyorlardı yanlarında. Karşımıza kurulup döktürmeye başladılar. Adam çalıyor, kadın şarkı söylüyordu. *Pasodoble*[27] yapıyorlardı. O müziği nasıl unutabilirim? Conchi *pasodoble* dansını öylesine seviyordu ki, öğrenmem için beni bir kursa kaydettirmeye kalkmıştı. Çingenelerden, çok ünlü bir *pasodoble* olan *Suspiros de España*'yı[28] dinliyordum. Bu şarkının sözlü olduğunu, o gece öğrenmiştim:

O sınırsız gücüyle Tanrı
bir kadın yapmak istedi
güneşin dört ışığından,
İspanya'da bir bahçede doğdum
bir gül fidanında çiçek oldum
onun iradesinin tecellisiyim ben.
Sevgimin görkemli toprağı,
rayihanın ve tutkunun kutsal toprağı,
ayaklarındaki çiçekte
bir kalp içleniyor İspanya.
Ah, acıyla kavruluyorum
beni dalımdan kopardılar İspanya
senden ayrılıyorum.

Çalıp söyleyen çingeneleri dinlerken, bu şarkının dünyanın en hüzünlü şarkısı olduğunu düşündüm. Hatta, içten içe, bir gün bu şarkıyla dans etmenin hoş olabileceğini de düşündüm. Gösterinin sonunda çingenenin şapkasına yüz peseta attım. İnsanlar terası terk ediyorlardı; içkimi bitirdim, çekip gittim. Eve döndüğümde, telesekreterde Figueras'ın mesajını buldum. Benden özür diliyordu. Son

27 Bir İspanyol müziği ve dansı. (ç.n.)
28 İspanya'da İçleniş.

anda önemli bir şey olmuş, onu randevuya gelmekten alıkoymuştu. Kendisini aramamı rica ediyordu. Aradım. Yine özür diledi; yeniden buluşmayı önerdi ve ekledi:

"Size bir sürprizim var."

"Nedir?"

"Size bir şey vereceğim, görüştüğümüzde."

Ertesi gün yolculuğa çıkacağımı, iki hafta sonra döneceğimi söyledim. Cancún'a gideceğimi söylemeye utanmıştım. İki hafta sonra Núria'da buluşmayı kararlaştırdık, karşılaştığımızda birbirimizi tanıyabilmek için yüzeysel tarifler verdiğimiz aptalca bir diyaloğun ardından vedalaştık.

Cancún'da olanları dile getirebilmek imkânsız. Bu yolculuğun organizatörü olan Conchi, Yucatán Yarımadası'nda yapılan iki gezi ve şehrin merkezinde alışverişle geçirilen akşamlar bir yana bırakılırsa, bütün yolculuğun, sükûnet kavramını hiçe sayan bir turist rehberinin düdüğünün ve iki monitörün yönlendirdiği, tek kelime İspanyolca konuşmayan Katalan, Endülüslü ve Amerikalı bir grup insan eşliğinde bir otele kapatılarak iki hafta geçirmekten ibaret olduğunu benden saklamıştı; yıllardır kendimi hiç bu kadar mutlu hissetmemiştim doğrusu. Size tuhaf gelebilir ama, Cancún'a gitmemiş olsaydım, bir süre orada bir otelde kalmış olmasaydım, sanırım Sánchez Mazas hakkında bir kitap yazmayı hiç düşünmeyecektim. Orada, onunla ilgili düşüncelerimi gözden geçirme ve Sánchez Mazas'ın ve hikâyesinin, bende zamanla, yazının hayatî besin kaynağı olabilecek türde bir saplantıya dönüşmüş olduğunu anlama fırsatını buldum. Conchi'nin, Katalanların, Endülüslülerin ve Amerikalıların, monitörlerin sportif gazabıyla ("Now swimming-pool!")[29] acımasızca taciz edilerek,

29 Şimdi yüzme havuzuna!

otel tesislerinin orasına burasına koşuşturup durmalarını seyrederken, elimde *mojito*,[30] balkonda oturmuş Sánchez Mazas'ı düşünüyordum. Çabucak, şu sonuca ulaştım: onun hakkında daha fazla şey öğrendikçe, onu daha az anlıyordum; onu daha az anladıkça, daha fazla merakıma dokunuyordu; daha fazla merakıma dokundukça, onun hakkında daha fazla şey bilmek istiyordum. Bildiğim, ama anlayamadığım bir şey bende ilgi uyandırıyordu: Kültürlü, incelikli, melankolik, cesaretten yoksun, şiddete -hiç şüphesiz, onu hayata geçirmekte âciz kaldığı için- alerjisi olan bu insan, 20'li ve 30'lu yıllarda, hiçleşerek, ülkesinin vahşi, kanlı bir cümbüşte boğulup gitmesi için çalışmıştı. Kimin olduğunu bilmediğim bir söz var: "Kim kazanırsa kazansın, şairler savaşı daima kaybederler." Cancún'a gitmeme az bir zaman kala okumuştum: Her zaman etrafında şairlerle dolaşan José Antonio Primo de Rivera, *Falange Española*'nın[31] 29 Ekim 1933'te *el Teatro de la Comedia de Madrid*'de yapılan ilk kamuya açık etkinliğinde, "halkları en fazla harekete geçirebilenler, şairler oldu" demişti. İlki budalaca söylenmiş bir laf; ikincisi öyle değil: Savaşlar hiç kuşkusuz para uğruna, iktidar uğruna yapılır, ama genç insanlar, yüce duyguları kışkırtan sözlerin çekim alanına girerek cephede saflara ayrılırlar, o sözlerin peşi sıra öldürürler, ölüme giderler. O nedenle, savaşı daima şairler kazanır. O nedenle, daima José Antonio'nun yanı başında duran, o imtiyazlı konumdan, feragate çağıran, boyunduruklarla, oklarla, şiddet çığlıklarıyla bezenmiş haşin vatanseverlik şiirleri tezgâhlayarak onca genç insandan yüzlercesinin hayal gücünü tutuşturan, sonunda onları mezbahaya sü-

30 Romdan yapılan bir Küba içkisi.

31 1933'te, diktatör Miguel Primo de Rivera'nın oğlu José Antonio Primo de Rivera tarafından kurulan paramiliter faşist parti. (ç.n.)

ren Sánchez Mazas'ın Frankocu güçlerin zaferindeki payı, eski zaman generali Francisco Franco'nun bütün budalaca askeri manevralarından daha fazladır. Bildiğim ama anlamadığım başka bir şey daha ilgimi çekiyordu: Franco, savaşın sonunda, Sánchez Mazas'ı ilk hükümetin bakanlığına atamıştı. Sánchez Mazas'ın ne böyle bir arzusu vardı, ne de bu yönde herhangi bir çabası. Anlatılanlara bakılırsa, *el* consejo'nun[32] toplantılarına bile katılmıyordu. Kısa bir süre sonra onu görevden aldı, Franco. O andan itibaren, aktif politikadan tamamen çekildi. Peydahlanmasına yardımcı olduğu o baş belası rejimden hoşnut bir hâlde, artık görevinin tamamlandığını düşünüyor olmalıydı ki, hayatının son yirmi yılını yazmaya, aileden kalan mirası saçıp savurmaya ve boş zamanlarını biraz tuhaf heveslerle doldurmaya adadı. İnzivada, hoşnutsuzlukla geçen o son dönem, ama özellikle şansının o karmakarışık dönüm noktası, o tuhaf kurşuna dizilme olayı, hayatını bağışlayan asker ve ormanda edinilmiş dostlar... Savaşın orta yerindeki o üç yıl, zihnimi meşgul ediyordu. Cancún'un akşam alacasında, barda yemek saatinin gelmesini beklerken, tek bir kitap yazmadan geçirdiğim neredeyse on yılın ardından, nihayet yeniden yazma zamanının gelmiş olduğunu anladım. Ama bu seferki bir roman olmayacaktı. Gerçek bir hikâyeyi yazacaktım. Gerçekliğe sıkı sıkıya bağlı, gerçek olaylarla, gerçek kişilerle yoğrulmuş, Sánchez Mazas'ın kurşuna dizilmesine, bu olayın öncesindeki ve sonrasındaki atmosfere odaklanan bir hikâye...

Cancún'dan dönmüştüm. Figueras'la buluşacağımız gün, her zamanki gibi vaktinden önce Núria'daydım. İri yapılı, yuvarlak omuzlu, ellisini henüz geçmiş, saçı bukleli, derin bakışlı, mavi gözlü bir adam, taşralılara özgü bir tevazuyla

32 Bakanlar Kurulu.

gülümseyerek bana yaklaştığında, henüz cin toniğimi söylememiştim. Oydu: Jaume Figueras. Çok daha yaşlı olduğunu sanıyordum. Aguirre'yi gördüğümde de aynı hisse kapılmıştım. Telefon insanı yaşlandırıyor. O, kahve istedi; bense, cin tonik... Figueras önceki randevuya gelemediği, o günküne de fazla zaman ayıramayacağı için özür diledi. Her yıl böyle oluyor, o dönemde işleri çok yoğunlaşıyordu. Üstelik Can Pigem'i, aileden kalan Cornellá de Terri'deki evi satışa çıkarmıştı; on sene önce ölmüş olan babasının evraklarını hâlletmek için boğuşuyordu. Anlatıp dururken, ansızın sustu. Gözlerinde, gözyaşlarının ışıltısı seçiliyordu. İçlenişini bastırmaya çalıştı, yine özür diliyormuş gibi gülümsedi. Garsonun içkilerimizi getirmesiyle, sessizliğin verdiği sıkıntı dağıldı. Figueras kahvesinden bir yudum aldı, birden söze girdi:

"Babam ve Sánchez Mazas hakkında yazacağınız doğru mu?"

"Bunu kim söyledi size?"

"Miquel Aguirre."

"Yazacağım şey, gerçek bir hikâye" demeyi geçirdim içimden, ama sustum. Birisi babasıyla ilgili bir şeyler yazarsa, onun ölümsüzleşeceğini düşünüyor olmalıydı. Figueras, sorusuna yanıt almakta kararlıydı. Ona yalan söyledim, "yazarım belki, bilmiyorum" dedim. Sonra, "babanız Sánchez Mazas'la karşılaşmasından söz eder miydi size" diye sordum. Söz edermiş. Hatırlıyordu, ama olan bitene ilişkin bilgisi son derece sınırlıydı.

"Bilmem, beni anlıyor musunuz? Benim için ailemize ait bir hikâyeydi bu. Babamdan defalarca dinledim... Sadece evde, bize anlatırdı. Yıllarca bar işletmiştik, Can Pigem'de; bir de, o barda, köyden insanlara anlatırdı. Neyse, sanırım

hiçbir zaman fazla ilgi göstermedim anlattıklarına; şimdi, bundan pişmanlık duyuyorum."

Bildiklerini anlatmaya koyuldu, Figueras. Babası, yıllarca Cumhuriyet için savaştıktan sonra, evine döndüğünde, küçük kardeşi Joaquim'le karşılaşmıştı. Savaşın sonlarıydı. Joaquim'in yanında, kendisi gibi, cumhuriyetçi saflardayken askerden kaçmış olan bir arkadaşı, Daniel Angelats da vardı. Bu üç kişiden hiçbiri, bozguna uğramış bir orduyla sürgün yollarına düşmeyi istemiyordu. Yakın bir ormana saklanarak, gelmeleri artık an meselesi olan Frankocuları beklemeye koyulmuşlardı. Bir gün, böğürtlen çalılarını yoklamakta olan yarı kör bir adama rastlamış, onu silah zoruyla alıkoyup, kimliğini açıklamaya zorlamışlardı. Adının Rafael Sánchez Mazas olduğunu söylemişti adam, "İspanya'nın en eski falanjistiyim" demişti.

"Babam onun kim olduğunu hemen anlamıştı. Çok okuyan bir insandı; gazetelerde Sánchez Mazas'ın fotoğraflarını görmüş, makalelerini okumuştu. Doğru muydu bilmiyorum, ama her zaman öyle söylerdi."

"Olabilir. Sonra ne olmuş?"

Kalan kahveyi bir yudumda içerek devam etti:

"Sığındıkları ormanda birkaç gün kalmışlar. Dört kişi... Milliyetçiler gelene kadar."

"Ormanda kaldıkları günlerde Sánchez Mazas'la konuştuğu şeylerden söz etti mi size babanız?"

"Galiba söz etmişti, ama hatırlamıyorum. Daha önce de söylediğim gibi, o tür şeylere fazla ilgi göstermiyordum. Collell'de kurşuna dizilmesini anlatmış onlara. Sadece bunu hatırlıyorum. Olayı biliyorsunuz, değil mi?"

"Evet, biliyorum."

"Başka şeyler de anlatmış olmalı. Babam, Sánchez Mazas'la o günlerde yakın arkadaş olduklarını söylerdi hep."

Savaştan sonra babasını tutuklamışlardı. O zamanlar bakan olan Sánchez Mazas'a mektup yazarak araya girmesini istemesi için, babasına boş yere ısrar edip durmuştu ailesi. Aynı köyde ya da komşu köylerden birinde yaşayan, "ormandaki dostlar"ın Sánchez Mazas'la ilişkilerini bilen birisi, kendisini onlardan birinin yerine koyarak Sánchez Mazas'a bir mektup yazmış, savaş yıllarında yapılmış olan iyiliğin karşılığı olarak ondan para istemişti. Bu, hapisten çıktıktan sonra babasının kulağına gelmiş; babası bu sahteciliği açığa vurmak için Sánchez Mazas'a bir mektup yazmıştı.

"Sánchez Mazas ona cevap vermiş mi?"

"Verdiğini hatırlar gibiyim, ama emin değilim. Babamın evrakları arasında herhangi bir mektuba rastlamadım şimdiye kadar. Yırtıp atmış olduğunu düşünemiyorum. Çok titiz bir insandı, her şeyi saklardı. Başka kâğıtların arasına karışmış olabilir, eğer öyleyse bugün yarın ortaya çıkar." Elini yavaşça ceketinin cebine sokarak, "işte burada" dedi.

Bir zamanlar yeşil olduğu anlaşılan kauçuklu kapağı iyice kararmış, eski, küçük bir defter uzattı bana. Sayfalarını karıştırdım. Çoğu sayfası boştu, ama başındaki ve sonundaki kimi sayfalara, kurşun kalemle çalakalem bir şeyler yazılmıştı. Tümüyle okunaksız değildi; kirli krem rengindeki kareli kâğıtta yazılanlar, güçlükle de olsa seçiliyordu. Birçok sayfanın koparılıp atıldığı ilk bakışta anlaşılıyordu.

"Nedir bu?"

"Sánchez Mazas'ın, ormanda saklanırken yanında taşıdığı günlük... Daha doğrusu, ben öyle olduğunu sanıyorum.

Onu alabilirsiniz. Ama kaybetmeyin, aile yadigârı, babam ona çok değer verirdi." Saatine göz attı, gecikmiş olmalıydı. "Şimdi gitmek zorundayım, arayın beni, yine görüşelim." Kocaman, nasırlı parmaklarıyla masadan destek alarak kalkarken ekledi:

"Eğer isterseniz, saklanmış oldukları ormanın yerini, Mas de la Casa Nova'yı gösterebilirim size; şimdilerde, harabelerin ortasındaki bir çiftlikten ibaret, ama bu hikâyeyi anlatmayı düşünüyorsanız, orayı görmek hoşunuza gidecektir. Yok eğer yazmayı düşünmüyorsanız..."

"Henüz ne yapacağıma karar vermedim." Ellerimin arasında bir hazine gibi ışıldayan o küçük defterin kapağını okşayarak, yine yalan söylemiştim. Figueras'ın hafızasını ateşlemek için, içtenlikle ekledim: "Ama, bana daha birçok şey anlatacağınıza eminim."

"Size bildiğim her şeyi anlattım." Kim bilir kaçıncı kez, özür diliyordu. Ama bu sefer, mavi gözlerinin nemli yüzeyinde, bir ihtiyatlılık ya da çekingenlik ifadesi belirmişti sanki. "Gerçekten babam ve Sánchez Mazas hakkında yazmaya niyetlenirseniz, amcamla konuşmanız gerekecek. O bütün ayrıntıları biliyor ."

"Amcanız mı?"

"Babamın kardeşi, Joaquim. Şu 'ormandaki dostlar'dan biri."

Bir Salamina askerinin dirildiğini söylemişlerdi sanki. Hayretle sordum:

"Yaşıyor mu?"

"Elbette!" Zorlama bir gülüşle, zorlama el hareketleriyle, şaşırıp kalmama hayret etmiş gibi görünmeye çalışıyordu. "Size söylemedim mi? Medinyá'da yaşıyor. Ama zaman zaman Montgó'nun sahilinde kalır. Oslo'ya da gider. Oğlu orada,

OMS'da çalışıyor. Bu ara onu bulabileceğinizi sanmıyorum. Ama eylül ayında ona ulaşabilirsiniz. Sizinle konuşmaktan hoşlanacağından eminim. Onunla görüşmek ister misiniz?"

Duyduğum şeyden sersemlemiş bir hâlde, "elbette isterim" dedim. Memnuniyeti gözlerinden okunuyordu.

"Bu arada, Daniel Angelats'ın nerede olduğunu da öğrenmeye çalışacağım. Bir ara Banyoles'de yaşıyordu, umarım hâlâ hayattadır. Ama Maria Ferré'nin hayatta olduğuna eminim."

"Maria Ferré kim?"

Bir açıklama yapma arzusunu bastırdı, Figueras. Yeniden saatine baktı, elimi sıktı.

"Artık onu, başka bir zaman anlatırım. Şimdi gitmek zorundayım. Amcamdan bir randevu alır almaz sizi arayacağım; göreceksiniz, size her şeyi tüm ayrıntılarıyla anlatacak, çok iyi bir hafızası vardır. Bu arada, küçük deftere bir göz atın, ilginizi çekeceğini düşünüyorum."

Hesabı ödeyip Núria'dan çıktı, barın önüne alelacele park edilmiş, toz toprak içindeki bir cipe bindiğini ve uzaklaştığını gördüm. Defteri okşadım, ama açmadım. İçkimi bitirdim, gitmek üzere kalkarken üst demiryolundan geçen hızlı treni gördüm, terasın ilerisi kalabalıktı, iki hafta önce, yine böyle bir akşam, o akşamın yorgun ışığında *pasodoble* çalan çingeneleri hatırladım, eve ulaşıp Figueras'ın bana emanet ettiği defteri sükûnet içerisinde incelemeye başladığımda, hâlâ o çok hüzünlü melodinin, *Suspiros de España*'nın etkisindeydim.

Defteri karıştırarak geçirdim geceyi. Baştaki sayfalar koparılmıştı. Sonra kurşun kalemle yazılmış kısa bir günlük vardı. Deşifre etmekte zorlanarak okudum:

Instalado casa Busquets
Comida - Dormir pagado
para [illegible]

3 - Llega Busquets - Conversación
[illegible]. No se atreve a hablar
en casa - Busquets -
[illegible] del refugio

4 - Cocina de [illegible] - Con-
versación junto al fuego
con los refugiados - El
[illegible]

5 - [illegible] de Espera - Camino
refugio - Camiones

6 - Encuentro con el Comandante
Busquets con los [illegible]
[illegible] de [illegible]
[illegible] se [illegible]

"...ormandaki eve yerleşme – Yemek – Samanlıkta uyku – Askerleri geçiyorum.

3- Ormandaki ev – Yaşlı adamla görüşme – Beni evde barındırmaya cesaret edemiyor – Orman – Kendime sığınak yapıyorum.

4- Gerona'nın düşüşü – Ateşin başında kaçaklarla görüşme – Yaşlı adam, bayandan daha iyi davranıyor bana.

5- Bekleme günü – Sığınaktayım – Namlular.

6- Ormanda üç delikanlıya rastlıyorum – Gece - Sığınakta [*okuyamadığım bir kelime*] teyakkuz hâli – Köprülerin havaya uçması – Cumhuriyetçiler gidiyor.

7- Sabahleyin üç delikanlıyı görüyorum – Dostların yiyeceklerinden atıştırıyorum."

Günlük burada bitiyor. Arada kimi sayfalar koparılıp atılmış yine. Sonlara doğru, farklı bir yazıyla ama yine kurşun kalemle üç delikanlının, ormandaki dostların isimleri yazılmış:

Pedro Figueras Bahí
Joaquím Figueras Bahí
Daniel Angelats Dilmé

Onun altında ise şu yazılı:

Cornellá'da Casa Pigem
(istasyonun karşısında)

Sayfanın en altında Figueras kardeşlerin imzaları var. Ama defterin diğer bölümlerindeki gibi kurşun kalemle değil, mürekkeple atılmış. Sonraki sayfada şunlar okunuyor:

Palol de Rebardit
Casa Borrell
Ferré ailesi

Başka bir sayfada, günlüğü yazan kişinin yine kurşun kalemle yazmış olduğu çok daha okunaklı bir metin var. Defterdeki en uzun yazı:

"Ben, *Falange Española*'nin[33] kurucusu, millî danışman, *Junta Política*'nın[34] eski başkanı, İspanya'nın en eski, cumhuriyetçilerin denetimindeki bölgenin en yüksek rütbeli falanjisti Rafael Sánchez Mazas, aşağıdaki açıklamayı imzalıyorum:

"1- 30 Ocak 1939 günü, diğer 48 bahtsız tutukluyla birlikte Collell'deki hapishanede kurşuna dizildim. Bana iki kez ateş ettiler; mucize eseri, ormana girerek kurtuldum.

"2- Geceleri de yol alarak ve çiftliklerde dilenerek üç gün yürüdükten sonra, Palol de Rebardit yakınlarında bir çukura düşerek gözlüğümü kaybettim; yarı kör bir hâldeydim..."

Burada da bir sayfa koparılmış. Sonra metin devam ediyor:

33 İspanyol Falanjı.
34 Politik Konsey.

"... ateş hattına yakın. Milliyetçi birlikler gelene kadar beni evlerinde sakladılar.

"4- Kendilerinin cömertçe reddetmiş olmalarına rağmen, Borrell Çiftliği sakinlerine vermiş olduğum, yapmış oldukları iyiliğin karşılığı olarak, yüklü bir nakitle ödüllendirilmeleri, [*burada bir boşluk* var] toprak sahipliğinin onurlu imtiyazıyla -tabii eğer askeri iktidar kabul ederse- taçlandırılmaları sözünü burada belgelemek, ona ve ailesine sonsuz şükran duygularımı ifade etmek istiyorum. Benim yapacağım şey, onların benim için yaptıklarının yanında çok değersiz kalacaktır.

"Bu belgeyi, Cornella de Terri yakınlarındaki *Casanova Çiftliği*'nde imzalıyorum..."

Defterdeki metin, burada bitiyor. Defalarca okuyarak, bu dağınık notlara anlam vermeye, onları bildiğim olaylarla bağdaştırmaya çalıştım. Öncelikle, okurken beni içten içe tedirgin eden, bu defterin, Figueresların, beni ya da bir başkasını kandırmak için hazırladıkları düzmece bir şey olabileceği kuşkusunu bir yana bıraktım: mütevazı bir köylü ailesinin böylesine karmaşık bir entrikayı çevirmiş olabileceğini düşünmek akla yatkın değildi. Böylesine karmaşık, dahası böylesine saçma sapan bir entrikayı... Sánchez Mazas hayattayken, böyle bir belge, örneğin galiplerin misillemelerine karşı mağlupların kalkanı olabilirdi; o hayattayken bu belgenin gerçek olduğu da kolayca kanıtlanabilirdi; ama şimdi o öldüğüne göre, hangi amaçla böyle bir belge düzenlenmiş olabilirdi ki! Defterdeki yazının (daha doğrusu, defterde birden çok yazı olduğuna göre, yazılardan birinin) Sánchez Mazas'ın yazısı olduğundan emin olmak, sonuca ulaşmakta işe yarayacaktı.

Eğer öyleyse, ki öyle olmadığını düşünmek için hiçbir neden yoktu ortada, bu küçük günlüğü, ormanda başıboş dolaştığı günlerde, ya da ondan kısa bir süre sonra, Sánchez Mazas'ın kendisi yazmıştı. Defterdeki son metne bakılırsa, Sánchez Mazas, kurşuna dizildiği tarihin 30 Ocak 1939 olduğunu biliyordu; ayrıca, günlükteki her paragrafa verilen numara, aynı yılın şubat ayının o gününe karşılık geliyordu. Örneğin, milliyetçiler Gerona'ya gerçekten 4 Şubat günü girmişlerdi. Günlükteki metinden, Sánchez Mazas'ın, Figueras kardeşlerin himayesine sığınmadan önce, bölgedeki bir evde az çok güvenli bir sığınak bulmuş olduğu, bu evin ya da çiftlik evinin, Sánchez Mazas'ın son bölümdeki uzun açıklamada sakinlerine gönül borcunu dile getirdiği ve "yüklüce bir nakdî ödül" ile "onurlu bir imtiyaz" sözü verdiği Borrell'den başka bir yer olamayacağı, ayrıca bu evin Cornellá de Terri yakınlarındaki Palol de Reberdit'te olduğu, bu evin sakinlerinin, Núria'da yapmış olduğumuz görüşmenin aceleye getirilen o son bölümünde Jaume Figueras'ın söylediğine göre hâlâ hayatta olan Maria Ferré'nin de aralarında bulunduğu Ferré ailesinden başkasının olamayacağı sonucunu çıkarmıştım. Her şey açıklık kazanmış gibi görünüyordu. Bütün taşların yerine oturmasını sağlayan bir şey bulmuştum sanki. Dört kaçağın saklanmış oldukları Casa Nova Çiftliği'nde ve hiç kuşkusuz kendilerini güvende hissettikleri bir anda kaleme alınan o son açıklamaya gelince, Sánchez Mazas'ın, bir yandan hayatını kurtarmış olan insanlara borcunu belgelemek istediği, diğer taraftan onların hepsinin, gereksiz yere, yaklaşan savaş sonrası dönemin belirsizliklerine kurban gitmelerini, Figueras kardeşler ve Angletas gibi cumhuriyetçi ordunun saflarına katılmış olanların çoğunu beklemekte olan kötü muameleye maruz kalmalarını önlemeye çalıştığı, bunun

için bir özgürlük belgesi hazırladığı anlaşılıyordu. Defterden koparılıp atılan bölümlerden biri, Sánchez Mazas'ın, Figueras kardeşlerin ve Daniel Angelats'ın yardımlarına teşekkür ettiği bölüm olabilirdi. Her şey bunu gösteriyordu. Bana tuhaf gelmişti. O sayfayı kimin, hangi nedenle koparıp atmış olabileceğini sordum kendi kendime; defterin ilk sayfalarının kim tarafından, hangi nedenle koparılmış olabileceğini sordum. Sora sora Bağdat bulunurmuş; bense, beni uzun zamandır meşgul etmekte olan başka bir soruya ulaştım: Sánchez Mazas'ın kimseye ait olmayan topraklarda başıboş dolaşıp durduğu günlerde, gerçekten ne olmuştu? Ne düşünmüştü, ne hissetmişti? Ferré ailesine ne anlatmıştı, ya Figueras kardeşlere, Angelats'a... Onlar ne kadarını hatırlıyorlardı, kendilerine anlatılmış olanların; ne düşünmüş, ne hissetmişlerdi? Jaume Figueras'ın amcasıyla, Maria Ferré'yle ve eğer hayattaysa Daniel Angelats'la konuşma arzusuyla yanıp tutuşuyordum. Jaume Figueras'ın anlattıkları, Ferlosio'nun anlattıklarından daha güvenilir değildi; çünkü, kendi anılarını değil babasının anılarından hatırında kalanları dile getiriyordu. Oysa amcasının, Maria Ferré'nin ve eğer hayattaysa Angelats'ın anlatacakları, hiç değilse, gerçekliği daha az kuşku uyandıran ilk elden hikâyeler olacaktı. Kendi kendime sorular sormayı sürdürüyordum: Bu hikâyeler gerçek olaylara göre mi kurgulanmış olacaktı? Yoksa, bana tesadüfen anlatacak oldukları şeyler, gerçekte vuku bulan şeyler değil, hatta vuku bulduğunu hatırladıkları şeyler bile değil de, sadece birçok kez anlatılmış olduğunu hatırladıkları şeyler mi olacaktı? Hep yapılageldiği gibi, uzak geçmişte kalan, kahramanları açısından belki de efsanevi olan olaylar, böyle dilden dile dolaşırken, yarı gerçek yarı yalan lakırdıların cilasıyla parlatılmış mı olacaktı?

Sorulardan bunalmış bir hâlde, Figueras'ın amcasıyla konuşabilmek için, eğer şansım yaver giderse bir ay beklemek zorunda kalacağımı bilerek, Miquel Aguirre'yi aradım. Sanki kum tepecikleriyle dolu bir arazide yürüyordum ve sağlam bir zemine basma ihtiyacıyla kıvranmaktaydım. Günlerden pazartesiydi, çok geç bir saatte aramıştım onu. Ama hâlâ ayaktaydı. Jaume Figueras'la yaptığım görüşmeyi anlattım, onun amcasından ve Sánchez Mazas'ın defterinden söz ettim. Jaume'nin babası Pere Figueras'ın savaştan sonra hapsedilmiş olduğunu, ilgili belgeyi görerek doğrulamak istiyordum. Bunun mümkün olup olmadığını sordum Aguirre'ye.

"Çok kolay" dedi. "*Archivo Histórico*'da[35], savaş öncesinden bu yana şehir hapishanesine girmiş olan bütün tutukluların isimlerinin kaydedildiği bir liste var. Eğer Pere Figueras hapsedilmişse, adı mutlaka vardır orada."

"Onu başka bir hapishaneye göndermiş olamazlar mı?"

"İmkânsız. Banyoles bölgesindeki mahkûmları, daima Gerona Hapishanesi'ne kapatırlardı."

Sabah kalkar kalkmaz, soluğu *Archivo Histórico*'da aldım. Eski mahallede, eskiden manastır olan, restore edilmiş bir binadaydı. Tabelaları izleyerek taş merdivenlerden çıktım, kütüphaneye girdim. Oldukça büyük pencereleri olan, güneş alan, geniş bir salondaydım. Cilalı tahta masalar, lambalarla donatılmıştı. Sessizliği bozan tek şey, bir bilgisayarın arkasında neredeyse kaybolmuş olan görevlinin klavyenin tuşlarında gezinmesiydi. Bıyığı kırlaşmış, saçları darmadağınık memura aradığım şeyi söyledim; yerinden kalktı, ilerdeki raftan bir klasör çıkardı.

35 Tarih Arşivi.

"Buna bakın" dedi, klasörü uzatarak. "Her ismin karşısında dosya numarası var; sormak istediğiniz bir şey olursa bana seslenin."

Bir masaya oturdum, 1924'ten 1949'a kadar hapsedilmiş olanların isimlerinin yazılı olduğu listede, 1939'da ya da 1940'ta tutuklanmış olması gereken Figueras'ı aradım. O bölgede sıklıkla rastlanan bir soyadı olduğu için, listede birçok Figueras vardı, ama hiçbiri benim aradığım Pere (ya da Pedro) Figueras Bahí değildi; bu isimde birisi 1939, 1940, 1941 ve 1942 yıllarında, yani Jaume Figueras'ın verdiği bilgiye göre babasının hapsedilmiş olması gereken dönemde, Gerona Hapishanesi'nde yatmamıştı. Gözümü dosyadan kaldırdım: memur hâlâ tuşlarda gezinmekle meşguldü; salonda hâlâ ıssızlık hüküm sürüyordu. Işığa gark olmuş büyük pencerelerin ötesinde beliren, köhne evlerin oluşturduğu karmakarışık görüntünün, 60'lı yıllarda, hatta savaşın sonuna doğru, birkaç kilometre uzakta, isimsiz üç gençle, kırklarında ünlü bir adamın ormanda saklanarak kâbusun sonunu bekledikleri daha önceki zamanlarda, muhtemelen çok farklı olmadığını düşündüm. Aniden beynimde şimşekler çakmıştı; hepsi yalandı. Kendimce gerçekliğini sınamaya yeltendiğim ilk şey -Pere Figueras'ın hapsedilmiş olması- asılsız çıkınca, hiçbir şey, hikâyenin kalan kısmının da öyle olduğunu düşünmekten alıkoyamıyordu beni. Kurşuna dizilmesinden sonra ormanda hayatını sürdürebilmesi için, üç kişinin Sánchez Mazas'a yardım etmiş olduğu hususunda hiçbir kuşkuya yer yoktu. Bunu doğrulayan birçok şey vardı. Sánchez Mazas'ın defterindeki notlar, bu konuda oğluna anlattığı şeylerle örtüşüyordu. Ama kimi belirtiler, o üç kişinin Figueras kardeşler ve Angelats olmadığını düşünmeye yöneltiyordu beni. Onların isimleri, Sánchez Mazas'ın defterine güzel bir yazıyla, mürekkeple

yazılmıştı; defterin diğer bölümlerine kurşun kalemle yazılmış olandan farklı bir yazıyla. O isimleri, Sánchez Mazas değil, bir başkası eklemişti defterdeki günlüğün altına. Defter üzerinde çalışırken, son açıklamanın yapıldığı bölümde, Sánchez Mazas'ın, yardımları dolayısıyla Figueras kardeşlere ve Angelats'a da teşekkür etmiş olması gerektiğini, o bölümde defterden koparılmış olan sayfanın bununla ilgili olabileceğini düşünmüştüm. Ama teşekkür edilen kişiler onlar olmadığı için, okuyanı benim yapmış olduğum çıkarıma yönlendirmek amacıyla da koparılmış olabilirdi o sayfa. Pere Figueras'ın aslı astarı olmayan hapisliğini ise kim bilir kim uydurmuştu; belki Pere'nin kendisi, belki de oğlu. Böylece Pere, Sánchez Mazas gibi itibar sahibi bir Frankocunun lütfuna sığınarak tutsaklıktan kurtulmayı gururla reddetmiş oluyordu. Bir de, kendisini "ormandaki dostlar"dan birinin yerine koyarak Sánchez Mazas'tan para sızdırmaya çalışan birisinin, bu niyetini açıkça dile getirerek ona yazmış olduğu ileri sürülen mektup vardı. Babanın ölümü, kendisini mitleştirmeye eğilimli kimi ailelerde, aslının ne olduğunu kimsenin anlayamayacağı şekilde zenginleştirilir. Hikâye, üzerine o puslu kahraman baba efsanelerinden birinin bina edileceği ideal bir temel atıyordu. Zihin karışıklığından ziyade aldatılmışlık duygusuyla, asıl "ormandaki dostlar"ın kimler olduklarını, bu sahtekârlığı kimin, hangi amaçla yapmış olduğunu sorup duruyordum kendi kendime. Aldatılmışlık duygusundan çok zihin karışıklığıyla, kimilerinin başından beri hissettikleri gibi, belki de Sánchez Mazas'ın Collell'de hiç kalmamış olduğunu, kurşuna dizilme hikâyesinin ve onu besleyen diğer olayların, korkaklık konusundaki kötü şöhretini temizlemek, savaşta kaderinin aniden değişivermesiyle ilgili rezilliği gizlemek, daha da önemlisi, onun hikâyesini altmış

yıl sonra yeniden kurmaya kalkışacak olan saf bir araştırmacının ya da roman yazma heveslisinin tarih önünde onu ebediyen temize çıkarmasını sağlamak için, Sánchez Mazas'ın muhayyilesinde, akrabalarının, arkadaşlarının, tanıdıklarının ve tanımadıklarının gönüllü ve gönülsüz katkılarıyla inceden inceye kurgulanmış devasa bir entrika olduğunu düşünüyordum.

Klasörü raftaki yerine koydum. Orayı terk etmeye hazırlanırken, utanç duygusuyla eziliyordum. Tam önünden geçerken, aradığım şeyi bulup bulmadığımı sordu memur. Bulamadığımı söyledim.

"Bu kadar çabuk pes etmeyin." Yerinden kalktı, bana açıklama fırsatı tanımadan rafa doğru hareketlendi, klasörü tekrar çıkardı. "Aradığınız kişinin adı ne?"

"Pere ya da Pedro Figueras Bahí. Ama boşuna uğraşmayın, herhangi bir hapishanede yatmış olabileceğine ihtimal vermiyorum."

"Öyleyse bu dosyada yoktur" dedi, ama göz gezdirmekte kararlıydı: "Hapishaneye ne zaman girmiş olabileceğine ilişkin bir fikriniz var mı?"

"1939'da, bilemediniz 1940'ta, ya da 1941'de."

İlgili sayfayı süratle buldu.

"Bu isimde birisi yok. Ama hapishane görevlisi bir hata yapmış, ismini yanlış yazmış olabilir." Bıyığını sıvazlayarak mırıldandı: "Anlarız şimdi."

İleriye geriye taradı sayfaları. Parmağını listelerdeki isimlerin üzerinde dolaştırdı. Ve nihayet durdu.

"Piqueras Bahí, Pedro. O olduğuna eminim. Bir dakika bekler misiniz lütfen?"

Yandaki kapıdan çıkarak kayboldu. Bir süre sonra, elinde eski püskü bir portföyle döndüğünde, gülümsüyordu.

"İşte bulduk aradığınız adamı."

Pere Figueras'ın dosyası portföyün içindeydi. Çok heyecanlanmıştım; kişiliğime beslediğim saygıyı yeniden kazanmıştım. Pere Figueras'ın hapisliği uydurulmuş bir şey değildi. Hikâyenin diğer bölümleri de... Bunları düşünerek dosyayı inceledim. Figueras, sonradan Cornellá de Terri ile birleşecek olan Sant Andreu del Terri köyünde doğmuştu. Yirmi beş yaşında, bekâr bir çiftçi olduğunu beyan ediyordu. Geçmişi bilinmiyordu. Kendisine herhangi bir suçlama yöneltilmeksizin, *Gobierno Militar*[36] tarafından 27 Nisan 1939'da hapishaneye gönderilmiş, yaklaşık iki ay sonra, 19 Haziran'da salıverilmişti. Onu özgürlüğüne kavuşturan kararı, Vicente Vila Rubirola adında birinin dosyasında bulunan talimat uyarınca, *General Auditor*[37] vermişti. Klasörde Rubirola'nın adını buldum; dosyasını görevliden istedim, getirdi. *Esquerra Republicana*[38] militanı Rubirola, 1934 yılının Ekim ayındaki ayaklanmanın[39] hemen ardından hapsedilmiş, savaştan sonra, tam da Cornellá de Terri'den sekiz komşusuyla birlikte Pere Figueras'ın getirildiği gün, yeniden hapishaneyi boylamıştı. Hepsi Figueras'la aynı gün, Haziran'ın 19'unda bırakılmıştı; *General Auditor*'un hiçbir gerekçe belirtmeksizin aldığı bir kararla. Ama Rubirola, aynı yılın temmuz ayında yeniden hapishaneye dönmüş,

36 Askerî Hükümet.

37 Askerî Yargıç.

38 Cumhuriyetçi Sol: Katalonya'da solcu grupların birleşmesiyle kurulan, 1931'de belediye seçimlerini ezici bir üstünlükle kazandıktan iki gün sonra, Katalan Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan eden parti. (ç.n.)

39 Solun bölünmüş olarak girdiği 1933 seçimlerini Radikaller ile Özerk Sağcı İspanyol Konfederasyonu *(CEDA)* kazanmış; Radikaller'in kurduğu hükümete sonradan *CEDA*'nın da katılması üzerine, 1934'de Sosyalistler Asturias'ta, Katalan solu Barselona'da, ordunun sonradan kanlı bir biçimde bastıracağı ayaklanmaları başlatmıştı. (ç.n.)

daha sonra yargılanıp mahkûm olmuş ve oradan ancak yirmi yıl sonra çıkabilmişti.

Arşiv görevlisine teşekkür ederek oradan ayrıldım. Gazeteye döndüğümde Aguirre'yi arama ihtiyacı hissetmiştim. Pere Figueras'la birlikte hapsedilen, çoğu solcu partilerin tanınmış eylemcileri olan insanların isimlerini, özellikle savaşın ilk günlerinde Barselona'da Cornellá de Terri Belediyesi sekreterinin öldürülmesi olayına karıştığı sanılan Rubirola'yı biliyordu. Aguirre'ye göre, cumhuriyetçilerle siyasal ya da askeri bağlantısı olan herkesin geçmişinin sıkıca takibe alındığı, keyfî uygulamadan geçilmeyen o dönemde, Pere Figueras ve sekiz arkadaşının herhangi bir açıklama yapılmaksızın içeri alınmış olmaları olağandı. Araştırma süresince hapishanede kalmıştı, Pere Figueras. Onun kısa bir süre sonra özgürlüğüne kavuşmuş olması da tuhaf gelmiyordu Aguirre'ye; yeni rejim, kendisi için tehlike oluşturmadığı kanısına vardığı insanları salıveriyordu.

"Bana asıl tuhaf gelen şey, Vila Rubirola gibi fazlasıyla tanınmış birinin, sanki Figueras'la birlikte içeri alınmış olan insanlardan birisiymiş gibi, onunla birlikte bırakılmış olması. Hâlâ hiçbir anlam veremediğim bir şey daha var: hepsinin aynı gün salıverilmiş olması; üstelik küçücük bir açıklama bile yapılmaksızın. Ve şu Vila Rubirola'nın keyfî olarak yeniden içeriye tıkılması meselesi. Anlayamıyorum." Bir süre sustu Aguirre. "Sadece..."

"Sadece ne?"

"Sadece şöyle açıklayabiliyorum: Birisi araya girmiş olmalı. Muktedir, önemli bir kişi..." İkimizin de aklına gelen ismi telaffuz etmekten kaçınmıştı.

Aynı günün akşamı, Conchi'yle bir Rum lokantasına gitmiştik. On yıl aradan sonra nihayet bir kitap yazmaya

niyetlendiğimi ona açıklamalıydım artık. Ciddi bir ifade takınarak, açıkladım.

Salonundaki Guadalupe Meryem Anası'na eşlik eden kitaplara bir yenisini ekleme arzusuyla kıvranmakta olan Conchi, *tzatziqui*'nin[40] yağına bandırılmış bir parça lifli ekmeği yutmaya hazırlanırken bağırdı: "Muhteşem bir haber! Umarım roman değildir."

"Hayır, roman değil. Gerçek bir hikâye."

"Nasıl bir şey?"

Anlattım, anlayacağını umarak.

"Aslında roman türünde bir anlatı olacak. Ama roman gibi yalandan ibaret bir metin değil; sadece gerçeklik üzerine kurulmuş bir anlatı."

"Roman olmaması daha iyi."

"Neden?"

"Bir nedeni yok tatlım. Sadece, hayal gücünün senin sahip olduğun niteliklerden biri olmadığını düşünüyorum."

"Muhteşemsin Conchi."

"Alınmana gerek yok, çocuk. Söylemek istediğim şey..." Söylemek istediği şeyi dile getiremeyecekti. Lifli ekmekten bir parça daha koparak devam etti: "Sahi, kitabın konusu ne?"

"Salamina Savaşı."

"Ne?" diye bağırdı Conchi.

İnsanlar, ikinci kez, gözlerini dikmiş, bize bakıyorlardı. Conchi'nin kitabımın içeriğiyle ilgili bir muhabbetten hoşlanmayacağını biliyordum. Ama rezalet çıkarmış olduğumuz için etrafımızdaki insanlar tarafından azarlanmak da istemiyordum; kısaca açıkladım ona.

40 Bir tür cacık.

"Bu işte bir bityeniği var." Yorum yaparken bir iğrenme ifadesi iliştirmişti dudaklarına: "Ortada o kadar mükemmel onca kızıl yazar dururken bir faşoyu yazmaya kalkışmak da neyin nesi? García Lorca, mesela... Onlardan biriydi, değil mi?" Vereceğim karşılık umurunda bile değildi. Elini masanın altına sokarak "Oh..." dedi. Telaşla, masa örtüsünü kaldırıp baktım. "Orama girmek için ne hoş bir yöntem, değil mi çocuk."

Göz ucuyla yandaki masaları kolluyordum. Çabucak toparlandım; gülümsemeye çalışarak fısıldadım: "Hiç olmazsa benimle çıktığında külot giyersen, sana müteşekkir kalırım Conchi."

"Yaşlı budalanın tekisin" dedi. Sevecenlikle gülümsüyordu. Ama hâlâ elini gömülü olduğu yerden çıkarmamıştı. Ayak parmaklarınınsa baldırımda tırmanmakta olduğunu hissettim. "Böyle daha seksi olduğunu görmüyor musun? Neyse, ne zaman başlıyoruz?"

"Bunu genel tuvaletlerde yapmaktan hoşlanmadığımı bin kez söyledim sana."

"Ondan söz etmiyorum, çaylak. Kitaba ne zaman başlayacağımızı soruyorum."

İki ayrı yerimi, iki ayrı yönde ateş basmıştı; bacaklarımı yukarıya, yüzümü aşağıya doğru. Konuşurken dilim dolaşıyordu: "A, evet, çok yakında, gerekli bilgileri edinir edinmez."

Ama öyle olmadı. Anlatmak istediğim hikâyeyi yeniden kurmak, onun taşıdığı sırların hepsini, her birini değilse de, hiç olmazsa kendimce önemli olanlarını ortaya çıkarabilmek zaman aldı. Aylarca, gazetedeki işim elverdiği ölçüde, Sánchez Mazas'ın hayatı ve yazdığı şeyler üzerinde çalıştım. Kitaplarını yeniden okudum. Yayımlanmış olan

makalelerinin çoğunu okudum. Arkadaşlarının, hasımlarının, çağdaşlarının kitaplarını, çoğu yazılarını okudum. Falanj'a, faşizme, İç Savaş'a ve Franco rejiminin belirsiz, değişken karakterine dair elime geçen her şeyi okudum. Kütüphaneleri, arşivleri, gazete arşivlerini dolaştım. Aydınlarla, hocalarla, Sánchez Mazas'ın arkadaşlarıyla, arkadaşlarının arkadaşlarıyla, tanıdığı insanlarla, tanıdığı insanların tanıdıklarıyla konuşmak için birçok kez Madrid'e, sıklıkla Barselona'ya gittim. Bir gün, bütün bir sabahı Collell Tapınağı'nda geçirdim. Rahip Joan Prats dazlaktı; başının gözalıcı bir parlaklığı vardı. Sükûnetle gülümsüyordu. Bana servilerle, palmiyelerle bezenmiş bahçeyi, uçsuz bucaksız, boş salonları, derin koridorları, tahta tırabzanlı dış merdivenleri, içinde Sánchez Mazas'ın ve onun tutsaklık arkadaşlarının tedirginlikle, ürküntüyle dolaşmış oldukları ıssız derslikleri gösterdi. Savaştan sonra tekrar yatılı okula dönüştürülmüş olan Collell, benim ziyaretimden bir buçuk yıl önce, asıl işlevini yerine getirmenin yanı sıra, dinî kuruluşlar için toplantı yeri ve gezginler için geçici konaklama yeri olarak da kullanılmaya başlanmıştı. Collell'deki olaylar olduğunda, henüz doğmuştu Prats. Ama her şeyi biliyordu. Gerçekten oldu mu, yoksa rivayete dayalı bir hikâye mi bilmiyorum ama, onun dediğine göre, tapınakta Franco'nun direktifleri uygulanırken, hapishanedeki gardiyanların hiçbirini sağ bırakmamışlar. Kurşuna dizme kararının infaz edildiği yeri de onun rehberliği sayesinde belirledim. Onun tarifini izleyerek tapınaktan çıktım. Giriş yolu üzerinde yürüyerek, katledilenlerin anısına dikilmiş olan taş istavroza ulaştığımda, sola, çamların arasından kıvrıla büküle uzayıp giden patikaya saptım. Geniş, çıplak bir alana açılıyordu. O aldırışsız ekim güneşinin, o duru gökyüzünün altında yürüyerek, rüzgârı soluyarak

bir süre kaldım orada. Sadece ormanın kalabalık sessizliğini dinleyerek, tam da orada altmış yıl önce yaşanan daha az berrak başka bir sabahın, elli kişinin birdenbire ölümün yüzünü gördüğü, onlardan ikisinin, bakışlarını medüzün kustuğu ateşten kaçırabildiği o ocak sabahının ışığını boşu boşuna hayal etmeye çalıştım. Sanki iki ayrı sabahın geçişmesi için bir vahiy bekler gibi, bir süre kaldım orada; boşu boşuna. Sonra gittim. Cornellá de Terri'ye gittim. O gün buluşmak üzere Jaume Figueras'la sözleşmiştik çünkü; öğle yemeğinde birlikte olacaktık. Öğleden sonra bana Ferré ailesinin eski evi Can Borrell'i, Figueras ailesinin eski evi Can Pigem'i, Sánchez Mazas'ın, Figueras kardeşlerin ve Angelats'ın geçici sığınağı Casa Nova Çiftliği'ni gösterdi. Can Borrell, Palol de Rebardit'in belediye sınırlarında kurulmuş olan bir çiftlikti; Can Pigem, Cornellá de Terri'deydi; Casa Nova çiftliği ise, ikisinin arasında kalan bir ormanın ortasındaydı. Can Borrell terk edilmişti, ama henüz harap olmamıştı; Can Pigem de öyle... Terk edilmiş olan Casa Nova Çiftliği ise viraneye dönmüştü. Hiç şüphesiz altmış yıl önce birbirinden kolaylıkla ayırt edilebilecek durumda olan bu evleri birbirine benzetmişti zaman. Sonbahar akşamları eti sıyrılıp alınmış kaburgalarının arasında rüzgârın inildeyip durduğu o taş iskeletlerin terk edilmiş, öylece yüz üstü bırakılmış hâli, bir zamanlar birilerinin bu evlerde yaşamış olduğuna dair küçücük bir imada bile bulunmuyordu.

Sonunda sözünü yerine getirmişti, Jaume Figueras. Ona, olanca gayretiyle aracılık yaparak amcası Joaquim'le, María Ferré'yle ve Daniel Angelats'la görüşmemi sağladığı için de müteşekkirim. Üçü de seksenini geçmişti: María Ferré 88 yaşındaydı; Figueras ve Angelats ise, 82. Üçünün de hafızası hâlâ çok iyiydi. Belki de o olayın onların

hayatında belirleyici bir rolü olduğu için, iç âlemlerinde o olayın etrafında dönenip durdukları için, Sánchez Mazas'la karşılaşmalarını, o dönemin atmosferini çok iyi hatırlıyorlardı. Yorumları farklılık gösteriyordu, ama çelişkili değildi; aynı açıdan bakıldığında genellikle birbirini tamamlıyordu. Sánchez Mazas bilmecesi, onların tanıklıklarından yola çıkılarak, bıraktıkları boşlukların biraz hayal gücünün yardımıyla mantık süzgecinden geçirilerek doldurulması yoluyla yeniden düzenlenebilir gibi gözüküyordu. Kim bilir, belki de kimsenin o yaştaki insanları dinleyecek vakti olmadığından, o üç kişi, hiç olmazsa gençlik serüvenlerini hatırladıklarında, konuşmayı arzulamışlardı ve ben birkaç kez onların hatırlayışlarının düzensiz akışını yönlendirmek zorunda kalmıştım. Tali bir meseleyi, önemsiz bir ayrıntıyı süslemiş olabileceklerini tahayyül edebiliyorum; ama yalan söylemiş olabileceklerini düşünmüyorum. Çünkü yalan, eğer söylenmiş olsaydı, bu bilmecenin içerisinde sırıtır, onları ele verirdi. Yalan söylememiş olduklarını düşündüren başka nedenler de var elbette. Üçü öylesine farklıydılar ki, benim gözümde onları birleştiren tek şey, kazadan sonra hayatta kalmış olma hâliydi. Bu hâl, onların kişiliğine yapılan yanıltıcı bir eklenti gibi... Günümüzün kahramanları için daima alışılmış, sıradan bir şey olan, onlara itibar sağlamayan bu hâl, geçmişin kahramanları söz konusu olduğunda, ona hafızanın süzgecinden geçirerek baktığımızdan, her zaman olağan dışı, dağdağalı ve heybetli gözükür. Figueras uzun boylu, iri yapılıydı. Kareli gömleği, denizci beresi ve yıpranmış kot pantolonuyla, az çok genç görünüşlüydü. Gezgin ruhlu, hayat dolu, kalabalık el kol hareketleriyle, bağırıp çağırarak, kahkahalar atarak konuşan bir insandı. Sonradan Jaume Figueras'ın söylediğine göre, María Ferré, beni Cornellá de Terri'deki evine kabul

etmeden önce kuaföre gitme ihtiyacı hissetmişti. O incelikte bir insandı. Beni ağırladığı ev, bir zamanlar köyün barı ve bakkal dükkânıymış. Girişteki mermer tezgâh ve kantar o günlerden kalmaydı. Ufak tefek bir kadındı María Ferré. Yumuşak başlıydı. Konuşurken daldan dala atlıyordu. Geçmişi yâd ederken hislenmekten kendini alamıyor, muzipçe bir ifadeyle ışıyan gözleri aniden buğulanıyordu. Gözleri rengârenkti, yaşlanmamıştı. Onun gözlerinde, bir derenin yaz mevsimindeki akışını gördüm. Angelats'a gelince, onunla yaptığım görüşme işin düğümünü çözmüştü. Tabii sadece benim açımdan. Şöyle söylemek, belki daha uygun olur: Bu kitabın ilgilendiği düğüm çözülmüştü.

Banyoles'in merkezinde, sütunlarla donanmış bir avlusu, geniş ve loş salonları olan çok eski, güzel bir evin bir bölümünü, uzun zamandır otel olarak işletiyordu Angelats. Kısa bir süre önce kalp krizi geçirmişti. Ağırkanlı bir insandı. Ufak tefekti; yaşlandıkça küçülmüştü. El kol oynatışında, gözlemlerindeki o çocuksu masumiyetle ve bir Katalan esnafı olarak telaşsız, mütevazı duruşuyla çelişen bir din adamı ciddiyeti vardı. Figueras ve María Ferré gibi, Angelats'ın da kendisine gösterdiğim yakınlıktan açıkça hoşnut kaldığını düşünmekle belki biraz ileri gidiyorum. Ama yıllarca en yakın arkadaşı olan, ancak uzundur görmediği Joaquim Figueras'ı ve savaşta başlarından geçen olayı hatırlayarak mutlu olduğunu biliyorum. O olayı sıradan bir gençlik macerasıymış gibi sunmak için zorlamıştı kendisini. Oysa, onu dinlerken, o olayın hayatındaki en önemli şey olduğunu hissettim. Belki hayatındaki tek gerçek maceraydı; ya da göğsünü gere gere gururlanabileceği tek şeydi. O olayı uzun uzadıya anlattı bana; sonra kalp krizinden, işinden, karısından, çocuklarından ve biricik torunundan söz etti. Bütün o olayları anlatması için

onu fazlasıyla zorladığımın, hiçbir şeyi paylaşmaksızın sadece bilgilenmek için dinlemekte olduğumun farkına varınca, utana sıkıla iznini istedim. Yağmur başlamıştı; otobüs durağına kadar bana eşlik etmekte ısrar etti.

Şemsiyenin altında, göle dönüşmüş bir meydanı geçerken, "şimdi hatırlıyorum" dedi. Durmuştu. Bu hatırlayışın, beni alıkoymak için son anda atılmış bir yem olduğunu düşünmekten kendimi alamadım. "Sánchez Mazas ayrılırken, yaşadığımız şeylerle ilgili bir kitap yazacağını söylemişti; hepimizden söz edecekti o kitapta. Adı *Salamina Askerleri* olacaktı. Tuhaf bir isim, değil mi? Kitabı bize göndereceğini de söylemişti. Ama bir ses çıkmadı." Angelats bana bakıyordu. Sokak lambasının turuncu ışığı gözlüğünün camlarında yansıyordu. Kemik yapısını ele veren göz çukurlarına, alnının çıkıntısına, elmacık kemiğine, yarılmış çenesine bakarken, bir an için, onun kafatasının çizimine bakıyormuşum duygusuna kapıldım. "O kitabı yazıp yazmadığını biliyor musunuz?"

Sırtımda bir ürperti hissettim. "Evet, yazdı" demek üzereydim. "Ama size yazdığını söylersem, onu okumak isteyeceksiniz ve sonunda bulacağınız şey yalandan ibaret olacak." Böyle söyleseydim bir şekilde Angelats'a kötülük etmiş olacaktım. Soğuk durarak, "hayır" dedim.

"Bu, yazmadığı anlamına mı geliyor, yoksa yazıp yazmadığından haberiniz olmadığı anlamına mı?"

"Yazıp yazmadığını bilmiyorum" diye yalan söyledim. "Ama söz veriyorum, araştıracağım."

Yeniden yürümeye başlamıştı. "Eğer yazmışsa, o kitabı bana gönderirseniz çok memnun olurum. Eminim bizden de söz etmiştir. Daha önce anlatmıştım size, hep hayatını

kurtarmış olduğumuzu söylerdi. O kitabı okuma düşüncesi beni çok heyecanlandırıyor. Anlıyorsunuz, değil mi?"

Büsbütün kirlendiğim duygusuna kapılmak üzereydim. "Elbette anlıyorum. Ama merak etmeyin, kitabı bulur bulmaz size göndereceğim."

Ertesi gün, gazeteye ulaşır ulaşmaz, izin almak için yöneticinin odasına gittim.

"Ne, yine bir roman mı?" dedi, müstehzi bir ifadeyle.

"Hayır" dedim, "bu seferki gerçek bir hikâye."

Sonra, gerçek hikâyenin ne olduğunu anlattım ona. Benimkinin konusundan söz ettim.

Beğendiğini söyledi. "Adını koydun mu?" diye sordu.

"Sanırım evet" dedim, " *Salamina Askerleri.*"

İKİNCİ BÖLÜM

SALAMİNA ASKERLERİ

RAFAEL SÁNCHEZ MAZAS, Pere Figueras'ın, Cornellá de Terri'den sekiz arkadaşıyla birlikte Gerona Hapishanesi'ne girdiği 1939 yılının 27 Nisan günü, *Falange Española Tradicionalista de las JONS*'un[41] millî danışmanlığına ve *Junta Política*'nın[42] başkan yardımcılığına getirildi. Cumhuriyet kesin olarak yenilgiye uğrayalı henüz bir ay olmamıştı; onun savaş sonrası dönemin ilk hükümetinde devlet bakanı olarak görevlendirilmesine ise dört ay kalmıştı. Her zaman geçimsiz, kibirli, despot bir insan olmuştu, ama ne hasisti ne de intikamcı. O yüzden, o dönemde makam odasının önü, savaşın sonunda, o bozgun günlerinde hücreye kapatılmış olan eski tanıdıkları ve arkadaşları için aracılık etmesini sağlamaya çalışan tutuklu yakınlarıyla dolup taşardı. Onlar için fazla bir şey yapmadığını söyleyemeyiz. Onun ayak diremesi sayesinde, büyük şef Franco, şair Miguel Hernández'in ölüm cezasını ömür boyu hapis cezasına çevirmişti. Ama Negrín[43] kabinesinde içişleri ba-

41 Savaştan sonra Franco tarafından kurulan, İspanya'da o dönemde faaliyet izni verilen tek yasal parti. (ç.n.)

42 Politik Konsey.

43 Juan Negrín: İspanya İç Savaşı'nın (1936-1939) son iki yılında başbakanlık yapan cumhuriyetçi siyaset adamı. (ç.n.)

kanlığı yapan, Sánchez Mazas'ın yakın arkadaşı Julián Zugazagoitia'nın cezasını değiştirmedi. Bir gün, 1940 yılının kasım ayında, tam da şafak sökerken, bir idam mangasının karşısında hayatı noktalandı Julián'ın. Kimseye bir faydası dokunmayan bu cinayetten aylar önce, Sánchez Mazas'ın *Falange Exterior*'un millî delegesi olarak Roma'ya yapmış olduğu yolculuktan döndüğü gün, onun sekreterliğini yapan gazeteci Carlos Sentís, onun yokluğunda biriken işlerin dökümünü yaptı ve o sabah görüşmesi gereken insanların isimlerini okudu ona. İsimlerden biri yerinden sıçratmıştı Sánchez Mazas'ı; o ismi tekrarladı, odayı koşar adım geçti, kapıyı açtı, antrenin ortasında dikildi, antreyi tıka basa doldurmuş olan o korkulu yüzleri tarayarak sordu:

"Joaquín Figueras hanginiz?"

Giysilerine bakıldığında uzunca bir yoldan geldiği anlaşılan, biçareliği gözlerinden okunan bir adam korkudan donakalmış bir hâlde cevap vermeye yeltendi ama, güçsüz elini sanki pençe atar gibi ceketinin cebine sokarken, o sorunun yarattığı koyu sessizliği dağıtan, anlaşılmaz bir cızırtı çıkarabildi sadece. Karşısında dikilip duran Sánchez Mazas, Pere ve Joaquim Figueras kardeşlerin akrabası olup olmadığını sordu ona. "Onların babasıyım" dedi adam. Bunu abartılı bir Katalan aksanıyla, dehşete kapılmış bir hâlde başını sallayarak, ama bu sefer tane tane konuşmayı becererek söylemişti. Kaskatı kesilmişti; Sánchez Mazas onu çılgınca kucakladığında bile gevşemedi. Falanjistin taşkınlığı yatışınca, odada birkaç dakika konuştular. Joaquín Figueras, oğlu Pere'nin bir buçuk aydır Gerona Hapishanesi'nde tutulmakta olduğunu, köyün diğer gençleri gibi, onun da hiçbir delil gösterilmeden, savaşın ilk günlerinde Cornellá de Terri Kilisesi'nin yakılması ve belediye sekreterinin öldürülmesi olaylarına karışmakla suçlandığını anlattı.

Adam sözünü bitirmeden yerinden kalktı Sánchez Mazas, yandaki kapıyı kullanarak odadan çıktı, bir süre sonra döndü ve gereken açıklamayı yaptı:

"Tamamdır. Cornellá'ya döndüğünüzde oğlunuzu evde bulacaksınız."

Odadan çıkarken havaya uçuyordu Figueras. O resmî binanın merdivenlerinden inerken, elinde keskin bir acı hissetti. Elinin hâlâ cebinde durduğunu, Sánchez Mazas'ın onun çocuklarına karşı şükran borcunu kayda geçirdiği, yeşil kapaklı küçük bir defterden koparılmış sayfayı olanca gücüyle sıkmakta olduğunu o zaman fark etti. Günler sonra Cornellá'ya ulaşıp, gözyaşlarını tutarak, özgürlüğüne henüz kavuşmuş olan oğlunu kucakladığında, hiç tanımadığı ve o dönemin sonuna kadar İspanya'nın en muktedir insanlarından birisi olacağına inandığı o adamı görmek için, mahvolmuş bir ülkede kuruntularla dolu bir yolculuğa kalkışmış olmasının boşa gitmediğini düşündü.

Ama kısmen yanılıyordu Figueras. Çünkü, Sánchez Mazas, bir centilmenin gönül indirebileceği türden bir uğraş olarak görmese de, o zamanlar on yılı aşkın bir süredir içerisinde olduğu politikadan daha uzun yıllar kurtulamayacaktı ama, o an sahip olduğu gerçek güce, hayatı boyunca bir daha asla ulaşamadı.

O olaydan kırk beş yıl önce, 18 Şubat günü Madrid'de doğmuştu. Babasının amcası, XII. Alfonso'nun[44] doktoruydu. Coria kökenli askeri bir doktor olan babası onun doğumundan birkaç ay sonra ölünce, annesi María Rosario Mazas y Orbegozo derhâl Bilbao'daki ailesinin yanına sığındı. Sánchez Mazas çocukluğunu ve gençliğini Henao Caddesi'nde, Arenal Köprüsü'nün yanındaki o beş katlı

44 1874-1885 yılları arasında İspanya kralı. (ç.n.)

evde, çocuksuz bir alay dayının şefkatiyle pohpohlanarak geçirdi. Mazaslar liberal gelenekli ve edebiyata eğilimli soylu bir aileden geliyorlardı. Miguel de Unomuno[45] ile akrabaydılar. Sánchez Mazas'ın o soylulara özgü zapt edilemez aylaklık eğilimi ve edebiyata sıkı sıkıya bağlılığı, ailenin iyiden iyiye demir atmış olduğu Bilbao'nun kaymak tabakasından tevarüs etmişti ona. Roman kahramanlarını yaratırken de o çevreden esinlenmişti. Edebiyata bağlılık, aynı kanaldan kısmen annesine de bulaşmıştı. Bilgili ve basiretli bir kadındı. Yazar olmayı beceremişti, ya da istememişti. Zamansız dul kalışından kaynaklanan bütün enerjisini, oğlunun yazarlık kariyerinin önünü açmak için seferber etti

Onu hayal kırıklığına uğratmadı, Sánchez Mazas. Vasat bir öğrenci olduğu doğruydu; Madrid Merkez Üniversitesi'nde demirleyene kadar, soyluların gittiği çeşitli yatılı din okullarında ıstırap çekerek dolaştı durdu. Nihayet 1916 yılında, soylularca yönetilen El Escorial'deki María Cristina Yüksek Okulu'nda hukuk öğrenimini tamamladı. Ama belirgin bir edebî yeteneğinin olduğu da doğruydu; erken yaşlarında bunun emareleri görülmeye başlamıştı. On üç yaşında Zorrilla'nın[46] ve Marquina'nın şiirlerine benzeyen şeyler yazıyordu; yirmisinde Rubén'i[47] ve Unamuno'yu taklit ediyordu; yirmi iki yaşında artık olgun bir şairdi; yirmi sekizinde ise şiirsel gelişimi tamamlanmıştı. Onun şiirlerinin neredeyse tamamından haberdar olmamızı, büyük ölçüde annesinin çabalarına borçluyuz. Onların yayımlanması gerektiğini düşündüğünde, hiç zaman kaybetmedi; oğlunun

45 20. yy başında, denemelcriyle İspanya'da çok etkili olan yazar ve düşünür (1864-1936). (ç.n.)

46 José Zorrilla y Moral (1817-1893). İspanya'da, romantik akımın milliyetçi kanadının temsilcisi sayılan oyun yazarı ve şair. (ç.n.)

47 Rubén Dario (1867-1916). Nikaragualı şair. (ç.n.)

şiirlerini, her birinin altına yazıldığı yeri ve tarihi de not ederek, kendi el yazısıyla ve aristokratlara özgü bir zerafetle, siyah kauçukla kaplanmış küçük defterlere geçirdi. Sánchez Mazas iyi bir şairdir; iyi bir şairin olmayı arzu edebileceği tek şeyse, daha genç bir iyi şair olmaktır. Onun şiiri, sadece bir teli olan bir çalgı gibidir. Mütevazı ve hayli yaşlı, tekdüze ve biraz duygusal... Ama ustalıkla çalar onu. Pürüzsüz, doğal, sıradan bir müzikle başlar. Yalnızca kaybolup giden zamanın buruk melankolisini sesleyen bir müzikle... O kayboluş, artık olmayan bir dünyanın, yok olup gittiği için artık sadece tasarlanabilecek olan, imkânsız bir dünyanın, cennetin tasvir ettiği dünyanın düzenini ve güvenli hiyerarşisini sürükleyip götürmektedir.

Hayatı boyunca sadece bir şiir kitabı yayımlamış olmasına rağmen, sanırım kendisini daima bir şair olarak hissetmişti. Belki gerçekten de öyleydi. Ama çağdaşları, onu her şeyden önce bir makale ve roman yazarı, özellikle de politikacı olarak tanıdılar. Kendisini öyle hissetmiş olduğunu hiç sanmıyorum; öyle olduğunu da düşünmüyorum. 1916 Haziran'ında hukuktan mezun olup Bilbao'ya döndüğünde, ilk romanı *Pequeñas memorias de Tarín*[48] yayımlanalı bir yıl olmuştu. O dönemde kıpır kıpır, keyfi yerinde bir şehirdi Bilbao. İspanya'nın Birinci Dünya Savaşı'na bulaşmamasından kaynaklanan ekonomik ihtişam döneminin tadını çıkarmakta olan palazlanmış bir burjuvazinin hükmü altındaydı. O refahın kültürel düzlemde en belirgin ifadesi, Ramón de Basterra'nın *Escuela Romana del Pirineo*[49] gibi şatafatlı bir isimle vaftiz ettiği, kendilerini Latin kültürüne ve batı uygarlığının değerlerine hasretmiş bir avuç Katolik, seçkinci ve merkeziyetçi yazarı bağrında

48 Tarín'den Küçük Anılar.

49 Pireneler Latin Ekolü.

toplamış olan *Hermes* adındaki dergiydi. Yıllar sonra çoğu falanjizmin saflarına akacak olan bu yazar grubunun en tanınmış simalarından biri Basterra ise, diğeri Sánchez Mazas'tı. Toplantılarını Gran Vía de López de Haro'nun merkezindeki el Lyon d'Or kahvesinde yaparlardı. Sánchez Mazas, kültürlü, içedönük ve biraz mağrur bir muhafazakâr olarak orada temayüz etti. O zamanlar babasının çikolata almak için el Lyon d'Or'a götürdüğü bir oğlan çocuğu olan José María de Areilza, onu "uzun boylu, çok zayıf, midye kabuğunu çağrıştıran ağır bir gözlük taşıyan, bakışları ateşli ama yorgun, tartışırken bir şeyi vurgulamak istediğinde sesini yükselten bir genç" olarak hatırlıyor. O dönemde *Abc, El Sol* ve *El Pueblo Vasco* gazetelerinde sıklıkla yazardı Sánchez Mazas. 1921'de, *El Pueblo Vasco*'nun yöneticisi Juan de la Cruz onu savaş muhabiri olarak Fas'a gönderdi. Orada, Bilbao'lu muhabir Indalecio Prieto ile, geceler boyu sohbet edip içki içerek kalıcı bir dostluk ilişkisi kurdu; saflara bölünmüş insanlar arasında yaşanan sıcak savaştaki kötülüğü kavradı.

Sánchez Mazas Fas'ta ancak bir yıl kalabildi; Juan Ignacio Luca de Tena onu *Abc*'nin muhabiri olarak Roma'ya gönderdi. İtalya onu büyülemişti. Gençliğinde klasik kültüre, Rönesans'a ve İmparatorluk Roma'sına beslediği tutku, gerçek Roma'yla temasa geçince kalıcı olarak billurlaştı. Orada yedi yıl yaşadı. Liliana Ferlosio ile orada evlendi. Ergenlikten henüz çıkmış olan o İtalyan kızını neredeyse evinden söküp almıştı. Beş çocuğa hayat veren o karmakarışık ilişkiyi ömür boyu sürdürecekti. Bir erkek, bir okur ve bir yazar olarak olgunlaşması da orada gerçekleşti. O dönemde incelikle tasarlanmış, biçimsel olarak sağlam, kimi zaman derin bir bilgi birikimi ve lirizmle yoğrulmuş, kimi zamansa siyasal ön yargıyla harlatılmış birkaç edebî yazı

yayımlamıştı. Belki de en iyi ürünleri olan o yazılar sayesinde, bir makale yazarı olarak haklı bir ün edinmişti. Faşizmi de orada benimsedi. Onun İspanya'nın ilk faşisti olduğunu söylersek abartmış olmayız; en etkileyici kuramcısı olduğu ise su götürmez. Maurras'ın[50] tutkulu okuru, İtalya'da gelişkin bir burjuva faşizmini cisimleştiren, daha sonra Mussolini kabinelerinde birçok kez bakanlık üstlenecek olan Luigi Federzoni'nin yakın arkadaşı, monarşi yanlısı, içsel anlamda tutucu olan Sánchez Mazas, faşizmin, emperyalist Katolikliğe duyduğu derin özlemi karşılamaya, daha da önemlisi, bütün Avrupa'da eski demokratik eşitlikçiliğin ve yeni ama güçlü Bolşevik eşitlikçiliğin yakıcı bir biçimde tehdit etmekte olduğu eski rejimin güvenli hiyerarşisini zor yoluyla yeniden toparlamaya elverişli bir araç olduğuna inanmıştı. Şöyle de ifade edilebilir: Belki de Sánchez Mazas için faşizm, sadece şiirini, o şiirde melankoliyle hatırlanan dünyayı, cennetin o var olmayan, artık sadece tasarlanabilecek olan, imkânsız dünyasını gerçekleştirecek siyasal bir tasarıdan ibaretti. Ama Roma'daki gelişmeleri, *Italia a paso gentil*[51] başlıklı yazı dizisini kaleme alarak, şevkle, heyecanla selamlamış olduğunu kesin olarak biliyoruz. Benito Mussolini'nin şahsında Rönesans *condotiero*larının[52] dirildiğine, onun iktidara yükselişiyle kahramanlar ve şairler çağının İtalya'da yeniden ortaya çıktığına inanmış olduğunu da...

50 Charles Maurras (1868-1952). Fransız yazar ve siyaset kuramcısı. Geliştirdiği "bütünsel milliyetçilik" görüşü faşizmin temel ilkelerine kaynaklık etmiştir. (ç.n.)

51 İtalya'nın Soylu Yürüyüşü.

52 Condottiere: İtalyan devletleri arasında, 14. yy ile 16. yy arasında yapılan savaşlarda çarpışmak için tutulan ücretli asker çetelerinin reislerine verilen ad. Terim, bu reislerin bir kentin ya da feodal beyin hizmetine girmek için imzaladıkları sözleşmenin adından (condotta) türemiştir. (ç.n.)

Sánchez Mazas, 1929'da Madrid'e döndüğünde, İspanya'nın da o çağa savrulması için her şeyi yapmaya hazırdı. Kendini bütünüyle bu mücadeleye adadı. Kesin olarak hedefine ulaştığını söyleyebiliriz. Çünkü, 30'lu yıllarda İspanya'da savaşın patlak vermesini sağlayabilmek için, onun gibi zekâsını, hırsını ve yeteneğini seferber eden çok az insan vardı. Savaş ise, kahramanlar ve şairler çağı için biçilmiş kaftandır. Sánchez Mazas ülkesine döndüğünde, İtalya'da zafere ulaştığını gördüğü efendinin İspanya'da da bir parti kurması zorunluluğunun yanı sıra, monarşinin çözülüşünün ve cumhuriyetin önlenemeyen zaferinin İspanyol toplumunun geleneksel kesimlerinde yaratmış olduğu korkunun serbest bıraktığı enerjiyi harekete geçirecek bir Rönesans *condotiero*su bulmak gerektiğini de kavramıştı. İlk girişim zaman kaybından ibaretti; ama ikincisinde, José Antonio Primo de Rivera, Sánchez Mazas'ın aramakta olduğu şef figürünü canlandırmak üzere hızır gibi yetişti. Aralarında öyle sağlam ve kalıcı bir arkadaşlık ilişkisi vardı ki, José Antonio'nun, 1936 yılının 20 Kasım günü kurşuna dizilmesinden hemen önce, Alicante Hapishanesi'nden göndermiş olduğu son mektuplarından biri Sánchez Mazas'a yazılmıştı. Bu yakınlık, belki de aralarındaki adil rol dağılımından kaynaklanıyordu. Sánchez Mazas'ın gereksindiği her şeye sahipti, José Antonio: gençlik, güzellik, cesaret, güç, para ve soy. İtalya deneyimi, okumaları ve edebî yeteneğiyle José Antonio'nun aradığı niteliklere sahip olan Sánchez Mazas ise, onun en önemli danışmanı, Falanj'ın önde gelen ideologu, propagandacısı, retoriğinin ve sembollerinin yaratıcısı olacaktı. Katolik kralların sembolü olan boyunduruk ve okların partinin de sembolü olmasını o önerdi. O ritüel *Arriba España*[53] çığlığının yaratıcısı oydu. Ünlü

53 Falanj'ın "Yaşasın İspanya" anlamına gelen ünlü sloganı. (ç.n.)

Oración por los muertos de Falange'yi[54] o yazdı. 1935 yılının aralık ayında, o uzun kış geceleri boyunca, Madrid'in Miguel Moya Caddesi'ndeki Bask barı *Or Kompon*'un zemin katında, José Antonio ve o çevreden kimi yazarlarla (Jacinto Miquelarena, Agustín de Foxá, Pedro Mourlane Michelena, José María Alfaro, Dionisio Ridruejo) birlikte, *Cara al sol*'un[55] sözlerini yazdı.

Sánchez Mazas'ın, Ramiro Ledesma Ramos'un deyişiyle, Falanj retoriğinin baş tedarikçisi olması biraz zaman alacaktı elbette. 1929 yılında, deneyimli bir yazar olmasının ve yepyeni fikirlerinin sağladığı itibarla taçlanmış bir hâlde Madrid'e döndüğünde, İspanya'da faşist eğilimli bir parti kurmayı ciddi ciddi düşünen hiç kimse yoktu. Bu fikir, birkaç yıl sonra İspanya'nın ilk faşist örgütü *JONS*'u kuracak olan Ledesma'nın bile aklına gelmemişti henüz. Avrupa'yı silkelemekte olan hareketliliğin ve İspanya'nın siyasal ufkunda beliren değişimin hararetiyle, edebiyat dünyası da gitgide radikalleşiyordu. Örneğin, önce Ortegacı[56] seçkinciliğe gönül vermiş, sonra alelacele Komünist Parti saflarına katılmış olan genç yazar César Arconada, 1927'de, "bir genç komünist olabilir, faşist olabilir, köhnemiş liberal düşüncelere sahip olmanın dışında her şeyi deneyebilir" derken yaşıtı olan birçok insanın ruh hâlini özetliyordu. O dönemde, İspanya'da ve bütün Avrupa'da, onca yazar, birkaç yıl içerisinde, vahşet dolu 30'lu yılların yalın, keskin siyasal mücadelesi uğruna, huzur dolu 20'li yılların canlı, oyunbaz estetizmini terk etmişti.

54 Falanj'ın Ölüleri İçin Yakarış.

55 Yüzünü Güneşe Çevir.

56 José Ortega y Gasset (1883-1955): İspanya'lı felsefeci. 20. yy toplumunu, sıradan ve özelliksiz bireylerin oluşturduğu kitlelerin egemenliğiyle tanımladı; bu kitlelerin, toplumun yönetimini düşünsel bağımsızlığa sahip kültürlü bir azınlığa bırakması gerektiğini savundu. (ç.n.)

Sánchez Mazas bu eğilimin dışında kalmadı. Savaştan önceki dönemde bütün edebî faaliyeti, vatanın ve Katolik dininin ölümsüzlüğünü ilan etmek için ideolojik bir kafa karışıklığı yaratılmasıyla, şiddetin ve militarizmin mistik düzlemde yüceltilmesiyle, gerçekçilik adına bayağılıktan ibaret olan falanjist estetiğin ve ahlakın tanımlandığı, Andrés Trapiello'nun söylediği gibi, yaklaşmakta olan kardeş katline yönelik şiddeti haklı göstermek için hizmet veren Latin tarihçilerden, Alman düşünürlerden ve Fransız şairlerden tıka basa yapılan alıntılarla harmanlandığı çok sayıda keskin makale yazmakla sınırlıydı. O yıllardaki siyasal faaliyetlerine ise, çılgınlık egemendi. Faşist bir parti kurmak için birçok kez girişimde bulunduktan sonra, 1933 yılının şubat ayında gazeteci Manuel Delgado Barreto, José Antonio Primo de Rivera, Ramiro Ledesma Ramos, Juan Aparicio ve İspanyol faşizminin ideolojik liderliği için sonunda kendisinin kazanmış olduğu bir mücadeleyi yıllarca sürdürdüğü Ernesto Giménez Caballero ile birlikte, daha sonra Falanj'da buluşacak olan farklı eğilimdeki milliyetçi sendikalizm yanlılarının ilk buluşması olarak tasavvur ettiği haftalık yayın organı *El Fascio*'yu kurdu. Bundan bir ay sonra ilk ve tek sayısı yayımlandığında, *El Fascio* derhâl yasaklandı. Ama aynı yılın 29 Ekim'inde, Teatro de la Comedia de Madrid'de *Falange Española*'nın[57] kuruluşu kutlanacaktı. Aylar sonra, partinin dört numaralı kartı Sánchez Mazas'a tahsis edildi. Ladesma bir, José Antonio iki, Ruiz de Alda üç, Giménez Caballero ise beş numaralı kartın sahibiydi. Sánchez Mazas partinin yönetim kurulu üyeliğine atandı. O andan 18 Temmuz 1936'ya kadar, savaştan önce bütün bir İspanya'da birkaç yüz militanın dışında kimseyi kendine çekmeyi beceremeyen, katılmış olduğu seçimlerde

57 İspanyol Falanjı.

hiçbir zaman birkaç bin oydan fazlasını toplayamayan, ama ülkenin kaderini değiştirecek olan o partide belirleyici bir ağırlığı oldu. Bu zorlu dönem boyunca konuşmalar yaptı, mitinglere katıldı, stratejiler çizdi, programlar yaptı, raporlar yazdı, sloganlar buldu, patronuna tavsiyelerde bulundu, hepsinden önemlisi, *Consignas y normas de estilo*[58] köşesinin sorumluluğunu üstlendiği Falanj'ın haftalık resmi yayın organı *Falange Española* 'da, kimi zaman isimsiz, kimi zaman kendisinin ya da José Antonio'nun imzasıyla yayımlanan makalelerle, bazı fikirlerin ve bir yaşam tarzının propagandasını yaptı. Önceleri savaşın ivediliği nedeniyle çatışmanın devrimci ideolojisi olarak benimsetilen bu yaşam tarzı ve fikirler, zamanla kimseyi işkillendirmeksizin dönüştürülecek, en az Sánchez Mazas'ın kendisinin kuşkulanacağı tarzda değişikliğe uğratılacak, hedefe ulaşıldığında, artık yumuşaması, yetkisizleşmesi, aklını başına toplaması ve statükoya bağlanması gereken o gaddar asker için ideolojik bir aksesuar kategorisine indirgenecek, bir avuç kötü adamın, bela dolu kırk yıl boyunca o pis rejimi aklamak için kullanacağı, her an biraz daha bozulan, biraz daha anlam kaybına uğrayan alet edavata, ıvır zıvıra dönüşecekti.

Savaşın tasarlandığı dönemde, Sánchez Mazas'ın ortaya attığı sloganların ihsas ettiği modernlik, iyi ailelerden gelen, ateşli fikirleri olan yurtsever gençlerin desteğinin kazanılmasını da sağlıyordu. O dönemde José Antonio, Oswald Spengler'in, uygarlığı kurtaran şeyin, her zaman, son anda ortaya çıkan bir manga asker olduğu yolundaki sözünü aktarmaya bayılırdı. Genç falanjistler de kendilerini o bir manga asker gibi hissediyorlardı. Ailelerinin, eşitlikçi bir barbarlık dalgası ve bir dinsizlik seli tarafından

58 Talimatlar ve Üslup Normları.

felaketin o müthiş gürültüsüyle aniden uyandırılacaklarından habersiz, masum burjuva kutsanmışlığı rüyasıyla uyumakta olduklarını biliyorlardı. Daha doğrusu, öyle olduğunu sanıyorlardı. Başlıca görevlerinin güç kullanarak uygarlığı korumak ve felaketi önlemek olduğunu düşünüyorlardı. Sayılarının az olduğunu biliyorlardı. Sayıca az olduklarını sanıyorlardı. Ama bu onları yıldırmıyordu. Kendilerini kahraman olarak görüyorlardı. Sánchez Mazas genç değildi, güçsüzdü, bedeniyle mücadele etme azminden yoksundu ve böyle bir niyeti de yoktu, ama onun da masum burjuva kutsanmışlığı rüyasının korunması gereken bir ailesi vardı; o da falanjist gençlerle aynı duyguları paylaşıyordu. O nedenle, sofuca bir kararlılıkla, kendini davaya adamak için edebiyatı bıraktı. Ama bu durum, onu, başkentin son derece seçkin salonlarında José Antonio ile birlikte boy göstermekten, örneğin imparatoru anmak, ama özellikle, etraflarına ördükleri duvarların ötesinde pusuya yatmış beklemekte olan demokratik, cumhuriyetçi kabalığa karşı bağnaz aristokrat seçkinliğiyle meydan okumak için ayda bir kez Hotel París'te düzenlenen hayli şatafatlı, mükellef Carlomagno şölenleri gibi çok konuşulan sıra dışı işlerinde, küçük beye yardımcı olmaktan alıkoymuyordu. Ama José Antonio'nun, kendisine sadık maiyetindeki kaynaşmış, müstakbel şairlerle yaptığı daha düzenli toplantıların yeri, Alcalá Caddesi'nde, La Ballena Alegre kadar meşhur olan Café Lyon'un zemin katıydı. Orada gecenin geç saatlerine kadar hararetle siyaset ve edebiyat üzerine tartışırlardı; inanılması güç ama içtenlik dolu bir atmosferde, genç solcu yazarlarla birlikte olur, onlarla söyleşir, kaygılarını, biralarını paylaşır, şakalaşır, birbirlerine içtenlikle sataşırlardı.

Savaşın patlak vermesi, sevecen görünüşüyle yanıltıcı olan bu itişmeyi gerçek bir düşmanlığa dönüştürecekti. Zaten otuzlu yıllarda siyasal hayatta gözlenen önü alınamaz bozulma, görmek isteyen için, bu dönüşümün eli kulağında olduğunun habercisiydi. Birkaç ay, birkaç hafta, hatta birkaç gün önce kahve içerken, tiyatro çıkışında ya da ortak bir arkadaşın sergisinde görüşmüş olan insanlar, şimdi saflara bölünmüş, silah seslerine ve kan dökülmesine aldırmaksızın sokaklarda çatışmaya koyulmuşlardı. Aslına bakılırsa, şiddet daha eskiye dayanıyordu. Kimi parti liderleri, yaradılışları gereği ya da almış oldukları eğitimin etkisinde kalarak, şiddet kullanılmasına ayak diremiş, şiddetin mağdurları lehine şiddeti protesto etmeye kalkışmışlardır. Ama Falanj'ın, cumhuriyet yönetimini zaafa uğratmak amacıyla şiddeti sistematik olarak beslemiş olduğu su götürmez. Şiddet kullanmak, falanjist ideolojinin kendi ruhunda mevcuttur. Falanj, bütün diğer faşist hareketler gibi, iktidarı silah zoruyla ele geçirmek için korkusuz, kararlı bir avuç insanı -tıpkı Spengler'in bir manga askeri gibi- yeterli gören Lenin'in devrimci yöntemlerini benimsemişti. José Antonio gibi, Sánchez Mazas da, şiddet uygulanması konusunda kuramsal düzlemde zaman zaman gönülsüzlük gösteren falanjistlerdendi. Ama şiddeti ahlaki bir görev olarak gören, yazılarıyla genellikle şiddet kullanmayı özendiren Georges Sorel'in bir okuru olarak, uygulamada şiddete başvurmayı kışkırttı. 1934 Şubat'ında, Matías Montero adındaki öğrencinin bir sokak çatışmasında öldürülmesinin ardından, yandaşlarının öç alma duygularını dizginlemek için, José Antonio'nun isteği üzerine yazmış olduğu *Falanj'ın Ölüleri İçin Yakarış*'ta, "Asaleti, centilmenliği, gönül zenginliğini bir yana bırakarak zafer kazanmaktansa bozguna uğramayı tercih ederiz. Düşmanın her darbesi

korkutucu ve korkakça olabilir; bizim her hareketimiz yüksek bir ahlaki değerin ifadesi olmalıdır" diyordu. Zaman, kulağa hoş gelen bu sözlerin içtenlikle söylenmemiş olduğunu gösterecekti. Falanj, siyasal bir parti olarak varlığını sürdürebileceğinden kuşkuluydu. Çünkü cumhuriyet yönetimi, haklı olarak, kendi varlığı için sürekli bir tehdit unsuru olarak görüyordu onu. İspanyol Falanjı, asla seçim yoluyla iktidara gelemeyeceğinin de farkındaydı. Falanj Politik Konseyi, 16 Haziran 1935'te Parador de Gredos'ta yapılan toplantıda, iktidarın silahlı ayaklanma yoluyla ele geçirilmesi kararını aldı. Falanj, 1936 yılının şubat ayında yapılan seçimlerde hüsrana uğradı. Bunun hemen ardından, 14 Mart 1936'da, polis Nicasio Gallego Caddesi'ndeki lokali kapattı, Politik Konsey topluca tutuklandı; partinin süresiz olarak yasaklanmasıyla, Falanj'ın ipi çekildi. İşte 16 Haziran 1935'te yapılan toplantıdan 14 Mart'a kadar, Falanj'ın çevirdiği -partinin ve onun ihtilalci programının, ordu ve toplumun darbeyi destekleyebilecek tutucu katmanları arasındaki muhtemel ittifak tarafından yutulabileceğine dair liderinin haklı ve uyarıcı korkuları kadar, zafere ulaşılacağına ilişkin kendi inançsızlığının da ifadesi olan kaygı, tereddüt, çekince ve şüphe dolu- entrikalar dur durak bilmemişti.

Falanj'ın başına gelenlerden sonra, izi silindi Sánchez Mazas'ın. Savaştan önceki aylarda ve üç yıllık savaş döneminde yaşadığı iniş çıkışları çözümlemeye kalkışacaksak, bunu ancak bölük pörçük tanıklıklar -anılardaki değinmeler, o döneme ilişkin bazı belgeler, onunla kimi olayları birlikte yaşamış olanların anlattıkları, hatırladığı şeyleri anlatmış olduğu akrabalarının ve arkadaşlarının hatırladıkları- aracılığıyla ve Sánchez Mazas'ın, hayatının o

çalkantılı dönemiyle ilgili, o seçici, ayırıcı gevezeliğiyle de belirgin bir biçimde katkıda bulunduğu, belirsizlikle, çelişkiyle, çift anlamlılıkla bezenmiş bir efsanenin perdesi ardından yapabiliriz. O nedenle, bundan sonra anlatacaklarım gerçekten olmuş olan şeyler değil, olmuş olması muhtemel olan şeyler; kanıtlanmış olaylardan değil, makul gerekçeleri olan tahminlerden söz edeceğim.

Sánchez Mazas, 1936 yılının mart ayında, Politik Konsey'den arkadaşlarıyla birlikte Madrid Modelo Hapishanesi'ndeyken, dördüncü çocuğu Máximo doğar. O dönemde Hapishaneler Genel Müdürü olan Victoria Kent, ona, yasal eşini ziyaret etmesi için, Madrid'den uzaklaşmayacağına ve zamanında hapishaneye döneceğine dair şeref sözü vermesi koşuluyla üç günlük izin verir. Sánchez Mazas bu anlaşmayı kabul eder, ama oğlu Rafael'e göre, hapishaneyi terk etmeden önce, gardiyan onu odasına çağırır, durumun çok kötü olduğunu mırıldanır ve üstü kapalı bir biçimde, Sánchez Mazas için hapishaneye dönmemenin daha hayırlı olacağını, onun yakalanması durumunda ise kendisinin sorumluluk kabul etmeyeceğini söyler. Sánchez Mazas'ın daha sonraki kuşku uyandıran davranışını akladığı için, bu ifadenin doğru olup olmadığı sorusu akla gelebilir; elbette, yanlış olmadığı da düşünülebilir. Ama şunu kesin olarak biliyoruz: Sánchez Mazas, hakkında sayfalar dolusu kışkırtıcı yazılar yazdığı, göklere çıkardığı şövalyeliği ve kahramanlığı, o meydan okumalarını, o sözlerin ağızdan çıktığını unutur ve Portekiz'e kaçar. Hafızası yeterince güçlü olan José Antonio, Sánchez Mazas'ın sadece kendi onurunu değil bütün Falanj'ı tehlikeye attığına hükmeder ve 5 Haziran'ı 6 Haziran'a bağlayan gece, kardeşi Miguel ile birlikte nakledilmiş olduğu Alicante Hapisanesi'nden, ona Madrid'e dönmesi emrini verir. Sánchez Mazas şefine itaatte

kusur etmeyecektir, ama yeniden Modelo Hapishanesi'ne tıkılmak ona kısmet olmaz, o arada isyan patlar.

Daha sonraki günlerde olanlar belirsiz. Yaklaşık üç yıl sonra, Sánchez Mazas'ın, kendisinden "sosyal bilimleri Falanjımızın hizmetine sunma azmi ve gayreti bakımından en iyi, en nitelikli yoldaşım" diye söz ettiği Eugenio Montes, Burgos'ta, 18 Temmuz'u izleyen dönemde arkadaşının başından geçenleri, "onun izini süren kızıl polislerle köşe kapmaca ve saklambaç oynaması" olarak nitelendiriyordu. Bu ifade kaçamaklı olduğu kadar romanesk de, ama tamamen gerçek dışı olmayabilir. Devrim Madrid'de başarılı olur. İnsanlar siperlerde ve mahallelerde öldürürler ve ölürler. Denetimi kaybeden yasal hükümet, korkunun iyimserlikle sarmaştığı öldürücü bir havayı solumaktadır. Caddeler askerlerce tutulmuştur; evler aranmaktadır. Saklanıyor olmanın sıkıntılarına, kapıda bekleyen tehlikenin yarattığı ürperişlere daha fazla dayanamayan Sánchez Mazas, belki de o kadar uzun bir süredir onun gibi birini saklamakta olmanın riskini artık taşımak istemeyen arkadaşlarının zorlamasıyla, eylül ayı başlarında bir gece gizlendiği yerden çıkmaya, Madrid'i terk etmeye ve milliyetçilerin bölgesine geçmeye karar verir.

Kaçmayı başaramayacaktır. Ertesi gün, sokağa çıkar çıkmaz tutuklanır; devriye kimliğini sorar. Paniğe kapılmanın boyun eğişe eşlik ettiği o tuhaf ruh hâli içerisinde, kaybetmiş olduğunu anlar; hiç bitmeyecekmiş duygusu veren o belirsizlik anında, o soğuk, o kaskatı gerçeklikten usulca uzaklaşma ihtiyacıyla çevresine göz attığında, saat henüz dokuz olmasına rağmen, Montera Caddesi'ndeki dükkânların açılmış olduğunun, zamanın o insanın soluğunu kesen, boğucu yaz sabahında donup kalacağını haykıran yakıcı güneşin altında, sokağa özgü izdihamın ısrarlı

bir telaş ve gürültüyle kaldırımlara yürümüş olduğunun farkına varır. O esnada, savaş çığlıkları atan silahlı UGT[59] militanlarınca tıka basa doldurmuş, karoseri, aralarında yeni kurulan Largo Caballero kabinesine Denizcilik ve Havacılık Bakanı olarak atanmış olan Indalecio Prieto'nun da bulunduğu isimler ve akronimlerle rengârenk donatılmış bir hâlde Guadarrama cephesine gitmekte olan kamyon, silahlı üç askerin dikkatini çeker. Bunun üzerine, o anda aklından geçen planı uygular: kimliğini açıklayamayacağını, çünkü kendisine doğrudan Denizcilik ve Havacılık Bakanı tarafından havale edilmiş olan bir görevi yerine getirmek için Madrid'de bulunduğunu söyleyerek, onunla temasa geçmesi için yardımcı olmalarını ister. Tereddüt ve şüphe arasında gidip gelerek bocalayan askerler, pek makul bulmadıkları bu mazeretin doğruluğunu sınamak için, onu Emniyet Genel Müdürlüğü'ne götürmeye karar verirler. Sánchez Mazas, huzursuz edici birçok teşebbüsten sonra, Prieto ile bir telefon görüşmesi yapmayı başarır. Prieto onun durumuyla yakından ilgilenir, Şili Büyükelçiliği'ne sığınmasını önererek iyi şanslar diler; Afrika'daki eski arkadaşlıkları hatırına, onu derhâl serbest bırakmaları için talimat verir.

Aynı gün, yaklaşık bir buçuk yılını geçireceği Şili Büyükelçiliği'ne sığınmayı başarır, Sánchez Mazas. O sığınma günlerine tanıklık eden fotoğrafta, aralarında falanjist yazar Samuel Ros'un da bulunduğu bir grup sığınmacının ortasında görüyoruz onu; sekiz kişiler, hepsinin üstü başı dökük, tıraşı kötü, hepsi heyecanlı... Beyaz olduğu izlenimini veren gömleği, Sami ırkına özgü profili, geniş alnı ve miyopluğunu ele veren gözlüğüyle, Sánchez Mazas, kolunu, üzerinde boş bir bardağın, bir parça ekmeğin,

59 Unión General de Trabajadores. Sosyalist eğilimli sendika. (ç.n.)

bir tencerenin ve bir kâğıt tomarının ya da bir not defterinin seçilebildiği masaya zarifçe dayamış. Okuyor; diğerleri onu dinliyor. Okuduğu şey, o günlerde, tecrit olmanın sıkıntısını hafifletmek ya da arkadaşlarını oyalamak için yazmaya başladığı, ancak elli yıl sonra, ölümünden epey sonra yayımlanacak olan bitirilmemiş bir romanın, *Rosa Krüger'in* bir bölümüdür. *Rosa Krüger*'in onun en iyi romanı olduğu ve iyi bir roman olduğu su götürmez. Üstelik, zamanının dışında kalışı bakımından tuhaf, alışılmışın dışında bir romandır. Dekadan bir üslupla yazılmış olan bu romanda, Rafael öncesi dönemde yaşamış bir ressam duyarlılığıyla, zarif fantezilerle beslenmiş, Avrupa merkezli, yurtsever, tutucu bir yönelimin, egzotik serüvenlerin ve melankolik bir duygusallığın biçimlendirdiği bir duyarlılık ve beğeni düzeyiyle, üstelik mükemmel ve duru bir düzyazıyla, yazara göre evrene hükmeden iki temel eğilimin -şeytansı olanla meleksi olanın- kahramanın iç âleminde çatışmasıyla ortaya çıkan savaş ve bir *donna angelicata* olan Rosa Krüger'de cisimleşen meleksi eğilimin nihai zaferi anlatılır. Sánchez Mazas'ın, romanını yazabilmek için, büyükelçilikte hüküm süren o kaçınılmaz, gürültülü kargaşadan kendisini soyutlayabilmiş olması insana şaşırtıcı geliyor. Ama bunu becerebildiği noktada, zihniyetini kuşatan dramatik koşullardan özenle kaçınması isabetli olmuş; savaşın trajedisine bir de savaşın trajedisinin hikâyesini katmak fazla kaçardı. Dıştan bakıldığında, onun kavgadan, savaştan yana olan falanjist fikirleri ile politik olmayan, estetizmle yoğrulmuş edebî uğraşı arasında, kimi okurlarının kafasını epeyce kurcalayan bir çelişki var. Bu iki şeyin, o bildiğimiz nostalji nedeniyle, aslında birbiriyle uyumlu olduğunu görebiliriz. Yok olup gittiği için artık sadece tasarlanabilen, imkânsız bir dünyaya, cennetin tasvir ettiği

dünyaya, tarihin o hiç beklenilmeyen ve önü alınamayan ani esintileriyle silip süpürmekte olduğu kadim bir rejimin güvenli hiyerarşilerine duyulan özlemden söz ediyorum.

Savaşla geçen zaman, gitgide daha fazla kanın dökülmesi, umutsuzluğun gitgide büyümesi demektir. Cumhuriyetçi Madrid'de, sığınmacıları kabul eden büyükelçilikler artık güvenli yerler olmaktan çıkmaktadır. Her an baskına uğranılabileceği endişesi, makul bir kaçış imkânına sahip olan herkesi, bekleyiş içerisinde tıkılıp kalmanın ıstırap veren belirsizliğini uzatmak yerine, güvenli bir sığınak arayışı için maceraya atılmanın riskini göze almaya yöneltmektedir. Samuel Ros da bu yolu seçmiş, 1937 yılının ortalarında Şili'ye ulaşmıştır. İspanya'ya bir yıl sonra dönecektir. Ros'un başarısının cesaretlendirdiği Sánchez Mazas, 1937 sonbaharında kaçmaya niyetlenir. Bir fahişenin ve eskiden bir taşıma şirketinin sahibi olan ailesini tanıdığı genç bir Falanj sempatizanının yardımına güvenmektedir. Plan Barselona'ya ulaşmaktan ibarettir; orada, Beşinci Kol'dan, Fransa sınırını gizlice geçebilmesi için gerekli bağlantıları kurmasına yardımcı olmalarını isteyecektir. Planı uygular; fahişenin ve genç falanjistin eşliğinde günlerce yol alır. Barselona'ya kadar, yük arabalarının kullandığı tali yollarda, bozulmuş, kokmuş sebzelerin arasında gizlenerek, altı yüz kilometre yol katederler. Bütün kontrolleri atlatırlar; lastiğin patlaması ve koku alma duyusu oldukça keskin bir av köpeğinin yol açtığı ölüm korkusu dışında bir terslik olmadan Barselona'ya ulaşırlar. Orada ayrılırlar. Beşinci Kol'a bağlı, birbiriyle bağlantısız birçok falanjist grup şehre dağılmış, faaliyetlerini sürdürmektedir. Önceden kararlaştırıldığı gibi, Sánchez Mazas'ı, onlardan biri, JMB'nin bir avukatı karşılar. JMB üyeleri birkaç gün dinlenmesine izin verirler; sonra, yönetimi ele

alması, falanjın dört numaralısı olmanın verdiği gücü kullanarak Beşinci Kol'dan yana bütün grupları toplaması, eylemlerini koordine etmeye zorlayarak onları parti disiplinine bağımlı kılması için baskı yaparlar. Belki, o ana kadar, cumhuriyetçilerin bölgesinden milliyetçilerinkine geçmek dışında hiçbir şeyin onu ilgilendirmemiş olmasından, belki de eylem adamı olarak görülmediği için, bu teklif onu şaşırtır. Şehri ve orada faaliyet gösteren grupları hiç tanımadığı gerekçesiyle, kesin olarak reddeder. Ama deneyimsiz, genç ve gözü pek JMB üyeleri, onun gelişini Tanrı'nın bir lütfu olarak görmek eğilimindedirler, ısrar ederler; kendisine başka bir seçenek bırakılmayan Sánchez Mazas teklifi kabul eder.

Beşinci Kol'un diğer gruplarının temsilcileriyle toplantı yapar. Bir sabah şehrin merkezindeki bir bara, sahibi milliyetçi davanın yandaşlarından olan Iberia'ya gitmek üzere yola koyulduğunda, SIM ajanları onu tutuklar. 29 Kasım 1937'deyiz; bundan sonra olup bitenlerle ilgili ifadeler çelişkili... El Escorial'deki María Cristina Yüksek Okulu'nda öğretmenliğini yapmış olan rahip Isodoro Martín'in, aynı okuldan öğrencisi olan Manuel Azaña'nın yanında, onun bağışlanması için boşuna aracılık ettiğini söyleyenler var. Sánchez Mazas'ın savaştan sonra idam mangasının elinden kurtarmaya çalışıp da kurtaramadığı Julián de Zugazagoitia, Başkan Negrín'e Sánchez Mazas'ı gazeteci Federico Angulo ile mübadele etmeyi önerdiğini, Azaña'nın ise, ona, yazarın isyancıların elinde bulunan ve kendisini töhmet altında bırakan kimi el yazmalarını değiştirmesinin uygun olacağını ihsas ettiğini söylüyor. Başka bir yerde, Sánchez Mazas'ın Barselona'ya gidemediği, Şili Büyükelçiliği'nden sonra, Azorín'in onu ölüm cezasından kurtarmanın yolunu aradığı sırada baskına uğrayacak olan

Polonya Büyükelçiliği'ne sığındığı ileri sürülüyor. Sánchez Mazas'ın savaş sırasında mübadele edilmiş olduğunu söyleyenler de var. Son iki varsayım yanlış; ama ilk iki varsayımın doğruluğu neredeyse kesin. Her neyse, Sánchez Mazas'ın, SIM tarafından tutuklanmasının ardından, bir süre önce hapishaneye dönüştürülmüş olan, Barselona Limanı'nda demirli *Uruguay* adlı gemiye götürülmüş olduğunu, daha sonra diğer Beşinci Kolcularla birlikte Palacio de Justicia'da[60] yargılandığını biliyoruz. Mahkemede Barselona Beşinci Kolu'nun en büyük şefi olmakla ve isyana kışkırtmakla suçlandı; ilki asılsız, ikincisi yerinde bir suçlamaydı. Onunla birlikte yargılananların çoğu ölüm cezasına mahkûm edilirken, ona böyle bir cezayı reva görmediler. Bu tuhaf durumu, sadece Indalecio Prieto'nun yeniden araya girmiş olmasıyla açıklayabiliriz.

Yargılama bitince, Sánchez Mazas yeniden *Uruguay*'a gönderilir; birkaç ayını daha o geminin hücrelerinden birinde geçirecektir. Orada yaşama koşulları iyi değildir: verilen yiyecek yetersiz, yapılan muamele kötüdür. Savaşın gidişatıyla ilgili olarak oraya ulaşan bilgiler son derece sınırlıdır; bilgi akışı azaldıkça, *Uruguay*'daki tutsaklar bunu Franco'nun zaferinin yakın olduğuna yorarlar. 24 Ocak 1939 günü, General Yagüe'nin milislerinin Barselona'ya girmesinden tam iki gün önce, tuhaf bir uğultuyla uyanır Sánchez Mazas; gardiyanların gerginliğini hemen fark etmiştir. Bir an, onu serbest bırakacaklarını düşünür; hemen ardından, kurşuna dizileceği hissine kapılır. Sabahı, bu ikisi arasında gidip gelmekten helak olarak geçirir. Öğleden sonra saat üçe doğru, bir SIM görevlisi tarafından hücresinden alınır, gemiden indirilir, rıhtımda park edilmiş olan bir otobüse bindirilir; otobüste, *Uruguay*'dan ve

60 Adalet Sarayı.

Vallmajor'daki gizli polis merkezinden getirilmiş olan on dört mahkûmla, onlara nezaret eden on yedi SIM görevlisi vardır. Mahkûmlardan ikisi kadındır: Sabina Gonzáles ve Juana Aparicio Pérez. 1936 Temmuz'undaki darbe teşebbüsünün, kritik ilk günlerinde liderliğini yapan, JONS'tan José María Poblador ile Barselona Beşinci Kolu'nun şeflerinden Jesús Pascual Aguilar da aralarındadır. Bir hafta sonra, o otobüse doluşan erkek mahkûmlardan sadece Sánchez Mazas, Pascual ve Poblador hayatta kalacaklardı. O yolculuk sırasında, bunu kimse kestiremezdi elbette.

Otobüs, Barselona'dan, bozgunun yarattığı dehşetin perişan etmiş olduğu, kış göğünün altında sıkı sıkıya kapatılmış olan pencereleri ve balkonlarıyla bir hayaleti andıran, üzerlerinden dökülen paltolarıyla uğradıkları talihsizlikten ve ısırıcı soğuktan korunmaya çalışan ürkek insanların, açlığın ve kaçabilme telaşının yüzlerine kazımış olduğu ifadeyle, hırsız misali, aceleyle kısa adımlar atarak güçlükle yol alabildikleri külrengine bürünmüş geniş bulvarlarında kargaşanın hüküm sürmekte olduğu o şehirden usulca geçip gider. Barselona'nın çıkışında ve sürgüne giden yolda, görünüm mahşeri andırmaktadır: dehşete kapılmış erkeklerin, kadınların, yaşlıların ve çocukların oluşturduğu insan seli; bozguna uğramış, darmadağın olmuş, kimisi elbiselerini, şiltelerini ve ev eşyalarını sırtlamış, sivil asker bir arada, zar zor yürüyebilen, kimisi yük arabalarına doluşmuş ya da mecalsiz katırlara binmiş insanlar; tıka basa dolu yollar; bağırsakları dökülmüş hayvan ölülerinin ve terk edilmiş kırık dökük arabaların oraya buraya saçılmış olduğu siperler... Otobüs ağır ağır ilerlemektedir; sonu olmayan bir yolculuğa çıkılmıştır sanki. Kimi zaman durdurulur; birileri şaşkınlık, nefret ve ağır bir yorgunluk ifadesiyle, gözlerini içerideki rahat, korunmuş

yolculara diker, kıskançlıkla bakarlar, kimi zaman onlara hakaret eder, onları aşağılarlar; onların nereye doğru yol almakta olduklarından habersizdirler. Ara sıra milliyetçilerin bir uçağı belirir yolun üzerinde, mitralyözüyle ateş kusarak ışıldar, ya da bir bomba bırakır tepelerine, aşağıda sürgün yolunu tutmuş olan insanlar dehşete kapılarak kaçışırlar, otobüsteki mahkûmlar, saldırının yarattığı kargaşadan yararlanarak tarlaların içinden kaçabilmeyi hayal ederler, ama SIM görevlilerince uygulanan sıkı gözetime toslayıp, kısacık bir sürede saman alevi gibi söner o hayal.

Gerona'dan geçerlerken karanlık basmıştır; sonra Banyoles'ten geçerler, ormanın içinde kıvrıla büküle uzayıp giden sarp bir yola saparlar, bir süre sonra ışıklarla donatılmış devasa bir kaya kütlesinin önünde dururlar. Gardiyanların ısrarlı buyruklarıyla ağırlaşan bir karanlığın orta yerinde fırtınaya tutulmuş muazzam bir kalyonu andıran bu yapı, Collell'deki Santa Maria Tapınağıdır. Sánchez Mazas, cumhuriyetçi İspanya'dan artakalan bölgeden getirilmiş olan, aralarında cumhuriyetçi asker kaçaklarının ve Uluslararası Tugaylar mensuplarının da bulunduğu iki bin tutuklu ile birlikte, beş gün geçirecektir orada. Savaştan önce, çok yüksek tavanlı derslikleri, toprak avlulara ve servilerle bezenmiş bahçelere açılan devasa camlı kapıları, derin koridorları ve tahta tırabzanlı muazzam basamaklı sekileri ile, keşişlerin bakalorya eğitimi aldıkları yatılı bir okuldur Collell Tapınağı; şimdi, yatılı okul hapishaneye, derslikler hücrelere dönüştürülmüştür ve o avlularda, koridorlarda ve basamaklı sekilerde, artık genç öğrencilerin şamatası yerine, mahkûmların umutsuz adımları yankılanmaktadır. Hapishanenin başında, *Uruguay*'ın acımasız şefi Monroy vardır; ama Collell'deki muamele daha insaflıdır: Karavanayı dağıtanlarla, tuvalete giderken karşılaşılan

insanlarla konuşmak yasaklanmamıştır; orada verilen yemek de berbattır, yetersizdir, ama arada bir hücreye gizlice sokulan sigarayı hep birlikte çarçabuk içivermek türünden kaçamaklar yapılabilmektedir. Sánchez Mazas o eski binanın üst katında, geniş ve aydınlık bir hücrede kalmaktadır. Hücrede, Uluslararası Tugaylar'dan, sadece kendi dilini bilen birçok insanın yanı sıra, Doktor Fernando de Marimón, Kaptan Gabriel Martín Morito, Peder Guiu, Jesús Pascual ve bacaklarındaki kan çıbanları nedeniyle güçlükle yürüyebilen José María Poblador vardır. İkinci gün, Uluslararası Tugaylar'a mensup olan tutuklular serbest bırakılırlar, onların yerine Teruel ve Belchite'de ele geçirilen milliyetçiler konulur; hücre iyice kalabalıklaşır. Kimi zaman avluda ya da bahçede dolaşmalarına izin verilir; onların gözetimiyle görevli olanlar, tapınakta hayli kalabalık olan SIM görevlileri ya da polisler değil, aralarında şakalaşan, sıkıntıdan bahçedeki taşları tekmeleyerek günün şarkılarını mırıldanan ya da kayıtsızlıkla onları izleyen, onlar gibi kötü beslenen, üstü başı dökük askerlerdir. Bir deliğe kapatılıp kalmak, insanın hayal gücünü tetikler: sınırın çok yakında olduğunu bilen birçok tutuklu, özellikle Sánchez Mazas gibi bir seçkinin aralarına katıldığı andan itibaren, çok yakın bir zamanda mübadele edilme umudunu kalbinde yaşatır. Zamanın ilerlemesiyle eriyip sönecek olan bir umuttur bu. İçeride geçirilen zaman, yakın dostluklarla avunma ihtiyacını da besler. Sánchez Mazas, sanki onun o hapishaneden kurtulacağını ve yıllar sonra her şeyin siyahtan ya da beyazdan ibaret olduğu, ara renklerin hiç yer almadığı bir kitapta o olağandışı günlerin dehşetini bütün ayrıntılarıyla anlatacağını önceden sezmiş gibi, daha önce gıyaben ve *Falange Española*'daki makalelerinden tanıdığı Pascual'la yakınlık kurar. Ona, uzun ve tehlikeli savaş yolculuğunu

anlatacak, Modelo Hapishanesi'nden, oğlu Máximo'nun doğumundan, belirsizliğin her şeye hükmettiği isyanı izleyen günlerden, Indalecio Prieto'dan, Şili Büyükelçiliği'nden, Samuel Ros'tan, *Rosa Krüger*'den, düşmanı hâline gelmiş bir İspanya'da iyi bir çocuğun ve bir fahişenin eşliğinde, bir sebze kamyonunun içerisinde gizlenerek yaptığı yolculuktan, Barselona'dan, JMB'den, Beşinci Kol'dan, tutuklanışından, yargılanmasından ve *Uruguay*'dan söz edecektir.

Sánchez Mazas, 29 Ocak akşamı, Pascual ve diğer hücre arkadaşlarıyla birlikte tapınağın terasına çıkarılır. Terasa ilk çıkışlarıdır bu. Beş yüz, belki de daha fazla tutuklu orada toplanmıştır. Pascual bazılarını tanıyordur, Bosch Labrús vikontu Pedro Bosch Labrús ve pilot Emilio Leucona ile konuşmaya yeltenir, ama görevlilerden biri sessiz olmalarını emrederek bir isim listesini okumaya başladığı için, birkaç kelimeyle yetinmek durumunda kalır. Tanıdık birinin ismini işitir işitmez, bütün kalbiyle listede olmayı arzu eder. Tutsak değiş tokuşuna bel bağlamak eğilimine yeniden teslim olmuştur. Ama görevli Sánchez Mazas'tan az sonra, Bosch Labrús'tan hemen sonra onun adını okuduğunda, fikrini değiştirmesinin nedenini tam olarak kestirememekle birlikte, o listede olmayı arzuladığına pişman olur. İsimleri okunan yirmi beş kişinin arasında, Fernando de Marimón dışında, Sánchez Mazas ve Pascual ile aynı hücreyi paylaşan herkes vardır. İlk kattaki bir hücreye götürülürler. Hücrenin içinde, sadece sıvaları dökülmüş olan duvarlara dayanmış sıralar ve üzerine farklı yılların aynı gününe rastlayan kimi olayların tebeşirle çiziktirilmiş olduğu bir karatahta vardır. Kapı arkalarından kapanır; uğursuz bir sessizlik kaplar hücreyi. Sonra birisi mübadelenin eli kulağında olduğunu, yakında değiş tokuş edileceklerini öne sürerek sessizliği böler; bu öngörünün başlattığı

muhabbet aralarından bazılarının kederini dağıtmıştır sanki, ama hemen ardından, o avuntu, tutuşan bir kibrit çöpü gibi, o kısacık parlama anından az sonra kavrularak büzüşecek, un ufak olup dağılacak, o bedbin ruh hâli hücreye yeniden hâkim olacaktır. Hücrenin dibindeki bir sıraya oturmuş olan Peder Guiu, akşam yemeğinden önce, kimi tutukluların günah çıkarmalarına aracılık eder, sonra bir ayin düzenler. Gece boyunca kimse uyumaz: o kocaman pencereden giren, onların yüzlerine nakşettiği ceset ifadesi ile sanki ölümü önceden haber veren külrengi ışık zaman ilerledikçe yoğunlaşıp koyulaşacak, karanlık gerçeğe dönüşecektir. Koridordan gelen gürültülere kulak kabartarak, bir ferahlama duygusu yaşayabilmek için anılarını yoklayarak, birisiyle yaptıkları son görüşmeyi hatırlamaya çalışarak, gözlerine uyku girmeden geçirirler geceyi. Sánchez Mazas ve Pascual, üstlerinde ayaklarını tamamen örtmeyen bir battaniye ile, sırtları soğuk duvara yaslanmış bir hâlde döşemeye yığılıp kalmışlardır. O gece, hayli incelmiş o zaman diliminde neler konuştuklarını ikisi de hiçbir zaman tam olarak hatırlayamayacaklardır. Ama o gece yapılan gizli toplantılarla ağırlaşan büyük sessizliği, kader arkadaşlarının fısıldaşmalarını, uyku tutmayan insanların öksürme seslerini, avlunun döşeme taşlarına ve bahçedeki servilerin üzerine aldırışsızca ve ısrarla yağmakta olan soğuk ve karanlık yağmurun gürültüsünü asla unutmayacaklardır. 30 Ocak sabahı, günün ağarışı, pencerelerden sarkan karanlığı yavaş yavaş hastalığı ya da hayaleti andıran beyazımsı bir renkle değiştirerek olacakları önceden görmüşçesine hücrenin atmosferini hazırlarken gardiyan dışarı çıkmalarını emrettiğinde, sanki yağmur hâlâ yağmaktadır.

Kimse uyumamıştır; insanı tüketen o belirsizliğin bir an önce sona ermesi arzusunun yönlendirmekte olduğu uyurgezerler, boyun eğerek avluya doğru sürüklenirler. Orada kendilerine benzeyen başka tutuklular da katılır onlara; elli kişi olurlar. Bulutlarla kararmış bir gökyüzünün ve ince bir yağmurun altında ıslanarak, sessizce, uysalca bekleşirler. Nihayet genç bir adam peydahlanır; onun bulanık yüz hatlarına bakar Sánchez Mazas, *Uruguay*'ın şefine ait olan o çehreyi tanır. Genç adam, Banyoles'te havaalanı inşaatında çalışacaklarını söyleyerek, beşerli on sıra oluşturmalarını emreder. İkinci sıranın sağında yerini alırken, yüreğinin ağzına geldiğini hisseder Sánchez Mazas; paniğe kapılmıştır. İşin sonunu getirmek üzere saldırıya geçmiş olan milliyetçiler sadece birkaç kilometre uzaktayken havaalanı inşaatına kalkışmanın anlaşılır bir tarafı yoktur; öylesine uydurulmuş bir şeydir bu. Düşünce yetisini kaybetmiş, tedirgin ve ürkek bir hâlde grubun başında yürümeye başlar; yolda yanından geçen silahlı askerlerin ifadesiz yüzlerinde, o yolun sonunda kendisini bekleyen şeyin ölüm olmadığına dair bir umut ışığı aranır. Boşuna, boşu boşuna aranır durur. Yanında ya da arkasında, yakınında bir yerde birileri bir şeyler anlatmaya, bir şeyleri açıklamaya çalışmaktadır. İşitemez, anlayamaz söylenenleri; attığı her adımın, hayatta atmış olduğu son adım olduğu hissine kapılmış, bütün ilgisi adımlarına kilitlenmiştir. Yakınında bir yerde, hastalıklı bacakları artık tükenmiş olan José María Poblador, bir su birikintisine yığılıp kalmıştır; iki asker koluna girer, onu çekip sürükleyerek tapınağa götürürler. Tapınaktan yaklaşık yüz elli metre ilerde, grup yolu terk ederek sola döner, zeminden kireçli bir toprakla yükselen patikayı kullanarak ormana girer. Patika çam ağaçlarıyla çevrili yüksekçe bir düzlüğe

açılmaktadır. O geniş ve çıplak alana ulaştıklarında, ormanın içinde yankılanan tok bir ses durmalarını ve sola dönmelerini emreder. Dehşete kapılırlar, düşüncesiz, iradesiz robotlar gibi donup kalmışlardır. Çoğu sola döner; kaptan Gabriel Martín Morito gibi içgüdüsü korkuyla sakatlanmış olanlarsa sağa. Öncesiz sonrasız bir an gelir çatar, Sánchez Mazas, öleceğini, onu öldürecek olan kurşunların, o hükmeden sesin geldiği yerden çıkıp sırtına yöneleceğini, ama onu yakalayıp öldürmeden önce arkasındaki dört adamın işini bitirmeleri gerekeceğini, hayır, ölmeyeceğini, kaçacağını, ama arkasına doğru kaçamayacağını, çünkü yaylım ateşinin oradan açılacağını, soluna doğru da kaçamayacağını, o yönde ilerlerse, yola çıkması gerekeceğinden askerlerin kucağına düşeceğini, ileriye doğru kaçarsa, o zaman da dehşete kapılmış sekiz adamın oluşturduğu duvarı aşmak zorunda kalacağını, ama sağına doğru, evet, sağına doğru kaçabileceğini ve altı yedi metre dayanabilirse, belki de o yöndeki sık çalılığın arasında gizlenebileceğini düşünür. "Sağa doğru" der içinden, "ya hemen şimdi, ya da hiçbir zaman." O sırada, tam o hükmeden sesin geldiği yere yerleştirilmiş olan mitralyözler ateş kusarak meydanı taramaya başlar; tutuklular korunma içgüdüsüyle toprağa kapanırlar. Sánchez Mazas çalılığa ulaşmıştır. Yüzünü çalılara çizdirerek koştururken, hâlâ mitralyözlerin acımasız takırtılarını işitmektedir. Bir an, ayağının altındaki düzlüğün kesintiye uğradığı noktada ayağı takılır, sendeler, balçığa dönüşmüş olan toprağın ve ıslak yaprakların üzerinde yuvarlanmaya başlar, dibinde yakından geçen derenin suyunu biriktirmiş olan hendeğe düşer. Peşindekilerin, var gücüyle oradan uzaklaşmaya çalıştığını düşüneceklerini kestirerek, orada saklanmaya karar verir. Alana oldukça yakındır. Korkudan büzüşmüş, soluk soluğa

kalmıştır. Sırılsıklam ıslanmıştır. Kalbinin atışlarını boğazında hissetmektedir. Yapraklarla, çamurla, çam dallarıyla örtünmeye çalışır. Ağır yaralarıyla can çekişen zavallı arkadaşlarının ıstıraplarını dindirmek üzere yapılan o son atışların yankılanışını, iştahla avını kovalayan köpeklerin havlamalarını, kaçağı bir an önce bulmaları için askerleri buyruklarla sıkıştıran görevlilerin bağırtılarını işitmektedir. Aslında kaçağın değil, kaçakların peşindedirler. Oradan kaçıp kurtulabilmek imkânsız gibi gözükse de, o şiddetli arzu Pascual'ın benliğini de kuşatmış, o da katliamdan kurtulmayı becermiştir; Sánchez Mazas henüz bunun farkında değildir. Dakikalarca mı, saatlerce mi sürdüğünü kestiremediği bir zaman diliminde, kendini balçıkla sıvayıp gizlenebilmek için durmaksızın toprağı tırnaklar, tırnakları kanar; dur durak bilmeden yağan yağmurun, köpeklerin izini sürmesini engelleyeceğini düşünür; bağırtıları, havlamaları ve silah seslerini hâlâ işitmektedir. Arkasında bir şeyin kımıldadığını hissedip, kovalanmakta olan zararlı bir hayvanın içgüdüsüyle o yöne döndüğü ana kadar o sesleri dinlemeye devam edecektir.

Arkasına döner dönmez onu görür. Koyu yeşil çam ağaçlarını ve lacivert bulutları arkasına alarak belirginleşen muazzam siluetiyle, ona doğrultmuş olduğu tüfeği sımsıkı kavramış olan kocaman elleriyle, arazide giyilen cinsten havı dökülmüş donanımlı üniformasıyla, saklanmakta olduğu hendeğin yanı başında soluk soluğa dikilmektedir. Sonunun geldiğini bilen insanın o tuhaf tevekkülü içerisinde, camları yağmur suyuyla perdelenmiş miyop gözlüğünün arkasından, onu öldürecek ya da teslim alacak olan askere, saçları yağmurla yapışmış, muhtemelen külrengi gözlü, avurtları çökük, çıkık elmacık kemikli o genç adama bakar. Onu hatırlar gibidir; tapınakta tutukluların

gözetimiyle görevli üstü başı dökük askerlerin arasında görmüştür sanki onu. Onu tanır, ya da tanıdığı hissine kapılır, ama kendisini korkunun bir türlü sonu gelmeyen ıstırabından kurtaracak olan insanın bir SIM görevlisi değil de o genç adam olması onu rahatlatmaz. Hapishane arkadaşlarıyla birlikte ölmeyi beceremiş, orada, o açık alanda, güneşin altında, hep yoksunluğunu çektiği cesaretini yine takınamamış, yine mücadele etmeyi göze alamamış, bunu yapamamış, o an, orada bunu yapacağına, şimdi bir çukurun dibinde, öyle çamura bulanmış, kirlenmiş bir hâlde, yapayalnız, korkudan ve utançtan titreyerek onursuzca büzüşüp kalmıştır. Kaçarak, daima kaçarak yaşadığı yılların ahlaki zaaflarına bir yenisini daha eklemiş olma duygusuyla ezilir. Seçkin şair, faşist ideolog, Franco'nun müstakbel bakanı Rafael Sánchez Mazas, zihni açılmış, zihni bulanmış, zihnini oynatmış bir hâlde, kendisi için her şeyi sona erdirecek olan, sona erdirmesi gereken o yaylım ateşini beklemektedir. Beklenen şey gelmez ve sanki Sánchez Mazas ölmüştür artık, sanki ölümün derin boşluğunda hatırlamış olduğu bir rüyadan hayalî bir enstantaneyi izlemektedir: asker, hiç dinmeyen yağmurun altında sadece birkaç adım ötede tetikte avını kollayan askerlerin ve görevlilerin arasında, yavaşça hendeğin kıyısına doğru ilerlemektedir, askerin elindeki tüfek gösterişsizce ona yöneltilmiştir, gerginlikten ziyade aranıp duran, soru soran bir hâli vardır, ilk avını tanımaya çalışan acemi bir avcı gibidir, tam hendeğin kıyısına ulaştığında, yakından gelen bir bağırtı yağmurun o hülyalı sesini parçalar:

"Orada mı?"

Asker Sánchez Mazas'a bakıyor; Sánchez Mazas da bakıyor, ama gözleri bozuk olduğundan, gördüğü şeyleri idrak edemiyor: askerin ıslanarak yapışmış saçlarının, geniş

alnının, yağmur damlacıklarıyla bezenmiş kaşlarının altındaki bakışlarında ne merhamet, ne nefret, ne de küçümseyiş ifadesi var, sadece gizli, derin bir kayıtsızlık, acımasızlığın çok yakınında duran bir şey, sağduyuyu reddeden ama içgüdüsel de olmayan, kanın kendi mecrasında akıp gitmesini, yerkürenin o yerinden oynatılamaz yörüngesine çakılmasını, bütün varlıkların içine nüfuz edilemeyecek ölçüde kaskatı kesilmiş hâllerinde mıhlanıp kalmalarını sağlayan o aynı kör ayak direyişle varolabilen bir şey var o kayıtsızlığın içerisinde, akan suyun kayadan sıyrılıp kurtuluşu gibi sözcüklerden sakınıp kaçan bir şey, çünkü sözler sadece söylenmek için sarf edilir, sadece söylenebilecek olan şeyi, bizi yönlendiren, yaşamamızı sağlayan, bizi ilgilendiren şeyin dışındaki her şeyi söylemek için, biziz o, o isimsiz, o bozguna uğramış asker, o şimdi vücudu büsbütün toprağa, hendeğin kahverengi suyuna karışmış olan adama bakıyor, bakışlarını ondan ayırmadan yukarıya doğru var gücüyle bağırıyor:

"Kimse yok burada!"

Sonra arkasına döner ve uzaklaşır.

Rafael Sánchez Mazas, geceleri o müthiş 1939 kışının hüküm sürdüğü dokuz gün boyunca, çekilmekte olan cumhuriyetçilerin hatlarını aşarak milliyetçilere ulaşabilmek için, Banyoles bölgesinde dolaştı durdu. Defalarca başaramayacağı hissine kapıldı; yalnız başına, elinde hayatta kalma iradesi dışında hiçbir şey olmaksızın, yabanıl ormanlarla kaplı tanımadığı bir bölgeye uyum sağlama yeteneğinden yoksun, uzun yürüyüşlerden, soğuktan, açlıktan ve üç yıl boyunca aralıksız süren tutsaklıktan güçsüz düşüp zayıflayarak defalarca umutsuzluğa kapılmış, çözülmemek,

direnebilmek için güç toplamak zorunda kalmıştı. İlk üç günün yolculuğu çok sıkıntılıydı. Yollarda ve köylerde göze görünmemek için gündüzleri uyuyor, geceleri yol alıyor, yiyecek ve barınak sağlamak için çiftliklerde dileniyor, gerçek kimliğini asla açık etmiyor, yolunu kaybetmiş cumhuriyetçi bir asker olarak tanıtıyordu kendisini. Himmetine sığındığı hemen herkes ona yiyecek bir şeyler veriyor, bir süre dinlenmesini sağlıyordu; ama korktuğu için, onun yanına sığınmasını istemiyor, ona hiçbir soru sormuyor, sadece kaybetmiş olduğu yolunu nasıl bulacağını anlatıyordu. Dördüncü gün, ormanın karanlığında saatlerce yürüdükten sonra, şafak sökerken, çok uzakta bir çiftlik evi gördü Sánchez Mazas. Bilinçli bir karardan ziyade sınırsız bir bitkinlik duygusuyla, öteye beriye serpilmiş olan çam iğnelerinin üzerine devrildi, öylece bıraktı kendini. Dün sabahtan beri ağzına tek lokma koymamıştı, tükenmişti artık, bütün kaslarının sızladığını hissediyordu; gözleri kapanırken, soluğunun gürültüsü, çiyle, çisentiyle ıslanan toprağın rayihası silikleşti. O ana kadar, bir mucize sonucu kurşuna dizilmekten kurtulmuş olmasının ve milliyetçilere rastlama umudunu sürdürebilmesinin verdiği güçle ayakta kalmıştı; artık gücünün tükenmekte olduğunu, eğer çok yakında yeni bir mucize gerçekleşmezse, eğer birileri ona hemen yardım etmezse her şeyin biteceğini hissediyordu. Sonra, güneşin yaprakların arasından üzerine serptiği ışığı gördü, gücünü toplayarak doğruldu, çiftlik evine doğru yürümeye başladı.

Maria Ferré, Rafael Sánchez Mazas'ın içinden çıkıp geldiği o ışıltılı şubat şafağını hiçbir zaman unutmayacaktı. Çarpılmış gözlüğü, günlerdir kesilmemiş sakalı, koyun postundan ceketi, toza toprağa bulanmış delik deşik pantolonu

ve açlıktan bitkin düşmüş hâliyle hayaleti andıran o uzun boylu adam avluda belirip bir parça ekmek istediğinde, ineklerin yiyeceğini vermeye hazırlanıyordu. Anneleri tarladaydı. Maria korkmadı. Yirmi altısını doldurmak üzereydi; buğday tenli, okuma yazma bilmeyen, hamarat bir kızdı. Onun için savaş, kardeşinin çok uzaklardan, cepheden gönderdiği mektuplardaki bulanık ifadelerden ve iki yıl önce, bir zamanlar evlenmeyi hayal ettiği Palol de Revardit'li bir gencin hayatına mal olan anlamsız bir kasırgadan ibaretti. O dönem boyunca ailesi ne aç kalmış ne de korkuya kapılmıştı; çiftlik evini çevreleyen topraklar, ahırlarda barınan inekler, domuzlar ve tavuklar onları rahatça geçindiriyordu. Onların çiftliği Mas Borrell, Polol de Revardit'i Cornellá de Terri'ye bağlayan yolun ortalarında bir yerdeydi. O günlerin aşırılıkları, zorbalıkları oraya kadar ulaşmamıştı ve geri çekiliş döneminin kargaşasından paylarına düşen şey, sadece yolunu şaşırmış, silahsız, tehlikesiz ve ürkek askerler olmuştu; onlar da ya yiyecek bir şey isterler ya da tavuklarından birini çalarlardı. Belki de önceleri, Maria Ferré için, o günlerde etrafta başıboş dolaşan birçok asker kaçağından biriydi sadece, Sánchez Mazas; bu nedenle telaşlanmamış olabilirdi. Ama kendi ifadesine bakılırsa, Sánchez Mazas'ın üç gün boyunca çok kötü koşullarda yaşamış olmasından kaynaklanan o bozuk, o haşin görüntüsünün ardında bir beyefendinin gizlenmiş olduğunu, avlunun önünden geçen toprak yolun karşısında onun insanda merhamet uyandıran çehresini görür görmez fark etmişti. Bunun gerçekten böyle olup olmadığını bilmiyoruz, ama diğer kaçaklara göstermiş olduğu merhameti ondan da esirgemedi.

"Ekmeğimiz yok" dedi, "ama size sıcak bir şeyler hazırlayabilirim."

Minnettarlığını dile getirmeksizin Maria'nın peşinden mutfağa kadar gitti, Sánchez Mazas. Maria'nın ısıttığı tencerede, önceki akşamdan kalan yemek vardı: üzerinde mercimek, domuz yağı, sosis, sucuk, patates ve sebze karışımının yüzmekte olduğu, kahverengi, yoğun bir et suyu. Ateşin yakınında olmanın keyfini sürerek, az sonra sıcak bir yemeğe kavuşacağını bilmenin mutluluğuyla bir tabureye çöktü. Ceketini, ayakkabılarını ve ıslak çoraplarını çıkarırken, ayaklarında müthiş bir sızlama, eti çekilmiş omuzlarında sınırsız bir yorgunluk hissetti. Maria temiz bir bezle bir çift sabo getirdi ona; sonra göz ucuyla izledi onu. Sánchez Mazas, şaşkınlık ifadesiyle yüklü bakışları yanan kütüklerin arasında dans eden alevlere çakılıp kalmış bir hâlde, boynunu, yüzünü, saçını, ayaklarını ve ayak bileklerini kuruluyordu. Sonra, Maria yemek verdi ona. Keten masa örtüsünün üzerindeki yemeği, o günlerdir yoksun olduğu şeyi, gümüş yemek takımını kullanarak sessizce silip süpürürken, kültürlü, eğitimli insan edası takınmakta zorlanıyordu. Maria'nın annesiyle babası, aniden loş mutfağa daldıklarında, öylece donakaldılar; şaşkın ve kuşkulu gözlerle izlenmekte olan Sánchez Mazas, son zamanlarda korku yüzünden edinmiş olduğu bir itiyattan ziyade, içgüdüsel bir incelikle, kaşığı ve çinko tabağı ateşin yanında bırakarak ayağa kalkmak zorunda hissetti kendini. Maria, olan biteni Katalan diliyle babasına anlattı; belki de konuğunun Katalanca bilmediğini sanıyordu. Babası "yemeğinizi bitirin lütfen" dedi; Sánchez Mazas'tan bakışlarını ayırmaksızın elindeki alet edevatı kerevetin yanına bıraktı, bir leğenin içinde ellerini yıkadı, ateşe yaklaştı. Sánchez Mazas derhâl tabağındakileri silip süpürdü, açlığını giderdi; eğer gerçek kimliğini açıklamazsa kendisine orada da sığınma imkânının tanınmayacağını düşünerek,

açlıktan ve soğuktan ölmektense ele verilme riskini göze alarak, takınacağı tavrı belirledi.

Gözlerini kaçırarak, "adım Rafael Sánchez Mazas, İspanya'da Falanj'ın en eski yöneticisiyim" dedi.

Aradan altmış yıl geçmiştir, artık Maria'nın annesi, babası ve Sánchez Mazas hayatta değillerdir; Maria, belki de o gün Falanj'ın adını ilk kez duyduğundan, bu sözleri hâlâ eksiksiz hatırlamaktadır. Sánchez Mazas'ın o inanılmaz Collell macerasıyla ve oradan kaçtıktan sonra başıboş dolaşarak geçirdiği günlerle ilgili olarak orada anlatmış olduğu şeyleri ve konuşmasının sonunda babasına söylediklerini de...

"Milliyetçilerin kapıda olduklarını biliyorsunuz, buraya ulaşmaları an meselesi. Bu arada kızıllar beni ele geçirirlerse öldürürler. Konukseverliğiniz için teşekkür ederim, inanın iyi niyetinizi kötüye kullanmak istemiyorum. Az önce kızınızın yaptığı gibi, bana günde bir kez olsun yemek verirseniz ve geceyi geçirebileceğim korunaklı bir yer sağlarsanız size sonsuza kadar minnettar kalırım. Bunu düşünün lütfen, eğer bana bu iyiliği yaparsanız karşılığını mutlaka alacaksınız."

Maria Ferré'nin babası için, düşünülecek bir şey yoktu. Onu evinde ağırlayamayacağını, bunun çok tehlikeli olduğunu söyledi. Ama daha güvenli olacağını düşündüğü başka bir şey öneriyordu ona: ormanda, oraya yakın bir yerde, savaşın başlarında terk edilmiş olan Mas de la Casa Nova çiftliğinin hemen bitişiğinde bir çayır vardı, gündüzü orada geçirecekti, geceleri ise eve yaklaşık iki yüz metre uzaklıktaki bir samanlıkta soğuktan korunarak uyuyabilecekti; Ferré ailesi ona yiyecek sağlama işini üstlenmeye hazırdı. Plan Sánchez Mazas'ı heyecanlandırmıştı; Maria'nın

onun için hazırladığı yiyecek torbasını ve battaniyeyi aldı, Maria'yla ve annesiyle vedalaştı, Maria'nın babasını izleyerek, evin önünden geçen, sonra ekili arazilerin arasından yükselerek akan yolda yürümeye başladı. O kırılgan sabah güneşinin altında Banyoles yolu, çiftlik evleriyle bezenmiş vadi ve daha ötede Pireneler'in keskin ve bulanık çizgileri seçiliyordu. Maria Ferré'nin babası, geceyi geçirmek zorunda olduğu, uzaktaki samanlığı gösterdi ona. Daha sonra, ekili olmayan, açık bir araziden geçtiler, ormanın kıyısına ulaştıklarında, yolun incelerek dar bir patikaya dönüştüğü yerde durdular. Adam, Mas de la Casa Nova'nın o patikanın sonunda olduğunu, karanlık basmadan oraya gitmemesi gerektiğini söyledi. Sonra, Sánchez Mazas'a yeniden şükran duygularını dile getirme fırsatı tanımadan, arkasını dönerek Mas Borrell'e dönmek üzere yola koyuldu. Kaderine razı olarak ormana girdi, Sánchez Mazas. Ulu kayın, pırnal ve meşe ağaçları güneşin aşağıya sızmasını engelliyordu. Tepenin yamacında alçalarak uzayan patika boyunca, orman gitgide koyulaşıyor, daha karmaşık bir görünüm kazanıyordu. Uzunca bir süre yürümüştü; patika, ortasında Mas de la Casa Nova'nın gururla yükselmekte olduğu düzlüğe açıldığında, neredeyse umutsuzluğa kapılmak üzereydi. İki katlı taş evin hemen yanında bir artezyen kuyusu vardı. Kocaman ahşap kapıya baktı, Sánchez Mazas. Uzun süredir kimsenin yaşamadığı bu eve girmenin, oraya yerleşmenin bir yolunu bulmalıydı. Sonra bir an düşündü; hayır, Maria Ferré'nin babasına kulak vermeliydi. Onun salık verdiği çayırı aramaya koyuldu. Yakındaydı çayır, çarçabuk buldu. Çayırı bölen tek şey, kavak ağaçlarıyla çevrelenmiş, suyu çekilmiş, derin ve taşlık dere yatağıydı. Bulutsuz ve masmavi gökyüzünün, durgun ve soğuk sabah havasını yumuşatan

göz kamaştırıcı güneşin altında, yüksek otların arasına uzandı. Sanki bütün kemikleri un ufak olup dağılmıştı; göz kapakları sınırsız bir bitkinlikle kapanıyordu. Ama uzun süredir ilk kez kendini güvende hissediyordu; hakikatle barışmıştı, mutlu olduğu bile söylenebilirdi. Güneşin ışığıyla üzerine çöken rehaveti, gözlerinde ve cildinde hissediyordu. Gitgide kayan bilinci, yerini yavaşça uykunun ışıltılı akışına terk ederken, zamanını şaşırmış bir tomurcuk gibi, o hiç beklenilmeyen zenginliğin orta yerinden fışkıran birkaç dize dudaklarına yürüdü; o dizelerin dudaklarından döküldüğünün farkında bile değildi:

Do not move
Let the wind speak
That is paradise[61]

Saatler sonra, bir tedirginlik hissiyle uykusu bölündü. Güneş göğün ortasında parlıyordu. Kasları hâlâ sancıyordu, ama uyuyup dinlenirken biraz olsun canlanmış, son günlerde yaşama isteğini yitirdiği için iyiden iyiye tükenmiş olan gücünü azıcık toparlamıştı. Maria Ferré'nin battaniyesini üzerinden atıp, hareket hâlindeki motorların çayırın sessizliğinde yankılanan kalabalık ve uzak gürültüsünü işittiğinde, sıkıntısının nedenini anladı. Çayırın en uzak köşesine kadar gitti, hiç gereği yokken iyice gizlenerek, o uzun konvoyun, ta uzakta Banyoles yolunu kaplamış olan cumhuriyetçi askerlerin ve kamyonların geçişini izlemeye koyuldu. O günlerde, defalarca ensesinde hissedecekti düşmanın soluğunu, ama o sabah, somut bir tehlike olarak yaşamıştı; çayırda devrilip kaldığı yere döndü çarçabuk, battaniyeyi ve yiyecek torbasını aldı, kapağı ormana

61 Kımıldama / Bırak rüzgâr konuşsun / Cennetteyiz

attı. O gün öğleden sonra, çevredeki taşları ve ağaç dallarını kullanarak bir sığınak yapmayı tasarladı kendine. Anca ertesi sabah işe koyulabildi. Sonraki üç gününün büyük bölümünü, neredeyse hiç kıpırdamadan orada geçirecekti. Başlangıçta, sığınağın inşasıyla oyalanmıştı, sonra, zamanını yere uzanarak, orada uyuyup, her an ihtiyaç duyabileceği gücü toplayarak, hafızasını yoklayıp savaşta başından geçen her şeyi hatırlamaya çalışarak, özellikle, kendisinin kurtarılmasından, olayların gelişiminin gitgide yaklaşmakta olduğunu ihsas ettiği, ama sabırsızlığı nedeniyle kendisinin gittikçe uzaklaştığı duygusuna kapıldığı kurtuluştan sonra olan biteni nasıl anlatacağını tasarlayarak geçirdi. Karanlık bastıktan sonra yemeğini getirdiklerinde samanlıkta biraz çene çaldığı Maria ve babası dışında, günlerce kimsenin yüzünü görmemişti. Ferré ailesiyle birlikte akşam yemeği yemek üzere eve alındığı gece, ailenin yakınları olan iki cumhuriyetçi asker kaçağı ile konuştu. Banyoles'e doğru yola koyulmadan önce bir şeyler yiyip ateşin yanında ısınırlarken, o sabah milliyetçi birliklerin Gerona'ya girmiş olduğunu söylediler.

Ertesi gün her şey yolunda gitti; daha sonraki gün her şey altüst oldu. Her günkü gibi, gün ağarırken kalkmış, Mas Borrell'den gelen yiyecek çıkınını almış, Mas de la Casa Nova'ya doğru yola düzülmüştü; dere yatağını geçerken ayağı takıldı, sendeledi ve yere kapaklandı. Kendisine bir şey olmamış, ama gözlüğü kırılmıştı. Başka zaman olsa, sadece canını sıkardı böyle bir olay; ama o gün, umutsuzluğa kapılmasına neden oldu. Yüksek derece miyopluktan mustaripti ve o merceklerin yardımı olmadığında, hakikat bulanık, seçilemeyen, anlaşılmaz kimi lekelerden ibaretti. Elinde kırılmış gözlüğü, öylece yere oturdu, beceriksizliğine lanet okudu, öfkeden ağlamak üzereydi. Sonra,

talihsizliğine meydan okuyarak, dört ayak üzerinde, derenin yatağından yukarıya doğru tırmandı, son günlerde edinmiş olduğu alışkanlıkların yardımına sığınarak, el yordamıyla çayırdaki sığınağını aradı.

Aranıp dururken, gürleyen bir sesle irkildi:

"Olduğun yerde kal!"

Çakılıp kalmıştı. İçgüdüyle ellerini havaya kaldırırken, ormanın bulanık yeşil fonunda zar zor ayırt edebildiği üç gövdenin yaklaşık on beş metre ilerde tetikte durduğunu, sonra lekeler hâlinde kendisine doğru ilerlemeye başladığını gördü. Artık iyice yaklaşmışlardı, her şeyi seçebiliyordu: cumhuriyetçi askerlerdi, çok gençtiler, dokuz kalibrelik iki uzun tabancayı ona doğrultmuşlardı, onun kadar gergin ve telaşlıydılar. Düzensiz üniformalarına, disiplinden yoksun, pejmürde hâllerine bakarak, asker kaçağı olduklarını düşündü. Ama içlerinden biri etkileyici sesiyle onu sorgulamaya başlayınca, bunu doğrulama fırsatı bulamadı. Karşısındakini yoklamaya yönelik üstü kapalı sözlerle yarım saattir süregelen gerginlik, gözlüğünün kırılmasının hemen sonrasına rastlayan bu beklenmedik karşılaşmanın kaderin iyilik dolu bir oyunu olduğunu düşünen Sánchez Mazas'ın artık her şeyi olduğu gibi açıklamaya, altı gündür ormanda başıboş dolaşarak milliyetçilerin gelmesini beklediğini itiraf etmeye karar vermesiyle sona erdi.

İtiraf, ortadaki belirsizliği ve kuşkuyu giderdi. Üç asker, hayatlarını altüst edecek olan yolculuğun daha başındaydılar, ama altüst oluşa yol açan kalkışma bakımından Sánchez Mazas'la çakışıyorlardı. İkisi, Figueras kardeşlerdi: Pere ve Joaquim; üçüncüsü, Daniel Angelats. Pere en büyükleriydi; onların arasında en yetenekli, en zeki olan da oydu. Delikanlılığında Barselona'da hukuk eğitimi görmek

istemiş, ancak dalavereci bir tüccar olan, ama Cornellá de Terri'de hayli itibar gören babasını eğitim masraflarını karşılaması için ikna edemediğinden köyden ayrılamamış, orada sarmısak ticaretiyle uğraşan ailesine yardımcı olmuştu. Çocukluğundan beri yakasını bırakmayan sınırsız okuma merakıyla okulun kitaplığında ve halk kütüphanesinde edinmiş olduğu bilgi birikimi, içinde bulunduğu cemaatten sıyrılmasına neden olmuştu. Cumhuriyetin ilanının yarattığı kolektif heyecan onu siyasete yönlendirecek, ama Esquerra Republicana de Calalunya'ya[62] ancak '34 Ekim'indeki olaylardan[63] sonra katılacaktı. '36 yazındaki isyan patladığında, Pedralbes'te piyadelerin bulunduğu bir kışlada askerlik hizmetini tamamlamak üzereydi. 19 Temmuz sabahı, her zamankinden çok erken bir saatte kaldırdılar Pere'yi; sabahın köründe kanyağın su gibi aktığı kahvaltı masasında, o sabah Barselona'da Halk Olimpiyatları şerefine bir gösteri yapılacağını duyurdular. Öğleden önce, kendi müfrezesindeki diğer askerlerle birlikte, silahlı ve techizatlı bir hâlde, şehrin merkezindeki bir bulvarda faşist isyana destek verenlere meydan okuyan anarşistlerin saflarına katılmıştı. Günlerden pazartesiydi. O gün, o müthiş atmosferde, bütün bir öğleden sonra ve bütün bir gece faşist isyanı boğmak için sokaklarda mücadele etti. Devrimci heyecanın, *Genaralitat*'ın[64] çekimser ve kararsız tutumuyla daha da kabararak dalga dalga yayıldığı

62 Katalonya Cumhuriyetçi Solu: Katalonya'da solcu grupların birleşmesiyle kurulan, 1931'de belediye seçimlerini ezici bir üstünlükle kazandıktan iki gün sonra Katalan Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan eden parti. (ç.n.)

63 Solun bölünmüş olarak girdiği 1933 seçimlerini Radikaller ile Özerk Sağcı İspanyol Konfederasyonu (*CEDA*) kazanmış; Radikallerin kurduğu hükümete sonradan *CEDA*'nın katılması üzerine, 1934'te Sosyalistler Asturias'ta, Katalan solu Barselona'da, ordunun sonradan kanlı bir biçimde bastırdığı ayaklanmaları başlatmıştı. (ç.n.)

64 Katalonya Özerk Hükümeti.

o günlerde, Durruti[65] ve arkadaşlarının coşkulu liberter atılımına katıldı, Zaragoza'nın kurtarılması için çarpışmaya gitti. Ama onun Katalan köylüsü olmaktan gelen sağduyusuyla, ne isyancılara karşı kazanılan zaferin sarhoşluğu baş edebilirdi, ne de çok okuyarak edindiği idealist şevk: olayların akışı, heyecanlı gönüllüler topluluğuyla bir savaşın kazanılamayacağını göstermişti ona, yaptığı hatayı anladı ve ilk fırsatta düzenli cumhuriyet ordusunun saflarına geçti. Emir komuta zinciri altında *la Ciudad Universitaria de Madrid* ve *Maestrazgo*'daki çarpışmalara katıldı. '38 Mayıs'ındaki başlarında uyluğunu delip geçen serseri bir kurşun, çeşitli revirlerde ve Gerona'daki askeri hastanede aylarca yatmasına neden oldu. Annesi onu aramak için Gerona'ya gitti. Geri çekilme günleriydi; şehirde dünyanın sonunu çağrıştıran bir keşmekeş hüküm sürüyordu. Pere, henüz yirmi beşini doldurmamış olmasına rağmen, yaşlı ve yorgun gözüküyordu. Hayalleri yıkılmıştı, uyurgezer gibiydi. Ama bacağı iyileşmişti artık, topallamıyordu bile. Annesiyle birlikte eve, Can Pigem'e döndü. Kız kardeşleri evdeydi. Erkek kardeşi Joaquim ve Daniel Angelats da oradaydı. Onları görünce şaşırdı. O sabah, Gerona'da benzin ikmali yapmak için durduklarında, yakındaki bir fabrikanın üzerine bomba düşmüş, o olayın yol açtığı kargaşadan yararlanarak siyasi komiserin gözetiminden kurtulmuş, şehrin eski mahallesine dalarak, oradan Cornellá

65 Buenaventura Durruti (1896-1938): İspanya'da, İç Savaş döneminde, ütopyalarını en geniş anlamda hayata geçirmeyi deneyen, parayı ortadan kaldırarak, mahkeme ve tapu kayıtlarını yakarak, devleti, otoriteyi ve mülkiyeti reddeden komünler kurarak, yeryüzündeki bütün iktidarlara meydan okuyan anarşistlerden biri. Onların ilerleyişi, adı ne olursa olsun bütün iktidar odaklarını ürkütür. O ürkütüyle kenetlenenler İspanyol Devrimi'ni iyice köşeye sıkıştırdıklarında, Durruti, "kalbimizde yepyeni bir dünya taşıyoruz, o dünya her an büyümekte" karşılığını verir. İç Savaş'ın sonuna doğru, İspanya topraklarında devrim ruhu kaybolmaya yüz tuttuğunda, hayata veda eder. (ç.n.)

de Terri'ye kaçmışlardı. Joaquim ve Daniel iki sene önce, on dokuz yaşında askere alındıklarında tanışmışlar, Collell Tapınağı'nda aldıkları üç aylık askeri eğitimin ardından, Aragón cephesindeki Garibaldi Tugayı'na gönderilmişlerdi. Deneyimsizlikleri ve yeniyetmelik çağında olmaları sayesinde birçok muhtemel sıkıntıdan kurtuldular. Sıcak çatışma için uygun görülmediklerinden, önce Binefár'da, sonra Barselona'da, artçı birliklerde görevlendirildiler. Daha sonra *Vilanova i la Geltrú*'ya, askerlerin çoğunun yaralılardan ve sakatlardan derlenmiş olduğu sahil topçu taburuna gönderildiler. Orada aylarca savaşçılık oynadılar. Ama Ebro sahillerinde durum iyice kötüye gidince, cumhuriyet yönetimi son kozunu oynamaya karar verdi; eski, kırık dökük toplarıyla, onlar bile milliyetçi taarruzu bastırmaya gönderildiler. Cephe çözüldü; cumhuriyet ordusu kırılmış, bozgun başlamıştı; geride kalanlar, Akdeniz kıyıları boyunca, Alman uçaklarının açtığı ateşin altında, Yagüe, Solchaga ve Gambara'nın kesintisiz kuşatma manevralarıyla bunalmış, dağınık bir şekilde sınıra doğru çekiliyorlardı. Yüzlercesi, denizden başka çıkışı olmayan küçük koylarda, dehşet saçan savaş çığlıklarıyla düzenli birlikler hâlinde üzerlerine gelen Mağrîbiler tarafından kıstırılmıştı. Joaquim ve Daniel'in siyasal inançları yoktu; savaşın yol açtığı yoksunluk ve perişanlıktan usanmışlardı, sürgünün acılarına katlanmak istemiyorlardı. Frankocuların, kimsenin, elini kana bulamış olmadıkça, cumhuriyetçilerin ihlal etmiş olduğu düzenin yeniden kurulması dışında hiçbir şeyden korkmaması gerektiği yolundaki propagandasına kandılar. Postu kurtarmaktan, Mağribî'lerin hiddetine maruz kalmamaktan başka arzuları yoktu. Üstlerinin ilk dalgınlığından yararlanarak kaçmak, evlerine ulaşmak, orada milliyetçilerin gelişini beklemek istiyorlardı.

Öyle yaptılar. Ama eve ulaştıkları gün, akşama doğru başlarına gelen şeyden sonra, Banyoles yolunun kenarında ve tren istasyonunun tam karşısında olan o koca evin asker kaçakları için güvenli bir sığınak olmadığının farkına vardılar. Ailenin sorularından bunalmış bir hâlde, üzerlerindeki üniformaları bile çıkarmadan Pere'yle birlikte yemeğe oturmuş, muazzam açlıklarını gidermeye çalışıyorlardı. Motorların Can Pigem'in önünde susan gürültüsünü işittiler. Joaquim'in söylediğine göre, annesi tehlikeyi sezmiş, hemen üst kata çıkmalarını, yatak odasındaki büyük yatağın altına gizlenmelerini söyleyerek, alelacele ortalığı toparlamıştı. Gizlendikleri yerden, kapının vurulduğunu, salondaki yabancı sesleri, merdivenleri çıkan, üst katta dolaşan postalların gürültüsünü duyuyorlardı. Sonra, odanın kapısında iki çift postal gördüler: yer yer çatlamış, toza bulanmış olan çift eşikte duruyordu; diğeri, eski ama yeni cilalanmış hâliyle bir askere yakışan cinsten olanı, topuklarını azametle döşeme taşlarına vurarak odada dolaşmaya başladı. Yatağın altında nefeslerini tutmaya çalışıyorlardı. O sırada, birisi, kumanda etmeye alışkın olduğu anlaşılan yumuşak sesiyle, o geceyi geçirmesi için yatak odasının hazırlanmasını istedi. İki çift postal görüş alanlarının dışına çıkar çıkmaz, üç asker kaçağı, aralarında hiç konuşmadan o an için makul olan tek şeyi yapmaya karar vererek, yapacakları şeyin çılgınlığını ancak hızlı davranarak dengeleyebileceklerini içgüdüyle kestirerek, saklandıkları yerden çıktılar, kimseye bakmadan, telaşlı hâllerini takındıkları ciddiyetle gizlemeye çalışarak, yakında vatansız ve uyruksuz kalacak olmanın tevekkülüyle ve kayıtsızlığıyla evde ve evin çevresinde yemek için sıra bekleyen, dinlenen, gereçlerini düzenleyen askerlerin arasına karışmalarını, onları kendileri yapan her şeyi gizleyerek askerlerin arasında

kaybolup gitmelerini sağlayan üniformalarına sığınarak merdivenden indiler, mutfağı, avluyu ve yolu geçtiler.

Figueras kardeşler ve Daniel daha sonraki günleri ormanda saklanarak geçireceklerdi. Ama orada Sánchez Mazas kadar zorlanmadılar: gençtiler, silahlıydılar, bölgeyi biliyor, oranın insanını tanıyorlardı; üstelik ertesi sabah cumhuriyetçi müfrezenin Can Pigem'i terk etmesinden sonra, Figueras kardeşlerin annesi giyecek ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılamış, onlara düzenli olarak bolca yiyecek getirmeye başlamıştı. Gündüzleri Cornellá de Terri'nin ve Bonyoles yolunun yakınlarındaki ormanda kalarak askeri birliklerin hareketlerini izliyorlar, geceleri ise Mas de la Casa Nova'ya yakın, terk edilmiş bir tahıl ambarında uyuyorlardı. Oraya Sánchez Mazas'la aynı gün gelmiş olmalarına rağmen, orada kaldıkları üç gün boyunca Mas de la Casa Nova'nın çevresinde onunla karşılaşmamış olmaları tuhaf geliyor insana. Joaquim Figueras ve Daniel Angelats, ona rastladıkları sabahı, altmış yıl sonra, hâlâ bütün ayrıntılarıyla hatırlıyorlardı: Ormanın sessizliğinde kırılan dalların çıkardığı gürültüyle irkilirler, sonra incecik, upuzun, kör bir adam görürler; üzerinde, yakası kuzu derisiyle yapılmış koyun postundan ceketi, elinde parçalanmış gözlüğü, el yordamıyla taşlık dere yatağından kurtulmaya çalışan bir adam... Onu silah zoruyla durdurdukları ânı, her iki tarafın karşısındakini yokladığı, onun niyetini anlamaya çalıştığı kuşku dolu uzun dakikaları da hatırlamaktadırlar. Sánchez Mazas kendini tanıtmış, eğer cumhuriyetçilerin hatlarını geçmesine yardım ederlerse karşılığını fazlasıyla alacaklarını söylemiştir onlara. Bu ilk görüşmenin ya da sorgunun başlarında, yalvardıkça alçalan bir korkaktır Sánchez Mazas; sonra, olduğundan daha yaşlı, daha zeki ve daha hilekâr bir kimliğe bürünerek, babalık taslamaya

koyulmuştur. Joaquim Figueras ve Daniel Angelats'ın söyledikleri birbirini tutuyordu. Onların söylediğine göre, Pere, daha adını duyduğu anda, kim olduğunu biliyordu Sánchez Mazas'ın. Cumhuriyeti savunmak için silaha sarıldığı dönem dışında Pere'nin köyünü pek terk etmediği düşünüldüğünde, inandırıcı görünmüyordu bu. Ama Sánchez Mazas, bir yazar ve bir siyaset adamı olarak İspanya'da yıllardır tanınıyordu; onun adını duymuş, fotoğrafını gazetelerde görmüş, yazılarını okumuş olabilirdi. Pere, kendi kendine o grubun liderliğini üstlenmişti; kendisini milliyetçi bölgeye geçirmelerinin mümkün olmadığını söyleyerek, milliyetçiler gelene kadar onlarla kalmasını önerdi Sánchez Mazas'a. Üstü kapalı bir biçimde ya da açıkça şu anlaşmayı yapmışlardı: o günlerde, bölgeyi bilen, oranın insanlarını tanıyan silahlı gençler olarak onlar onu, daha sonra, rüzgâr değiştiğinde, nüfuzlu bir kişi olarak o onları koruyacaktı. Herkes için uygun bir anlaşmaydı bu. Sadece Joaquim'in hoşuna gitmemişti. Her şeyin belirsiz olduğu o günlerde, yarı kör bir adamın yükünü taşımayı doğru bulmuyordu; üstelik, cumhuriyetçilere onunla birlikte yakalanmaları durumunda, soluğu idam mangasının önünde alabilirlerdi. Ama sonunda, ağabeyinin iradesine boyun eğmek zorunda kaldı.

Getirilen yemeği ve uyumak için kullandıkları Mas de la Casa Nova'nın yakınındaki terk edilmiş tahıl ambarını paylaşanların sayısı üçten dörde çıkmıştı. Sánchez Mazas'ın geceleri Mas Borrell'deki samanlığa gitmesinin sakıncalı olduğunu düşünmüşlerdi. O günden sonra, üç asker kaçağının hayatında kayda değer başka bir değişiklik olmadı. Çok tuhaf, o günlere ait neredeyse hiçbir şeyi çok net olarak hatırlamıyorlar; ne Joaquim Figueras, ne de Daniel Angelats. Ama kim bilir, belki tuhaf değildir, belki de hayatımızın o belirleyici anlarını hızla unutmak eğilimindeyiz.

Aslında Figueras'ın hafızası kuvvetli, ama hatırlayışlarında telaşlı, aceleci bir hâl var; sık sık dolambaçlı yollara sapıyor, yönsüz kalıyor, kaybolup gidiyor. Sánchez Mazas, ayrıntılarla süsleyerek, savaşta başından geçenleri anlatmış onlara. Onun gelişinden önce, bir defasında, kendilerinin de başlarından geçenleri birbirlerine anlatmış olduklarını hatırladı; daha özlü, daha düzensiz ve daha dolaysız bir konuşmaymış elbette. Onunla karşılaşmaları, önceleri can sıkıntısından kurtulmalarını sağlamış. Sánchez Mazas'ın, önceleri ciddiyetiyle Figueras'ı etkileyen ses tonu, zamanla yapmacıklı, gösterişli bir havaya bürünmüş; onun gelişinden önce sabırsız ve gergin bir ruh hâliyle katlanmakta oldukları o can sıkıntısı, onlara, Joaquim ve Daniel'e yeniden tebelleş olmuş. Daha önce yaptıkları gibi, zaman öldürmenin türlü yollarını denemeye koyulmuşlar. Oysa ağabeyi Pere ile Sánchez Mazas, ormanın kenarındaki meşe ağacına sırtlarını dayayarak, bıkıp usanmadan konuşup durmuşlar. Hâlâ gözünün önündeydiler: üzerlerinde bir gevşeklik var, yüzleri tıraşsız, sıkıca giyinmişler, zaman ilerledikçe dizleri yükseliyor, başları aşağıya kayıyor, neredeyse yere uzanıyorlar, bir dalı yontuyorlar, bir dalın ucunu sivriltiyorlar, arada biri diğerine dönüyor, ama ona bakmadan, hiç gülümsemiyor, hiçbiri karşısındakinin kendisini onaylamasını, ikna olmasını beklemiyor sanki, her biri, hiçbir sözünün havaya uçmadığını bilmek istiyor, sadece bunun peşinde. Ne konuştuklarını bilmiyordu, bunu öğrenmek istememişti belki de. Siyasetten ya da savaştan konuşmadıkları kanısındaydı; edebiyat üzerine konuşuyor olabilirlerdi. Kesin olan şey şuydu: Joaquim, insanların önünde birçok kez aşağıladığı, ama içten içe hayranlık duyduğu ağabeyi Pere'yle hiçbir zaman anlaşamamıştı; onları izlerken, kıskançlık duygusuyla kıvranarak, Sánchez Mazas'ın,

kendisinin hayatı boyunca yakınlık kuramadığı ağabeyinin yakın dostluğunu kazanmak üzere olduğunu fark etmişti. Daniel'e gelince, onun hafızası daha zayıftı, ama anlattığı şeyler, hâlâ arkadaşlığını sürdürdüğü Joaquim'in söyledikleriyle çelişmiyordu. Anlattığı şeyleri kimi önemsiz ayrıntılarla süslüyordu. Ama örneğin, Sánchez Mazas'ı, ufacık kurşun kalemiyle koyu yeşil kaplı küçük bir deftere yazarken hatırladığını söylediğinde, belki de anlatılan olayların geçtiği zamana gönderme yapıyordu; kim bilir, belki de önemsiz değildi o ayrıntılar. Alışkın olduğumuz bir şeydir: Artık hafızasını yitirmek üzere olan kimi yaşlılar için, çocukluklarının bir öğle sonrası, birkaç saat önce olan bir şeyden daha berraktır. Daniel'in hafızası da eski zamanın ayrıntılarıyla yüklüydü. Onun, şimdi geriye giderek yeniden yaşadığı gerçekliğe, zamanın romanesk bir cila geçip geçmediğini bilmiyorum; ama onun gerçekliği bulandırmamış olduğuna inanmak eğilimindeyim. Hayal gücünden yoksun, hayatının son yıllarını sürmekte olan, yorgun ve hasta bir adamın olan biteni çarpıtmasının, aşağıda aktaracağım sahneyi uydurmasının anlaşılır bir nedeni olabilir mi?

Birlikte tahıl ambarında kaldıkları ikinci gece, birtakım sesler duyarak uyandı, Daniel. İrkilerek doğruldu; hemen yanı başında, samanların üzerinde yatmakta olan Joaquim, battaniyeleri üzerine çekmiş, mışıl mışıl uyuyordu. Ama Pere ile Sánchez Mazas yerlerinde değillerdi. Kalkmaya, kendisinden daha az korkak ve daha kararlı bir insan olan Joaquim'e seslenmeye hazırlanırken onların sesini işitince, uyanmasına yol açan şeyin ne olduğunu anladı. Neredeyse mırıldanarak konuşuyorlardı; ama sesleri tahıl ambarının muazzam sessizliğinde yankılanıyor, konuşulanları rahatlıkla seçebiliyordu. Yanan iki sigaranın ateşi, aralık

duran kapının yakınında, döşemenin hemen üzerinde kımıldıyordu. Kim bilir saat kaç olmuştu; üzerinde uyudukları samanların yakınında sigara içmek istemediklerinden, uzak bir köşeye çekilmiş, uzun süredir konuşuyor olmalıydılar. Yeniden uzandı, uyumaya çalıştı. Uyku tutmuyordu. Uykunun boşluğuna düşmeyi beklerken, oyalanabilmek için, öylesine dinledi onları. Konuşulanlar ilgisini çekmiyordu; duyduğu kelimeleri biliyordu, ama o bildiği kelimeler, kullanılırken, bir araya getirilirken, onun kavrayamadığı bambaşka anlamlar yükleniyordu. Öylesine dinlerken, Sánchez Mazas'ın, Collell günlerini, kurşuna dizilmesinden önceki ve sonraki o müthiş saatleri, dakikaları, saniyeleri ağır ağır söze döken duygu yüklü, boğuk sesini duyunca, birden kulak kesildi. O olayı biliyordu gerçi; birlikte geçirdikleri ilk günün sabahında anlatmıştı, Sánchez Mazas. Ama o gece, belki ambarın başka hiçbir şeyin nüfuz edemediği o yoğun karanlığının, belki de kelimelerin o kadar özenle seçilişinin etkisiyle, anlatılanlar bir gerçeklik boyutu kazanmıştı sanki. Sanki ilk kez duyuyordu olan biteni Daniel. Aslında duymaktan öte bir şeydi bu. Karşılaştıkları günün sabahında anlatmaktan kaçındığı bir şeyi, o gece, çekingenlikle dile getirirken, heyecanla, şaşkınlıkla, içi daralarak, sanki her şeyi yeniden yaşıyordu, Sánchez Mazas. Yağmurla perdelenmiş koyu yeşil çam ağaçlarını ve lacivert bulutları arkasına alarak belirginleşen muazzam siluetiyle, ona doğrultmuş olduğu tüfeği sımsıkı kavramış olan kocaman elleriyle, arazide giyilen cinsten havı dökülmüş donanımlı üniformasıyla, külrengi, belki de yeşile çalan gözleriyle, uç uca eklenmiş iki yay gibi duran kaşlarının altından ona bakarak, hendeğin yanı başında, sırılsıklam, soluk soluğa dikilmekte olan, o avurtları çökük, elmacık kemikleri çıkık askeri o an görüyordu sanki.

"Çok gençti" dedi. "Yüzünde yetişkinlere özgü bir ifade, yetişkin olduğu izlenimi veren bir şey vardı, ama senin yaşındaydı, belki daha da genç. Bana bakarken, bir an onu hatırlamıştım sanki; ama şimdi kim olduğundan eminim." Bir sessizlik oldu. Sanki Pere'nin soru sormasını bekliyordu; ama bir şey sormadı Pere. İki sigara ateşini uzaktan seçebiliyordu, Daniel. İnce, kızılımsı bir ışıltı bir an Pere'nin yüzünü aydınlattı; derin bir nefes çekmiş olmalıydı. "Ne özel muhafızlardan birisiydi, ne de bir SIM görevlisi" diyerek sürdürdü konuşmasını, Sánchez Mazas. "Eğer öyle olsaydı, şimdi burada olmazdım. Hayır, basit bir askerdi. Senin gibi. Ya da kardeşin gibi... Bahçede dolaştığımızda bizi gözetleyenlerden biri... Onu hemen hatırladım; sanırım o da beni hatırladı. Aslında onunla hiç konuşmamıştık; bilmiyorum, belki de hatırlamamıştır beni. Ama ben onu hatırlıyorum; arkadaşlarımın hepsi hatırlardı. Çünkü biz bahçede dolaşırken bir bankın üzerine oturur, günün şarkılarını mırıldanır dururdu. Bir gün banktan kalkarak, *Suspiros de España*'yı söylemeye başladı. Hiç dinledin mi o şarkıyı? Beni çok hüzünlendirir, ama Liliana'nın en sevdiği *pasodoble*'dir. Kendinden geçerdi o şarkıyı dinlerken. O şarkıyla defalarca dans etmişizdir." Sigarasının ateşi bir an kıpkırmızı olur, sonra birden kaybolur. Ateşin parlayışını görür Daniel, kayboluşunu da; sonra, onun boğuk, neredeyse ironik sesinin mırıltı hâlinde yükselişini duyar; gecenin sessizliğinde o müziği hatırlar, o sözleri de... İçinden ağlamak gelir; çünkü dünyanın en hüzünlü şarkısıdır o, çünkü gençliğinin hüsranları kalbine üşüşmüştür ve keder dolu günler beklemektedir onu: "O sınırsız gücüyle Tanrı / bir kadın yapmak istedi / güneşin dört ışığından, / İspanya'da bir bahçede doğdum / bir gül fidanında çiçek oldum / onun iradesinin tecellisiyim ben. / Sevgimin

görkemli toprağı, / rayihanın ve tutkunun kutsal toprağı, / ayaklarındaki çiçekte / bir kalp içleniyor İspanya. / Ah, acıyla kavruluyorum / beni dalımdan kopardılar İspanya / senden ayrılıyorum." Şarkıyı mırıldanmayı bırakmıştır, Sánchez Mazas. "Tamamını biliyor musun" diye sorar, Pere. "Neyin tamamını" der, Sánchez Mazas. Pere, "şarkının" der. "Hemen hemen" diye yanıtlar, Sánchez Mazas. Susarlar. "İyi" der, Pere, "sonra ne oldu" diye sorar. "Hiç" der, Sánchez Mazas. "Hiçbir şey. Her zaman bankta oturarak, alçak sesle söylerdi. O gün öyle yapmadı. Yüksek sesle *Suspiros de España*'yı söylemeye başladı. Gülümsüyordu, sanki iradesinin dışında, ruhunu saran kim bilir hangi duygulanımın peşi sıra sürüklenerek, kendini öylece bırakarak, yerinden kalktı, bir kadına sarılır gibi, bir kadına sarılındığındaki incelikle tüfeğine sarıldı, gözlerini kapayarak bahçede dans etmeye başladı; izmaritlerle, yemek artıklarıyla bezenmiş çakılların üzerinde sürüdüğü şey, o kaba postallar değil, bir dansçının, tertemiz bir pistin üzerindeki ayakkabılarıydı sanki. Ben, arkadaşlarım, bizi gözetlemekle görevli askerler, hatta özel muhafızlar, hepimiz öylece bakakaldık; hüzünlenerek, hayranlıkla, haz duyarak, soluğumuzu tutmuş onu izliyorduk. Dansını bitirmek üzereyken birisi ona adıyla seslendi, sevgisini dile getirerek haykırdı; o haykırışla, hepimizi sarmalamış olan büyü dağıldı sanki; gülümsedik, gülmeye başladık, tutuklular, tutukluları gözetlemekle görevlendirilenler, hepimiz gülüyorduk; uzun zamandır ilk defa gülüyordum." Sánchez Mazas susar; Joaquim'in kendisine doğru döndüğünü hisseder Daniel, onun da konuşulanları dinlemekte olabileceğini düşünür, önce düzensiz, sonra düzenli nefes alışına bakarak, dinlememiş olduğu sonucuna varır. "Hepsi bu mu" diye sorar, Pere. "Evet, hepsi bu" der, Sánchez Mazas. "O olduğundan

emin misin" diye sorar, Pere. "Evet" der, Sánchez Mazas. "Adı neydi? Birisinin ona adıyla seslendiğini söyledin" der, Pere. "Bilmiyorum" der, Sánchez Mazas, "duymamışımdır belki, belki de duydum ama sonra unuttum, bilmiyorum. Ama oydu. Beni neden ele vermediğini, neden beni bıraktığını düşünüyorum, kendi kendime defalarca sordum bunu." Yeniden susarlar. Daniel bu seferki sessizliğin daha büyük, daha uzun olduğunu hisseder, konuşmanın sona ermiş olduğunu düşünür. Ama Sánchez Mazas sözü sürdürür: "Hendeğin sınırında bana bakıyordu. Bakışları tuhaftı; şimdiye kadar kimse öyle bakmadı bana. Sanki uzun zamandır beni tanıyormuş, ama o an kim olduğumu çıkaramıyormuş, çıkarmaya çalışıyormuş gibi bakıyordu. O an karşısında duran şeyin, bilinmeyen bir böcek türünün tek örneği olup olmadığını düşünen bir entomolog gibi bakıyordu. Bir bulut yığınının içinde, kendisini bir türlü ele vermeyen bir gizi, bir yıldız kayarken çözmeye çabalayan birisi gibi... Ama hayır, aslında neşeli bir ifadeyle bakıyordu bana." Pere şaşırır, "neşeli mi" diye sorar. "Evet, neşeli" der Sánchez Mazas. "Buna bir anlam veremiyorum" der, Pere. "Ben de" der, Sánchez Mazas, bir süre susar, sonra "bilmiyorum, sanırım saçmalıyorum" der. "Çok geç olmalı, artık uyusak iyi olur" der, Pere. "Evet" der, Sánchez Mazas. Yerlerinden kalktıklarını, Joaquim'in yanında yan yana samanların üzerine uzandıklarını, kendisi gibi, boşu boşuna uyumaya çalışarak, battaniyelerin altında dönüp durduklarını, hatırlattığı şeylerle onları sımsıkı kuşatarak içine alan o şarkıdan, Collell'deki bahçede, servilerin ve tutukluların arasında tüfeğine sarılarak o şarkıyla dans eden askerin hayalinden kurtulamadıklarını hisseder Daniel.

Bunlar perşembe gecesi oldu. Ertesi gün milliyetçiler geldiler. Salı gününden beri, çekilmekte olan son cumhuriyetçi

konvoyların arkası kesilmemişti. Mütemadiyen patlama sesleri duyuluyordu; geri çekilirken köprüleri uçurarak, iletişim hatlarını bozarak korunmaya çalışıyorlardı. Sánchez Mazas ve üç arkadaşı, bütün bir cuma sabahını, çayırda mevzilendikleri yerden sabırsızlıkla yolu gözetleyerek geçirdiler. Öğleyin, milliyetçilerin ilk öncü birliklerini ayırt ettiklerinde, neşeye gark oldular. Ama kurtarıcılarını karşılamayı sonraya bırakmalıydılar. Mas Borrell'e kadar kendisine eşlik etmeleri için ikna etti onları Sánchez Mazas; önce Maria Ferré'ye ve ailesine teşekkür etmek istiyordu. Mas Borrell'e ulaştıklarında Maria Ferré'yi bulamadılar. O günü çok iyi hatırlıyordu, Maria. O sırada, Sánchez Mazas ve arkadaşlarının o sabah mevzilenmiş oldukları noktadan çok uzak olmayan bir yerdeydi. İlk milliyetçi birliklerin geçişini o da görmüştü. Komşularının kızı geldi yanına; babası göndermişti. Bazı askerlerin eve geldiklerini, Maria'nın eve dönmesi gerektiğini söyledi. Birlikte yola koyuldular. Biraz telaşlanmıştı, ama kız evdeki askerlerin arasında Can Pigem'li çocukların da olduğunu söyleyince rahatladı. İşte çiftlik evinin avlusunda birisiyle çene çalmakta olan asker Joaquim'di. Pere ve Joaquim'le yakın bir ilişkileri yoktu, ama kendini bildi bileli tanıyordu onları. Pere ve Sánchez Mazas, annesi ve babasıyla birlikte mutfaktaydılar. Sánchez Mazas sevinçten havaya uçuyordu; Maria'yı kucakladı, onun ayaklarını yerden kesti, öptü onu. Sonra, kendisinden haber alamadıkları günlerde olanları anlattı Ferré ailesine. Kırılıp dökülerek, Figueras kardeşlere ve Daniel'e övgüler düzdü, onlara duyduğu minnettarlığı dile getirdi. Ne Maria ne de Joaquim hatırlıyordu, ama Daniel'e göre, "onlar artık benim arkadaşlarım" demişti; sonraki yıllarda birçok kez tekrarlayacak olduğu, hayatta kalmasını sağlayan o insanların hafızasında ömür boyu gizemli bir

parola olarak şövalyece bir gözü pekliğin tınlayışını yankılayıp duracak olan o kelimeleri de ilk kez orada telaffuz etmişti: "Ormandaki dostlar." Yine Daniel'e göre, ciddi bir edayla şunu eklemişti: "Bunların hepsini anlatacağım bir gün, o kitabın adı *Salamina Askerleri* olacak."

Ayrılmadan önce, ona gösterilmiş olan yakınlıktan ötürü Ferré ailesine karşı duyduğu sonsuz minnettarlığı bir kez daha dile getirdi, yardımına ihtiyaçları olduğunda, hiç tereddüt etmeden kendisiyle temasa geçmelerini istedi; iktidarın yeni sahipleriyle ilişkilerinde herhangi bir sorun çıkması hâlinde işe yarayacağını düşünerek, onun için yaptıklarını bir kâğıt parçasına basitçe yazdı, onlar için bir nevi serbest dolaşım belgesi hazırladı. Sonra yola koyuldular. Maria, annesi ve babası, onları avlunun kapısında uğurladılar; toprak yolu izleyerek, Cornellá'ya doğru uzaklaşıyorlardı. Sánchez Mazas, savaşı kazanmış olan birliğinden artakalan zavallı, gururlu, sefil askerlerin başındaki komutan edasıyla kabararak önde yürüyor, Joaquim ve Daniel ona eşlik ediyorlardı. Biraz geride kalarak yürüyen Pere'nin üzerinde bir mahzunluk vardı; onların sevincini paylaşamıyor, ama o duyguyu büsbütün yitirmemek, ona ucundan kıyısından tutunabilmek için, onca badireden artakalan gücünü zorluyordu. Maria yıllarca mektup yolladı Sánchez Mazas'a. Hepsini kendi el yazısıyla yanıtladı, Sánchez Mazas. Ama şimdi ortada yok o mektuplar. Annesi o mektupların kendisi için tehlikeli olabileceği korkusunu salmıştı içine; sonunda hepsini yırtıp attı, Maria. Sánchez Mazas'a göndermiş olduğu mektupları, Banyoles Belediyesi'nin sekreterine yazdırmıştı. İçeri atılmış olan akrabaların, arkadaşların, tanıdıkların serbest bırakılmasını rica ediyordu o mektuplarda. Savaş sonrası dönemi, kimsenin tahmin edemediği kadar uzun sürdü. O dönemde,

gelişigüzel sürek avının kurbanı olan yakınlarına yardımcı olması için Maria'ya başvuran insanların arkası kesilmiyordu. Ne zaman sona ereceği bilinmeyen bir misyon yüklenmişti, Maria. O yörenin bedbaht insanları, yıllarca iyilik perisi payesiyle taçlandırdılar onu. Bu iyiliklerin kaynağının, Maria'nın gizli kalmış bir aşkı ya da o dönemde açığa çıkan gizilgücü değil, bir gündoğumunda sıcak bir yemek verdiği, Figueras kardeşler ve Daniel'le birlikte evlerinin önünden geçen toprak yolun tozuna karışarak kaybolup gidişinden sonra hayatı boyunca bir daha görmediği o kaçak dilenci olduğunu, ailesi dışında kimse bilmiyordu.

Sánchez Mazas, bir süre Barselona'ya götürülmeyi bekledi Can Pigem'de. Çok mutlu olduğu günlerdi. İspanya'nın bazı bölgelerinde hükmünü sürmekteydi savaş, ama onlar için sona ermişti. Belirsizlik duygusuyla yaşadığı, tutsaklıkla geçirdiği aylar boyunca hep ölümün kıyısında durmak, bir yandan acıya dayanıklılığını artırmış, öte yandan ailesiyle, arkadaşlarıyla ve kararlı tutumuyla peydahlanmasına katkıda bulunduğu yeni ülkesiyle bir an önce buluşma arzusunu kamçılamıştı. Ahali yeni muktedirlere yaranmak, muktedirlerse ahaliye şirin gözükmek peşindeydi; Sánchez Mazas ve üç arkadaşı, cumhuriyetçi militanlığın topraklarında milliyetçilerin gelişinin kutlandığı inceden inceye düşünülmüş danslı yemekli yöresel eğlencelere katılmaktan geri kalmadılar. Cumhuriyet üniformaları hâlâ üzerlerinde, dokuz kalibrelik uzun tabancaları hâlâ bellerinde, şeflerinin otoriter varlığına sığınmış olan üç askeri, ironik ama etkileyici bir ifadeyle özel korumaları olarak tanıtıyordu Sánchez Mazas. Bir sabah, Can Pigem'in kapısında biten bir teğmen, Barselona'ya hareket etmek üzere olan arabada Sánchez Mazas için bir yer ayrıldığını söyledi; böylelikle cezalandırılmaktan muaf tutuldukları

o güzel günler sona erdi. Figueras ailesiyle ve Daniel'le doğru dürüst vedalaşacak zamanı bulamamıştı Sánchez Mazas, ama içinde, ormanda tuttuğu günlüğün yanı sıra, onlara, hayatının sonuna kadar gönül borcuyla bağlı kalacağını belirttiği notun da bulunduğu yeşil kapaklı küçük defteri alelacele Pere'nin eline tutuşturmayı ihmal etmemişti. Joaquim Figueras ve Daniel Angelats, onu taşıyan araç Gerona'ya doğru hareket ettiğinde, camdan el sallayarak veda etmekte olan Sánchez Mazas'ın ağzından çıkan son kelimeleri çok iyi hatırlıyorlar:

"Yine görüşeceğiz!"

Bir daha hiç görüşmediler; bir daha onları hiç görmedi Sánchez Mazas, ne Pere'yi, ne Joaquim'i, ne de Daniel'i... Ama Daniel ve Joaquim onu yeniden görmüşlerdi. Ve Sánchez Mazas'ın bundan haberi olmamıştı.

Ayrılışlarından aylar sonra, Zaragoza'da görmüşlerdi. Artık onların tanımış olduğu Sánchez Mazas'tan büsbütün farklı bir adamdı o. Tutsaklığından boşanmış, dur durak bilmeden koşuşturup duruyordu. Barselona'ya, Burgos'a, Salamanca'ya, Bilbao'ya, Roma'ya, San Sebastián'a gitti; her yerde, milliyetçi İspanya'nın geleceği için paha biçilmez bir kazanım muamelesi görerek ağırlanıyordu. Onun özgürlüğüne kavuşmasını, aralarına katılmasını kutluyorlardı. Her yerde, üstü kapalı bir biçimde uzun tutsaklık döneminin olaylarına değindi; makaleler yazarak, kendisiyle yapılan röportajlara katılarak, konferanslar vererek, nutuklar atarak, radyo konuşmaları yaparak, hiç tavsamayan bir sadakatle yeni rejime hizmet etmeye adadı kendini. Can Pigem'den ayrılışını izleyen günden itibaren, isyancıların Basın ve Propaganda Şefi Dionisio Ridruejo'nun Barselona'daki bürosuna takılmaya başlamıştı; orada, eski ve yeni falanjist aydınlar düzenli toplantılar yapıyorlardı. Sánchez

Mazas, orada gördüğü aşırı güven havasına aldanmayabilir, yüzeysel bir kardeşlik duygusuyla beslenen o havanın altında yatan şeyi, Franco şeytanının ve cephe gerisinde üç yıldır sürdürülen entrika dolu gizli toplantıların yaratmış olduğu kaygıyı, kıskançlığı ve güvensizliği yakalayabilirdi. Eğer isteseydi... Ama bunu atlaması anlaşılır bir şey: onun ortalıkta olmadığı dönem boyunca pişmekte olan armut, o özgürlüğüne kavuştuğunda ağzına düşmüştü; o, bulduğu her şeyin mükemmel olduğunu kabul etmek eğilimindeydi; Franco İspanyası'nın, onun hayallerinden uzaklaşmış olabileceğini düşünemezdi. Oysa kimi eski falanjist yoldaşlarının durumu farklıydı. Ridruejo'nun yıllar sonra ifade edeceği gibi, sanıldığının aksine, asıl darbe, 19 Nisan 1937'de, daha önce ayaklanmaya katılmış olan bütün siyasal güçlerin General Franco'nun önderliğinde tek bir partide toparlanmaya başlamasına yol açacak olan Birleşme Kararnamesi'nin ilan edilmesiyle yapılmıştı. O tarihten itibaren, Falanj'ın yaşlı muhafızları, hayalini kurdukları faşist devrimin asla başarılamayacağını sezinlemeye başladılar. Çünkü, onlara göre, sunulan şey o doktrinin aceleye getirilmiş bir kokteyliydi; belirli geleneksel değerlerin korunması kaygısının, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısında acilen köklü değişikliklerin yapılması gerekliliğiyle, orta sınıfların proletarya devrimi karşısında kapıldığı dehşetin, yaşama arzusuyla bezenmiş Nietzsche kökenli bir irrasyonalizmle harmanlanmış olduğu, burjuvazinin sakınımlı dünyasının karşısına, romantiğin sere serpe, tehlikeli yaşayışının çıkarıldığı, gösterişli, duyguları kamçılamaya yönelik, tutturulması imkânsız bir karışımdı. O karışımın, muhafazakârlıkla sulandırılarak, sonunda, değerinden pahalıya pazarlanmış kötü bir şaraba dönüşeceğini öngörüyorlardı. José Antonio'nun ölümüyle başsız

kalmış, bir ideoloji olarak ehlileştirilmiş, bozulup değiştirilerek özerk bir iktidar aracı hâline getirilmiş olan Falanj, 1937'ye gelindiğinde, retoriğiyle, ritüelleriyle, dışarıdan alınan faşist manifestolarıyla, artık Franco tarafından kullanılabilecek bir hâldeydi. Falanj'ı, İspanya'da kuracağı sistemi, kendisine hanidir vermekte oldukları büyük desteği ileride de sürdüreceklerini umduğu Hitler Almanyası ve Mussolini İtalyası ile aynı çizgiye getirmek için kullanacağı bir araç, dahası, José Antonio'nun yıllar önce öngördüğü ve korktuğu şekliyle, "basit bir çatışma aracı, tepkisel bir saldırıya karşı bir kalkan, iktidarı ele geçirmiş olan gulyabanilerin, önlerinde resmi geçit yaptıracakları gençler için bir savaş tekniği" olarak görüyordu, Franco. O dönemde, onun Franco tarafından ortopedik amaçla kullanılışından, savaş boyunca kimisi o fikirlerin çekim alanına girmiş, kimisi onunla cumhuriyetçi geçmişini gizlemeye çalışan insanların kitleler hâlinde onun saflarına katılışına kadar bir çok şey vardı, orijinal Falanj'ı elbirliğiyle sulandırmakta olan. Durum böyle olunca, çoğu eski tüfeğin er ya da geç yüz yüze kalacağı seçim ortadaydı: ya kendi siyasal tasavvuru ile yeni devlete hâkim olan zihniyet arasındaki apaçık uyuşmazlığı ilan edecek, ya da rahatsızlığını mümkün olduğunca görmezden gelmeye çalışarak bu uyuşmazlıkla barışmanın yolunu arayacak ve iktidarın ona sunduğu ziyafet sofrasında önüne atılacak olan kırıntıları zıkkımlanacaktı. Bu iki ucun arasında bir yerde durmak isteyenler için de sayısız seçenek vardı elbette. Geriye dönüp bakıldığında, nezaket ölçüleri içerisinde tasarlanmış olan birçok itiraza rastlanabilir, ama birçok kez yanılmış olmakla birlikte, saflığı ve cesareti ile, iğdiş edilmiş olanın içerisinde bozulmadan durmayı becerebilen Ridruejo'nun dışında, hiç kimse açık yüreklilikle birinci yolu seçemedi.

Elbette Sánchez Mazas da beceremedi bunu, ne savaşın bitiminde, ne de daha sonra. Ama o zamanlar Dış İşleri Bakanı ve falanjistlerin hükümetteki baş destekçisi olan Franco'nun kayın biraderi Ramón Serrano Súñer'in Zaragoza'da onun onuruna bir etkinlik düzenlemiş olduğu, Pere Figueras'ın Cornellá de Terrí'li sekiz arkadaşıyla birlikte Gerona Hapisanesi'ne tıkılmasından on sekiz gün öncesine rastlayan 9 Nisan 1939 günü, Sánchez Mazas'ın, yeni rejimin oluşturmayı tasarladığı ülkenin kendi hayalinde yaşattığı ülke olmadığını düşünmesi için ortada hâlâ ciddi bir neden yoktu; o gün Joaquim Figueras ve Daniel Angelats'ın da Zaragoza'da olduklarını düşünmesi içinse, hiçbir neden yoktu. Joaquim ve Daniel, Sánchez Mazas'ın önceki gün Gran Hotel'e yerleşmiş olduğunu ve o gece Aragonlu falanjistlere bir konuşma yapacağını radyodan duyduklarında, yaklaşık bir aydır, askerlik hizmetlerini tamamlamak üzere gönderildikleri Zaragoza'daydılar. Biraz tecessüsle, ama daha çok, Sánchez Mazas'ın nüfuzunun rütbesiz askerler olarak kışlada maruz kaldıkları baskıyı hafifletebileceği hayaline kapılarak, soluğu Gran Hotel'de aldılar. Kapı görevlisine, Sánchez Mazas'ın arkadaşları olduklarını, onu görmek istediklerini söylediler. Joaquim, o şişman adamın aldırışsız hâlini, üniformalı komutanlar yanlarından gelip geçerken sırmaları lobinin kristal avizeleri altında ışıldayan püsküllü mavi redingotunu, özellikle de, kötü üniformalarını ve o iflah olmaz taşralı hâllerini küçümseyerek, alaycı ve kül yutmaz bir edayla üzerlerinde dolaşan gözlerindeki ifadeyi hâlâ çok iyi hatırlıyordu. Sonunda, Sánchez Mazas'ın odasında dinlenmekte olduğunu, onu rahatsız edemeyeceğini, içeri girmelerininse mümkün olmadığını söyledi adam.

Ötedeki sandalyeleri göstererek, sert ve aşağılayan bir ifadeyle "ama burada bekleyebilirsiniz, o göründüğünde, falanjistlerin oluşturacağı kordonu yarıp selamınızı verin, eğer sizi tanırsa, çok iyi" dedi. Belli belirsiz bir gülümsemeyle, işaret parmağını boynunda çekerek ekledi: "ama sizi tanımıyorsa..."

Joaquim gururlu bir ifadeyle "bekleyeceğiz" diyerek susturdu onu, sonra sandalyelerin bulunduğu yere doğru çekeledi Daniel'i.

Neredeyse iki saattir bekliyorlardı. Bekledikçe, otelin ürkütücü şatafatından, faşist donatımından boğulduklarını hissediyorlar, kapı görevlisinin tehdidi gözlerini gitgide daha çok korkutuyordu. Lobide savaş çığlıklarını andıran selamlar, mavi gömlekler, kırmızı bereler kaynaşmaya başlayınca, Sánchez Mazas'a ulaşma fikrinden cayarak, derhâl kışlaya dönmeye karar verdiler. Ama oradan çıkamadılar. Falanjistlerin basamaklı sekiyle döner kapı arasında örmüş oldukları etten duvar onlara geçit vermedi. Biraz sonra, kollarını havaya kaldırmış kırmızı bereli bir gürühun arasından, bir *condotiero*nun inceden inceye hesaplanmış savaşçı edasıyla geçip gitmekte olan adamın kendini hemen ele veren, Sami ırkına özgü profilini seçeceklerdi. O görüntü göz açıp kapayıncaya kadar uçup gidecek, onu hayatları boyunca bir daha hiç görmeyeceklerdi. Daha üç ay önce, paçavraların içinde, gözlüğü kırılmış, yorgunluktan ve yoksunluktan muzdarip bir hâlde, korkuyla küçülüp alçalarak, uzak bir tarlada onların yardımını dilenirken, şimdi iktidara yakın durarak edindiği saygınlıkla kabarmakta olan o adam, ormandaki dostlarından ikisine, savaş günlerinde yapılmış iyiliğin karşılığını artık veremezdi.

İhtişamlı Cumartesi söylevini verdiği Zaragoza toplantısı, o dönem boyunca yığınları yönlendirmek için düzenlediği

birçok etkinlikten biriydi. Safların bir bir terk edileceği tehlikesini önceden sezdiği için, orada, öfkeden kudurmuş bir hâlde, falanjist arkadaşlarını, disiplinli olmaya, Şef'e körü körüne itaat etmeye çağırıyordu. Ladesma Ramos, José Antonio ve Ruiz de Alda'nın savaşın başlarında kurşuna dizilmeleriyle yaşayan en eski falanjist konumuna yükselen Sánchez Mazas, José Antonio ile yakın dostluğunun yanı sıra, Falanj'ın ilk döneminden kalan, hareketin içindeki yerini tescil eden belgeyi de yedeğine alarak, diğer partililer üzerinde önemli bir nüfuz sağlamıştı. Franco elbette bu durumdan ziyadesiyle yararlanacak, kendine bağlayacağı Sánchez Mazas'ı, yeterince uysal olmayan falanjistlerle ilişkilerinde ortaya çıkan pürüzleri törpüleme işinde kullanacaktı. İş yaptırmadan aylık bağlanan görevler bahşetmek, güzel sözlerle pohpohlamak, bu yolla rüşvet dağıtarak insanları ayartmak, baştan çıkarmak, Franco'nun bir virtüöz maharetiyle becerdiği, ele geçirdiği iktidara sıkı sıkıya tutunmak, ne pahasına olursa olsun onu hiç bırakmamak arzusuyla yanıp tutuştuğu için becermek durumunda olduğu işlerdi. 1939 Mayıs'ından beri *Falange Exterior*'un millî delegesi olan Sánchez Mazas için, bu basit ama verimli kendine bağlama stratejisinin en yüksek halkası, ağustos ayında, savaş sonrası dönemin ilk hükümetine devlet bakanı olarak atanması oldu. Elbette onu fazlaca meşgul eden bir iş değildi; kendisinin de fazla ciddiye almadığı o görevi, onca hasretlikten sonra kavuşmuş olduğu yazarlık uğraşını aksatmadan sürdürmenin yolunu buldu. O dönemde, sıklıkla, gazetelerde, dergilerde yazılarını yayımlıyor, sohbet toplantılarına katılıyor, metinleriyle ilgili seminerler veriyordu; 1940 Şubat'ında, arkadaşı Eugenio Montes ile birlikte, daha sonra *Abc* gazetesinde duyurulduğu gibi, "devrimci Falanj dilinin ve şiirinin sözcüsü" olarak, *Real*

Academia de la Lengua üyeliğine seçildi. Sánchez Mazas kibirli biriydi, ama aptal değildi; kibri onurunu alt edememişti: akademiye edebî yeteneğinden ötürü değil, siyasal nedenlerle seçilmiş olduğunu bildiğinden, hiçbir zaman oraya katıldığına ilişkin bir açıklama yapmadı. Bu tavırsızlığın başka nedenleri de olmalı; sözgelimi kimileri, yazarın tavırsız kalmadığını, dünyevi payelere dudak büken inceliğe gönderme yaptığını ileri sürmüşlerdi. Çok tehlikeli bir eğilimimiz var: Birilerine bir şeyler yakıştırıyoruz, sonra onların karıştığı kimi olayları, daha önce onlara yakıştırdığımız anlamlar üzerinden tanımlıyoruz. Böylelikle, hayatı boyunca üzerinden düşmeyecek olan o soylulara özgü cömertlik ve aylaklık havasıyla beslenmiş oluyor, Sánchez Mazas figürü.

Çok farklı kaynaklardan cümle âlemin öğrenmiş olduğu bir hikâyeye bakılırsa, 1940 Temmuz'unun sonlarında yapılmış olan bir Bakanlar Kurulu toplantısında, Sánchez Mazas'ın devamsızlığından rahatsız olan Franco, yazarın daima boş olan koltuğunu işaret ederek "lütfen kaldırsınlar şunu oradan" demiştir. Bu olaydan iki hafta sonra, azledilmiş Sánchez Mazas. Söylentiye göre, bunu pek umursamamış. Azledilmenin nedenlerini bilmiyoruz. Kimisi devlet bakanlığı görevinin ona yalandan verilmiş olduğunu, gerçek bir sorumluluğunun bulunmadığını, siyaset adamının zamanının büyük bölümünü alan bürokrasi ve yönetimle ilgili meselelerin onu zaten hiç ilgilendirmediğini, bu yüzden toplantılarda sıkıntıdan içinin daraldığını ileri sürüyor. Kimisi de asıl canı sıkılanın Franco olduğu, onun, Sánchez Mazas tarafından kendisine reva görülen, sözgelimi Salamina Savaşı'nda Pers donanmasının uğradığı bozgunun nedenleri, ya da marangoz rendesinin doğru kullanımı gibi eksantrik temaları olan entelektüel incelemelere

maruz kaldığı için canından bezmiş olduğu, bu nedenle hükümette dekoratif özelliğiyle var olan o yararsız, zirzop, zamanı geçmiş edebiyatçıyı bıraktığı kanısındadır. İçtenlikle, ya da öylesi işine geldiği için, Sánchez Mazas'ın kayıtsızlığını, partinin eski ideallerine falanjist bağlılığın büyüsünü yitirmiş olmasına yoranlar da yok değildi. Ama çeşitli vesilelerle birçok kez istifasını sunmuş olduğu, her seferinde olağanüstü bahanelerle haklı gösterilen devamsızlığı artık süreğenleşip bir mesele hâline gelene kadar istifa talebinin geri çevrildiği konusunda herkes hemfikir. Nereden baksanız, bütün bu söylenenler, Sánchez Mazas için hoş şeyler olmalı, çünkü onun, iktidarın büyüklenmesi, böbürlenmesi karşısında ayak direyen, kusursuz insan profilinin çizilmesine katkıda bulunuyor. Ve sanırım yanlış bir profil çiziliyor.

O dönemde sekreterliğini yapmış olan gazeteci Carlos Sentís, yazarın, Bakanlar Kurulu toplantılarına, çağırılmadığı için katılmadığını ileri sürüyor. Sentís'e göre, Cebelitarık sorunu ile ilgili uygunsuz ve zamansız açıklamalar, o zamanlar her şeye kadir olan Serrano Súñer'in, o sıra ondan nefret ediyor olmasıyla birleşince, gözden düşmüştü Sánchez Mazas. Sentís, bakanlık yaptığı dönemde, Sánchez Mazas'a en yakın olan insandı. Ayrıca, Sánchez Mazas'ın, yıllar önce, José Antonio'nun lütfuna mazhar olmak için Giménez Caballero'ya karşı çevirdiği dolapları, birçok kez, Franco'ya yaranmak için Súñer'e karşı da çevirmeye kalkışması, kalkışırken yüzüne gözüne bulaştırması, kendisinin ortodoks falanjistler üzerindeki nüfuzu ve Franco nezdindeki itibarı için bir tehdit unsuru olarak gördüğü falanjın en kıdemli eski tüfeğinden kurtulmak isteyen Serrano Súñer'e arayıp da bulamadığı bir fırsat sunmuş olmalı. O nedenle Sentís'in yorumu bana makul geliyor. Sentís,

Sánchez Mazas'ın, görevden alınmasının hemen ardından, yıllar önce komünist arkadaşı José Bergamín ile satın almış olduğu, Viso'da, Serrano Caddesi'ndeki sayfiye evinde aylarca yaşamak zorunda bırakıldığını ve bakan maaşından mahrum edildiğini ileri sürüyor. Sánchez Mazas'ın maddi durumu gitgide bozulmaktadır; aralık ayında, serbestçe dolaşma yasağı hiçbir açıklama yapılmaksızın kaldırıldığında, eşinin ailesinden yardım istemek üzere İtalya'ya gitmeye karar verir. Barselona'dan geçerken, Sentís'in evinde kalır. Sentís'in hafızasında, o günlerden pek bir şey kalmamış; Sánchez Mazas'ın o dönemdeki ruh hâlini de hatırlamıyor. Ama Noel günü, ailece yaptıkları kutlamanın hemen sonrasında, bir akrabasının Sánchez Mazas'ı telefonla arayarak Hızır gibi yetiştiğini hatırlıyordu; ölen halası Julia Sánchez, ona, Cáceres eyaletine bağlı olan Coria'daki bir malikâneyi ve birçok taşınmazı da kapsayan hatırı sayılır bir servet bırakmıştı.

O günlerde, "eskiden bir yazar ve bir siyasetçiydin, Rafael" demişti ona, Agustín de Foxá, "şimdi sadece bir milyonersin." Foxá yazardı, siyasetçiydi ve milyonerdi; Sánchez Mazas'ın, hâlâ hayatından çekilmemiş olan pek az dostundan biriydi. Aynı zamanda zeki bir insandı, bütün zeki insanlar gibi sık sık haklı çıkardı. Halasının mirasını aldıktan sonra, Politik Konsey üyeliği, Prado Müzesi Vakfı'nın başkanlığı, milletvekilliği gibi siyasal nitelikli birçok görev üstlenmişti gerçi Sánchez Mazas, ama bunlar, onun fazla zamanını almayan, yalandan yaptığı işlerdi. 40'lı yılların ortalarından itibaren, sanki safra atar gibi, yavaş yavaş terk etti hepsini. Sonunda, kamusal alandan tamamen çekildi. Ama bu, Sánchez Mazas'ın, 40'lı ve 50'li yıllarda Frankoculuğa karşı sessizce direnmiş olduğu anlamına da gelmiyor. Rejimin, İspanya'da, toplumsal yaşayışa zor kullanarak

benimsetmiş olduğu sığlığa ve sıradanlığa içerliyordu, ama o rejimle olmaktan rahatsız değildi. Diktatör ve karısı için döktürdüğü, özellikle onların budalalıklarını ve zevksizliklerini çekiştiren yüz kızartıcı şiirleri topluluk önünde okumaktan geri durmasa da, meşru bir cumhuriyeti ortadan kaldıran, bu arada, hayallerini süsleyen Rönesans şairlerinin ve *condotiero*'larının o heybetli düzeni yerine, kaba saba adamların, yalancı sofuların ve rezillerin bayağı iktidarını hazırlamış olan bir savaşı olanca gücüyle kışkırtmış olduğu için ahlanıp vahlandığı yoktu. 30'lu yıllarda *Arriba*'da ve *Falange Española*'da yayımlamış olduğu, falanjist savaşı körükleyen kimi yazılarını, *Fundación, hermandad y destino*[66] başlıklı kitapta toplamıştı. O kitabın cafcaflı girişinde, güzel bir el yazısıyla koskoca sayfada tek başına duran bir cümle var: "Ne pişmanlık duyarım, ne de unuturum." 1957 ilkbaharında, tefekküre dalmaya uygun bir zamanda yazılmış. O dönemde, Sánchez Mazas'ın her gün birlikte olduğu, çok iyi tanıdığı iki grubun, öngörülemeyen, ama aslında kaçınılmaz olan ittifakının gerçekleşmesiyle, Frankoculuk, tarihinin ilk büyük bunalımını yaşamıştı; Madrid hâlâ bu olayın yankılarıyla çalkalanmaktaydı. Bir yanda, sol görüşlü genç aydınlar vardı. Onların önemli bir kesimi, hayal kırıklığına uğrayarak Falanj'ın saflarını terk eden gençlerdi. Rejimle uyum sağlamış olan ailelerin aykırı çocukları, grubu tamamlıyordu. Aralarında Sánchez Mazas'ın oğullarından ikisi de vardı: Miguel ve Rafael. Miguel onun ilk çocuğuydu; '56'daki öğrenci ayaklanmasının liderlerindendi. O yılın Şubat ayında tutuklanmış, sonra uzun bir sürgünün yolunu tutmuştu. Sánchez Mazas'ın gözdesi olan Rafael, itaatsiz gençlerin duyarlığını ve kaygılarını dile getiren romanı *El jarama*'yı henüz

66 Yola Çıkış, Kardeşlik ve Görev

yayımlamıştı. Diğer grupta, başta Sánchez Mazas'ın eski arkadaşı olan, '56'da Franco'ya karşı yapılan gösteride onun oğlu Miguel ve diğer öğrenci liderleriyle birlikte tutuklanan, ittifakın gerçekleştiği 1957 yılında ise sosyal demokrat eğilimli *Partido Social de Acción Democrática*'yı[67] kuran Dionisio Ridruejo olmak üzere, az sayıda eski tüfek, muhtemelen Falanj'ın siyasal geçmişini unutmayan, ama ondan pişmanlık duyan, kurulmasına katkıda bulundukları rejimle mücadele etmek üzere, kimisi kararlı bir seçimle, kimisi öfkeyle ortaya atılmış olan eski falanjistler vardı. Ne pişmanlık duyarım, ne de unuturum ben. Haini, genellikle sadakate yapılan vurgu ele verir. Sánchez Mazas'ın, o günlerde bunu, José Antonio yanlısı kimi yoldaşları gibi pişman olduğu ve unutmaya çalıştığı için, ya da biraz olsun pişmanlık duyduğu ve hiç olmazsa bazı şeyleri unutmaya çalıştığı için yazdığından kuşkulananlar da yok değildi. Bu varsayım hoş geliyor insana, ama yanlış; rejimin hoş gördüğü, o her şeye dudak büken gizemli duruşu bir yana bırakılırsa, biyografisinde bu varsayımı destekleyen tek bir veri yok. Bir gün, Franco'ya, "eğer komünistlerden nefret ediyorsam Ekselans, beni falanjist olmak zorunda bıraktıkları içindir" demişti, Foxá. Sánchez Mazas, böyle bir sözü generalin huzurunda asla söyleyemezdi; daha az saygısız, daha az alaycı olanını bile söyleyemezdi. Ama söylenen şey, onun için de geçerliydi. Belki de sahte bir falanjistten başka bir şey değildi, Sánchez Mazas. Eğer kendisini falanjist olarak tanımladıysa, öyle yapmak zorunda olduğu içindir belki. Ama belki de onların sahte ve zoraki falanjist olduklarından söz etmek doğru değil. Çünkü, fikirlerinin, her şeyin belirsizleştiği o kargaşa döneminde, acil bir çareden, hiçbir şeyin değişmemesi için bir şeyin de-

67 Sosyal Demokratik Hareket Partisi.

ğişmesini sağlamak üzere kullanılacak bir araçtan öte bir şey olduğuna zaten hiçbir zaman tam olarak inanmamışlardı. Şunu söylemek istiyorum: Çoğu yoldaşı gibi, Sánchez Mazas da, kendi çevresinin masum burjuva kutsanmışlığı rüyasının etrafında gerçek bir tehlikenin dolanıp durmakta olduğunu hissetmemiş olsaydı, ne siyasete girmeye tenezzül edecekti, ne de uygarlığı kurtarmakla görevlendirilmiş bir manga askeri ateş kusarak zafere kadar tutuşturmak zorunda olan savaş retoriğini şekillendirmeye hasredecekti kendini. Sánchez Mazas, kendi çevresinin güvencelerini, ayrıcalıklarını, hiyerarşik konumunu uygarlıkla, falanjistleri ise Spengler'in bir manga askeriyle özdeşlemişti. Ayrıca, o mangada yer almış olmanın gururunu taşıyor, eski dönemin hiyerarşisi, güvenceleri ve ayrıcalıkları yeniden tesis edilene kadar dinlenme hakkını görüyordu kendinde. O nedenle, herhangi bir şeyi unutmak istemiş olabileceğinden kuşkuluyum, hiçbir şeyden pişmanlık duymadığından ise eminim.

Sözü bağlamak gerekirse, Sánchez Mazas'ın savaş sonrası dönemde siyasetçi olduğunu söylemek kabul görmeyebilir; ama zekâsıyla ünlü Foxá'nın yaptığı gibi yazar olmadığını ileri sürmek, sakınmayı gerektiren bir durum gibi gözüküyor. Çünkü, siyasal faaliyetlerinin gerilediği o dönemde, edebî faaliyetleri doludizgin gidiyordu: Savaştan sonraki yirmi yıl boyunca, kendi adını kullanarak yazmış olduğu romanları, hikâyeleri, denemeleri, tiyatro uyarlamaları gün ışığına çıkmış, *Arriba, La Tarde* ve *Abc*'de sayısız makalesi yayımlanmıştı. Kimi yazıları çok ince bir dil işçiliğinin ürünleriydi. O dönemde yayımlamış olduğu *La vida nueva de Pedrito de Andía*[68] (1951) ve *Las aguas de*

68 Pedrito de Andía'nın Yeni Hayatı.

Arbeloa y otras cuestiones[69] (1956) gibi kitapları, en iyi çalışmaları arasındaydı. 40'lı yılların ortalarından 50'li yılların ortalarına kadar, İspanyol edebiyatında seçkin bir yer edinmiş olmasına rağmen, edebiyatta kariyer yapmak gibi bir çabası olmadı. Ona göre, kariyer yapmak, siyaset alanında olduğu gibi, edebiyat alanında da, bir centilmenin gönül indirebileceği türden bir şey değildi. Zamanla incelikli gizlenme sanatında da büyük bir beceri kazanmış; bu işi, her deneyişinde biraz daha geliştirerek, 1955 yılından itibaren beş yıl boyunca, *Abc*'deki makalelerini esrarengiz üç yıldız işareti kullanarak imzalamaya kadar vardırmıştı. Sosyal hayatı, Ignacio Agustí ve Marino Gómez Santos gibi taşkınlıklarına tahammül edebilen az sayıda arkadaşının düzenli ziyaretlerinden ve 50'lerin başlarından itibaren César Gonzáles-Ruano'nun çabasıyla arada bir Bilbao Meydanı'ndaki Café Comercial'de yapılan sohbet toplantılarından ibaretti. César Gonzáles-Ruano, çok iyi tanıdığı Sánchez Mazas'ı, o dönemde, "partilerde yetenekleriyle büyüklenmek yerine tatillerde şiir ve düzyazı alıştırmaları yapmayı yeğleyen büyük bir amatör, edebiyat dünyasının büyük centilmeni, eşsiz bir senyör" olarak görüyordu.

Gene de Foxá'nın haklı olduğu düşünülebilir; Sánchez Mazas, savaşın bitiminden ölümüne kadar olan dönemde, belki de sadece bir milyoner olarak kalmıştır. Saatler, botanik, büyücülük, astroloji gibi konulara tuhaf bir tutkuyla bağlanmış, yine tuhaf bir ihtirasla edebiyata sarılmış, bitkin, biraz çökkün, milyonları sınırlı bir milyoner... Zamanının büyük bölümünü Coria'daki büyük evde şato hayatı sürerek geçiriyor, o evle Madrid'deki Hotel Velázquez ve Viso'daki dağ evi arasında mekik dokuyordu. Gül fidanlarıyla donanmış bir bahçeyle çevrelenmiş, İtalyan taşıyla

69 Arbeloa'nın Suyu ve Diğer Meseleler.

döşenmiş, İspanyol resimleriyle, Fransız gravürleriyle donatılmış, Fransa'dan getirilmiş muhteşem şöminenin her şeye hâkim olduğu kocaman salonunda yolculuk günlüklerinin etrafa saçılmış olduğu, kedilerin oynaşıp durduğu bir evde öğlene doğru kalkar, bir şeyler yedikten sonra akşam yemeğine kadar yazar. Evden pek çıkmaz, çok fazla tütün içer. Akşam yemeğinden sonrası gecedir; çoğu kez, gün ağarana kadar uzayıp giden okumalara hasredilmiş geceler... O zamanlar muhtemelen hiçbir şeye inanmıyordu artık. Hayatının hiçbir döneminde hiçbir şeye içtenlikle inanmış olduğunu sanmıyorum. Bir şeyleri savunduğu ya da vaaz verdiği dönemler için daha da kuşkuluyum. Siyaset yaptı, ama içten içe her zaman küçümsedi siyaseti. Yücelttiği şeyler bağlılık, cesaret gibi eski değerlerdi, hayata geçirdiği ise, sadakatsizlik ve korkaklık... Falanj retoriğinin, onları kullanarak ürettiği zulme katkıda bulunan, o gaddarlığa omuz veren üç beş kişiden biriydi. Monarşi, aile, din ve vatan gibi eski kurumları da göklere çıkardı, ama İspanya'yı bir kralın yönetmesi için parmağını bile oynatmadı, ailesini ihmal etti, genellikle ailesinden ayrı yaşadı ve bütün bir Katolikliği *Divina Commedia*'nın[70] bir satırıyla değişmeye çoktan hazırdı; vatana gelince, o şeydir, her şeydir, o ne olduğu bilinmeyen şeydir, ya da basitçe söylemek gerekirse, rezillik, dalaverecilik yapmanın mazeretidir. Onunla son yıllarında görüşmüş olanlar, onu hep savaşın iniş çıkışlarına ve Collell'deki kurşuna dizilme olayına savruluşlarıyla hatırlıyorlar. 1959'da, bir gazeteciye, "inanılır gibi değil, infazın o saniyelerle ölçülebilecek kısacık anlarında neler öğreniyor insan" demiş, ama ölümün soluğunu ensesinde hissetmenin insana neler öğrettiğini açıklamamıştı. Belki de sadece bir kazazedeydi ve bu nedenle, hayatının

70 İlahi Komedya.

son günlerinde, kendisini, sonbaharını sürmekte olan, hayal kırıklığına uğramış büyük bir senyör, büyük şeyler yapmaya muktedir olup da neredeyse hiçbir şey yapmamış biri olarak hayal etmekten hoşlanıyordu. O dönemde, González-Ruano'ya bir itirafta bulunmuştu: "Benden beklenen yapmadım, bana yapılan yardıma küçücük bir şeyle olsun karşılık vermedim." O konuşmadan yıllar önce, *La vida nueva de Pedrito de Andía*'nın ölüm döşeğindeki kahramanının ağzından yine Sánchez Mazas konuşuyordu sanki: "Bu dünyada hiçbir zaman hiçbir şeyin sonunu getiremedim." Çok önceden beri, o melankolik, bozguna uğramış, geleceği olmayan insana özgü ruh hâline bürünmek istiyordu sanki. 1913 Temmuz'unda, daha on dokuzundayken, Bilbao'da, *Bajo el sol antiguo*[71] başlığı altında topladığı üç sone yazmıştı. Sonuncu sonede şöyle sesleniyordu:

Öyle yaşlı, inançsızlıkla tükendiğimde
o geçkin saray şairi hâlimle
geçirecektim günlerimi, el ele,
meşale taşıyan aziz pederle.

Daha nikrisli, daha Katolik her seferinde,
duruşuyla sanki geçkin şövalye,
bakmayın densizlenen, kurumlanan o eski hâlime
incelecekti bürünerek melankoliye.

Sonunda bulmuşlardı sanki vasiyetimde
günahlarımı ayinlerle
sadakam verilecekti cenaze töreniyle.

Ve kader son haksız hükmünde
kuşatsaydı beni ölümsüz ünleriyle
Fabio'ya bir havari mektubu niyetine!

71 Eski Zaman Güneşinin Altında.

Son günlerinde, bu soneyi yazdıktan elli yıl sonra, inançsızlıkla tükenmiş bir yaşlı olduğunu mu hissediyordu, bilmiyorum; ama geçkin bir saray şairi olduğu su götürmez. Sadece görünüşte de olsa, hâlâ Katolikti. Ve geçkin bir şövalyeydi. Densizlenen, kurumlanan, melankoliye bürünerek incelen hâlini hep korudu. 1966 Ekim'inde, bir gece, akciğer ödeminden öldü. Cenazesinde çok az insan vardı. Azıcık para bırakmıştı, biraz da mülk. Başarısızlığa uğramış bir yazar olduğundan, *Fabio'ya, bir havari mektubu*'nu yazmadı. Kim bilir, belki de bunu yapmaya değmeyeceğini düşünmüştür. Falanjist yazarların en iyisiydi. Sayıca bir yazarın geride bırakmayı arzu edebileceğinden çok daha fazla, ama yeteneğiyle ulaşabileceğinin hayli gerisinde şiirler, yazılar bıraktı. Andrés Trapiello, falanjist yazarların çoğu gibi onun da savaşı kazandığını, ama edebiyat tarihini kaybettiğini söylüyor. Güzel bir saptama; Sánchez Mazas vahşi bir katliamda zalimce sorumluluk üstlenmiş olmasının bedelini bir ara unutuluşla ödediği için, bu sözün kısmen doğru olduğu da söylenebilir; ama savaşı kazandığı dönemde, bir yazar olarak kaybolup gitmeyi kendisi seçti. Çünkü kader, nihayet duygusallaşan zalime, bütün bir zaferin kötülükle, alçaklıkla, rezillikle kirlenmiş olduğunu açıkça göstermişti. Eski hiyararşiden, ayrıcalıklardan ve güvencelerden yoksunluğun bir parodisi olarak, üzerinde kreton sabahlığı, ayağında pantuflası keyif sürmek anlamındaki burjuva cenneti yanılsaması, onun son yıllarının ürünüydü. Daha önce, savaşın kazanılmasıyla cennete ulaşıldığında, kimseye açık etmeksizin farkına vardığı ilk şey, orada yaşanabileceği ama yazılamayacağı oldu. Çünkü yazmak, bütünlük duygusuyla bağdaşmaz. Bugün onu çok az insan hatırlıyor, belki hak emiştir bunu. Şimdi Bilbao'da, onun adını taşıyan bir cadde var.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

STOCKTON'DAKİ BULUŞMA

SALAMİNA ASKERLERİ'ni yazmayı bitirmiştim. Ama gazeteden aldığım izin henüz bitmemişti. O dönem boyunca, haftada iki üç kez birlikte akşam yemeği yediğimiz Conchi dışında neredeyse kimseyle görüşmemiştim. Odama kapanmış, bilgisayarın başında gece gündüz çalışıyordum. Bana musallat olan, yakamı bırakmayan bir güdünün peşi sıra, azimle çalışıyordum. Öyle ki, artık amacım bile bulanıklaşmıştı. Başlangıçta, bir şekilde Sánchez Mazas'ın biyografisini yazmak, anekdotu andıran, ama Sánchez Mazas'ın hayatında önemli bir yeri olan, o Collell'deki kurşuna dizilme olayına odaklanarak, onun kişiliğini, dahası, falanjizmin doğasını, ama esas olarak da, Falanj'ı kurmuş olan bir avuç kültürlü, incelikli insanı, ülkeyi çılgın, kanlı bir cümbüşe sürüklemeye yönelten nedenleri yorumlama çabasıyla yola çıkmıştım. Ama bir noktadan sonra kendi dünyasını kurar, yazılan metin. Üstelik, sonunda ortaya çıkan şey, insanın yazmak istediği değil, yazabildiği şeydir. O nedenle, kitap ilerledikçe bu tasarının değişikliğe uğrayacağını sezinliyordum. Evet, Sánchez Mazas hakkında öğrenmiş olduğum şeyler, zamanla kitabın çekirdeğini oluşturacak, böylelikle, kendimi güvende hissetmemi sağlayacaktı, ama bu

yürüteci bırakmak zorunda kalacağım bir noktaya geleceğimi de biliyordum. Çünkü yazar, yazdığı şeyle gerçekten ilgilenmişse, bir yerden sonra artık iyice tanıdığı şey hakkında yazmak eğiliminde olmayacak, tanımadığı şeylerin izini sürmeye koyulacaktır.

Gerçekten de öyle oldu. Ama henüz şubat ayının ortasındaydık; kitabı bitirmiştim ve daha bir ay iznim vardı. Keyfim yerindeydi. Yazdıklarımı okudum; fena olmamıştı. Sonra bir daha okudum. İkinci okumada bir huzursuzluk, bir hayal kırıklığı hissettim. Tamamlanmış ama tasavvur edilen işlevi görmeyen bir düzenek gibiydi; bir eksiklik vardı. En kötüsü, eksik olan şeyin ne olduğunu bilmiyordum. İnce eleyip sık dokuyarak düzeltmeler yaptım, ilk ve son bölümünü yeniden yazdım, sonra başka bölümlerini de yeniden yazdım, kimisinin yerini değiştirdim; yine olmadı. Hâlâ eksik olan bir şey vardı.

Debelenmeyi bıraktım. Artık çırpınıp durmamaya karar verdiğim gün, Conchi'yle yemeğe çıktım. "Neyin var senin" diye sordu. Bende bir tuhaflık hissetmiş olmalıydı. O meseleyi konuşmak istemiyordum, aslında hiçbir şey konuşmak istemiyordum. Zaten yemeğe de gönülsüz çıkmıştım. Ama sonunda ona açıklamak zorunda kaldım.

"Bokunda boncuk vardı değil mi" dedi. "Seni uyarmıştım daha önce, elin faşosuna bulaşma diye. Dokunduğu insanı düzer onlar. Yapman gereken şey ne biliyor musun, unut gitsin, başka bir kitap yaz, mesela García Lorca üzerine."

Sonraki iki haftayı, kapalı bir televizyonun karşısında koltuğa çakılıp kalarak geçirdim. Babamı, hatta eski karımı bile düşünmeden, orada öylece oturup durdum. Conchi her gün geliyor, eve biraz çeki düzen veriyor, yemek hazırlıyor, ben yatağa serilip kaldığımda gidiyordu. Aslında çok

az ağlarım, ama her gece saat on ikiye doğru, Conchi televizyonu açıp falcı kostümüyle yorum yapan hâlini izlemeye koyulduğunda, bunu yapmaktan kendimi alamıyordum.

Evet, henüz iznim bitmemişti ve tamamen iyileşmemiştim, ama bir an önce işimin başına dönmeliydim. Beni ikna etmeyi başardı Conchi. İkinci kez eli boş dönüyordum işe, ama belki bu ayrı kalış öncekinden daha kısa sürdüğü için, belki de yüzümün ifadesi ve genel hâlim bu kez alaycılığı kışkırtmak yerine merhamet duygusu uyandırdığı için olsa gerek, bu dönüşüm daha az küçültücü oldu. Ne alaycı yorumlar yapıldı, ne de kimse herhangi bir soru sordu; yönetici bile suskunlukla karşıladı beni. Ona köşedeki bardan kahve taşımaya bile hazırlıklıydım; ama beni buna zorlamadığı gibi, fasarya işlerle cezalandırmak yoluna da gitmedi. Tam tersine, biraz soluklanmaya ihtiyacım olduğunu kestirmiş olmalı ki, kültür servisinden ayrılmamı, kendi ülkelerinden başka bir yerde yaşamayı benimsemiş, az çok ünlü kimi insanlarla görüşerek, neredeyse her gün yayımlanacak olan bir röportaj dizisi hazırlamamı önerdi. Böylece, aylarımı işadamları, aktörler, sporcular, şairler, siyasetçiler ve diplomatlarla, her şeyi dava konusu yapma eğiliminde olan insanlarla ve kimi aylaklarla görüşerek geçirdim.

Görüştüğüm ilk insanlardan biri, Şilili şair Roberto Bolaño'ydu. Uzun zamandır, Barselona ile Gerona arasındaki bir sahil kasabasında, Blanes'te yaşıyordu. Kırk yedi yaşındaydı. Birçok kitap yazmıştı. Avrupa'da sürgün hayatı yaşayan kendi kuşağından birçok Latin Amerikalıyı rahatsız eden bir havası vardı, esrar satıcısı gezgin hippilere benziyordu. Onunla görüştüğümde, eşi ve oğluyla birlikte, Blanes'in merkezinde, Carrer Ample caddesinde modern bir dairede yaşıyordu. O evi kısa bir süre önce kazanmış

olduğu önemli bir edebiyat ödülünden sağladığı parayla almıştı. Evine gittiğim sabah, o şaşırtıcı çıkışı yaptığında henüz hâl hatır bile sormamıştık birbirimize.

"Dur bakalım, sakın şu *El móvil*'i[72] ve *El inquilino*'yu[73] yazan Javier Cercas olmayasın?"

Olup olacağı iki tane kitap yayımlamıştım; o dönemde bir arkadaşımın dışında kimse farkına bile varmamıştı; üstelik, on yıldan daha fazla bir zaman geçmişti üzerinden. Onların adlarıydı, *El móvil* ve *El inquilino*. Şaşıp kalarak onayladım, Javier Cercas olduğumu.

"Biliyorum o iki kitabı" dedi, "galiba satın almıştım."

" O sen miydin?"

Yaptığım şakayı duymazdan geldi.

"Bekle bir dakika."

Koridorda kayboldu, kısa bir süre sonra yeniden göründü. Elinde tuttuğu kitaplarımı muzaffer bir edayla sallayarak "işte burada" dedi.

Şöyle bir karıştırdım kitapları; hiç de dokunulmamışa benzemiyorlardı. Neredeyse hüzünlü bir sesle, "onları okumuşsun" dedim.

"Elbette" dedi, belli belirsiz gülümseyerek. Hiç de ciddiymiş gibi gözükmüyordu. "Yolda bulduğum kâğıtları bile okurum."

Gülümseme sırası bana gelmişti.

"Yıllar önce yazdım onları."

"Mazeret bulmana gerek yok. Hatırladığım kadarıyla, hoşuma gitmişti yazdıkların."

---

72 Güdü.

73 Kiracı.

Dalga geçtiğini düşündüm. Bakışlarımı, kitaplardan ayırıp gözlerine yönelttim; dalga falan geçmiyordu. O söz ağzımdan çıkıverdi:

"Gerçekten mi?"

Bir sigara yaktı, biraz düşündü.

"İlkini çok iyi hatırlamıyorum" dedi. Sonunda hatırladı. "Çok iyi bir hikâye vardı. Romanını bitirebilmek için zavallı bir adamı cinayet işlemeye kışkırtan bir pezevengi anlatıyordu galiba, değil mi?" Konuşmama fırsat tanımadan ekledi: "*El inquilino*'ya gelince, bence nefis bir roman."

Bolaño öylesine doğallıkla ve inanarak söylemişti ki bunu, kitaplarımın daha önce almış olduğu pek az övgünün incelik ya da merhamet duygusunun ürünü olduğunu düşündüm. Sessiz kaldım; daha yeni tanımış olduğum, kıvırcık ve kirli saçları kötü tıraş edilmiş, kısık sesli Şililiye sımsıkı sarılmak istedim.

"Hadi" dedim, "başlıyor muyuz, röportaja?"

Limanda, çarşıyla mendireğin arasındaki barlardan birine gittik. Önünde oturmuş olduğumuz büyük pencereden, sabah güneşiyle yaldızlanmış, uçan martıların büyüleyici sıralanışıyla çizgilenmiş bir hâlde, önde, dinlenmeye çekilmiş balıkçı tekneleriyle bezenmiş iç liman, arkada, Costa Brava'nın sınırını belirleyen La Palomera burnu, bütün bir Blanes koyu seçiliyordu. Bolaño kızarmış ekmekle çay istedi; bense, kahveyle su. Sonra konuşmaya başladık. Şimdi durum iyiye gidiyordu; artık kitaplarından para kazanmaya başlamıştı. Ama son yirmi yıldır, sokak dilencilerininkinden beter bir hayat sürmüştü. Daha çocukken terk etmişti okulu, iş bulabilmek için karşısına çıkan bütün fırsatları değerlendirmiş, ama hiçbir zaman yazarlık dışında ciddi bir işe sahip olamamıştı. Allende döneminde Şili'deki

devrime omuz vermiş, Pinochet'in Şilisinde içeri atılmıştı. Çıkınca soluğu Meksika'da almış, sonra Fransa'da yaşamış, dünyanın her yerini dolaşmıştı. Yıllar önce ağır bir ameliyat geçirmişti; o günden beri dünyadan el etek çekmiş, yazmanın dışında kötü bir alışkanlığı olmaksızın, ailesi dışında kimseyle görüşmeksizin, bir münzevi gibi Blanes'te yaşayıp gidiyordu. Onunla konuştuğumuzda, General Pinochet, yargılanmak üzere İspanya'ya gönderilmeyi bekleyerek Londra'da iki yıl geçirdikten sonra, Şili'ye yeni dönmüş, yandaşlarınca bir kahraman gibi alkışlanarak karşılanmıştı. Pinochet'nin dönüşünden, diktatörlüğünden ve Şili'den konuştuk. Allende'nin devrildiği o darbe günlerini nasıl yaşadığını sordum. Çok sıkıntılı bir ifadeyle bakarak, anlatmaya başladı.

"Marx kardeşlerin[74] bir filmi gibi; farkı, cesetlerle çekilmesiydi. Akıl almaz bir karışıklıktı." Çayı üfledi, bir yudum içti, fincanı yerine bıraktı. "Bak, ne olduğunu anlatayım sana. Yıllarca, her fırsatta Allende'ye lanet okudum durdum. Bizi silahlandırmadığı için, her şeyden sorumlu olduğunu düşünüyordum. Öyle düşünmüş olduğum için, şimdi kendimi lanetliyorum. Ahmağın tekiyim ben. Düşünsene, o aldatılan adam, bizi sanki kendi çocuklarıymışız gibi görüyordu. Bizi öldürmelerini istemiyordu. Silahları vermiş olsaydı, tahtakuruları gibi geberteceklerdi bizi." Yine fincana uzandı. "Şimdi, onun bir kahraman olduğunu düşünüyorum."

"Kahramanı nasıl tanımlarsın?"

---

74 Marx kardeşler: Amerika'da 1900'lerin başlarından itibaren, otuz yıl boyunca sahne, sinema ve radyoda faaliyetini sürdüren ünlü komedi topluluğu. Kurulu düzeni, egemen değer yargılarını sarakaya almalarıyla tanınırlar. Türkiye'de Üç Ahbap Çavuşlar adıyla ünlenmişlerdi. (ç.n.)

Sanki ona daha önce hiç sorulmamıştı bu soru, ya da hep sorulagelmekteydi; öyle tuhaf bir şaşkınlık ifadesi vardı yüzünde. Elindeki fincan havada asılı kaldı, bir an gözlerime baktı, sonra bakışlarını kaçırdı, koya yöneltti. Derin düşüncelere daldı. Nihayet omuz silkti.

"Bilmiyorum." dedi. "Kendisinin bir kahraman olduğuna inanan ve kahraman olmayı beceren insan. Ya da, cesaret sahibi olan, erdemle güdülenen, o sayede asla yanılmayan, en azından yanılmamanın önemli olduğu belirleyici durumlarda yanılmayan insan. Bu niteliklere sahip olmayan insan kahraman olamaz. Ya da Allende gibi, öldürenin değil öldürmeyenin ve ölmeyi göze alanın kahraman olduğunu idrak etmiş olan insan. Sen nasıl tanımlarsın?"

Salamina Askerleri üzerine kafa yormayalı neredeyse bir ay oluyordu. Bolaño'nun sorusuyla, Sánchez Mazas'a savruldum. Asla kimseyi öldürmemişti, gerçekliğin ona cesaret sahibi olmadığını ve erdemle güdülenmediğini henüz göstermemiş olduğu dönemde, kendisinin bir kahraman olduğuna inanmış olabilirdi.

"Bilmiyorum" dedim. "John Le Carré'ye göre, doğru insan olmak kahraman yaradılışlı olmayı gerektirir."

"Evet ama, doğruluk kahramanlıktan farklı bir nitelik. Doğru insan çok; onlar gerektiğinde hayır demesini bilenlerdir. Ama kahramanlar çok az. Kahramanı yönlendiren akıl dışı, güdüsel bir şey var sanki; yaradılışına içkin olan, kaçınamadığı bir şey. Ayrıca, hayat boyu doğru bir insan olunabilir, ama aralıksız, sürekli yüce insan olunamaz. O nedenle, kahramanlık istisnai bir durumdur, bir çılgınlık, bir esinlenme ânının ya da döneminin ürünüdür. İşte Allende'nin, La Moneda'nın bir köşesinde yere yatmış, bir elinde makineli tüfek diğerinde mikrofon, Magallenes

Radyosu'na konuşurkenki hâli... Sanki ölmüş olduğunu kabullenmiş gibi, öyle kendinden geçmiş bir hâlde ve arzuyla yanıp tutuşarak, hayatım boyunca duyduğum en saf, en asil sözleri söylerkenki hâli... Madrid'de vuku bulan bir olayı hatırladım şimdi; bir süre önce gazetede okumuştum. Delikanlının biri şehrin merkezinde, bir sokakta yürüyormuş, bir an alev alev yanmakta olan bir ev görmüş, birilerine haber vermeyi falan düşünmeden eve dalmış, bir kadını kucaklayıp çıkarmış, yeniden eve dönmüş, bir adamı kurtarmış, sonra bir kez daha girmiş eve, başka bir kadını çıkarmış. O arada alevler iyice sarmış binayı, itfaiyeciler bile içeri girmeye cesaret edememişler. Ama o çocuk, o cesareti göstermiş; içeride hâlâ birilerinin olduğunu biliyordu sanırım. Yeniden dalmış eve ve bir daha çıkamamış." Susmuştu Bolaño. İşaret parmağını kullanarak kaşlarının üzerine kadar kaldırdı gözlüğünü. "İnsana acı veriyor. Ama ben onu yönlendiren şeyin merhamet ya da ona benzer güzel bir duygu olduğunu sanmıyorum; onu alt eden kör bir güdüyle, onun iç âleminden çıkıp gelen, onu aşan bir içgüdüyle davrandığını düşünüyorum. Onun iyi bir çocuk olmadığını söylemek istemiyorum; büyük bir ihtimalle öyledir. Ama öyle olmaması da mümkün. Bunu atlama sevgili Javier, o boynuzlanan adam bir kahramandı."

Kalan zamanımızı kitaplarından, sayıları çok fazla olan sevdiği yazarlardan, sayıları ondan da fazla olan lanet okuduğu yazarlardan konuşarak geçirdik. Onlardan söz ederken, önce ilgimi çeken, ama sonra beni rahatsız eden tuhaf bir hırsı, bir kibri vardı. Çarçabuk bitirdim görüşmeyi. Deniz kıyısında vedalaşırken, öğle yemeği için evine çağırdı beni. Gazetede bekledikleri yalanını kıvırdım, gelemeyeceğimi söyledim. "Öyleyse başka bir gün gelirsin,

bekliyorum" dedi. Yine yalan söyledim, "en kısa zamanda geleceğim" dedim.

Bir hafta sonra röportaj yayımlandığında, beni gazeteden aradı. Röportajı çok beğenmişti.

"Kahramanlarla ilgili olarak orada yazdıklarının hepsini söylediğime emin misin" diye sordu.

"Kelimesi kelimesine" dedim. Tedirgin olmuştum. İlk günkü övgüleri sadece daha sonra rahatça azarlayabilmek için düzdüğünü, ağzına geleni söylerken yaptığı hataları sonradan gazetecilerin hınzırlığına, dikkatsizliğine, uçarılığına veren tiplerden biri olduğunu düşündüm. "Hepsini kaydetmiştim" dedim.

"Kafa ütüleme şimdi, sadece dalga geçiyorum. Gerçekten çok güzel olmuş" diyerek rahatlattı beni. "Seni başka bir şey için aradım. Yarın, oturma iznimi yenilemek için Gerona'ya geleceğim. Boktan bir formalite, fazla zamanımı almaz. Öğle yemeğinde birlikte olmamızı ister misin?"

Hazırlıksız yakalanmıştım. Ne aramasını bekliyordum, ne de böyle bir teklifte bulunmasını. O an bir bahane uydurmanın sıkıntısına katlanmaktansa teklifini kabul etmeyi yeğledim. Ertesi gün Bistrot'a girdiğimde, elinde içkisiyle bir masada oturuyordu.

"Buraya gelmeyeli en az yirmi yıl oluyor; çok değişmiş" dedi. Oysa bir önceki gün, telefonda, Gerona'da yaşadığı dönemde Bistrot'a yakın bir yerde oturduğunu söylemişti.

Onun için salatayla biftek söyledik, benim içinse, midye buğulama ve tavşan. Yine röportajımı övdü, Capote ve Mailer'in röportajlarından söz etti. Sonra ansızın, "bir şeyler yazıyor musun bu ara" diye sordu. Daha önce söylemiştim; yazmayan bir yazarı, hiçbir şey ne yazdığının sorulmasından daha fazla rahatsız edemez.

"Hayır" dedim, sıkıntılı bir ifadeyle. Herkes gibi Bolaño'nun da gazeteciliği yazarlıktan saymadığını düşündüğüm için, "roman yazmıyorum" diyerek sürdürdüm sözümü. Bu arada, Conchi'nin söylediği şeyi araya sıkıştırmayı da ihmal etmedim: "Hayal gücünden yoksun olduğumu kabullendim ben."

"Roman yazmak için hayal gücü gerekmez" dedi. "Hafıza yeterlidir. Anıları birleştirerek yazılır roman."

"Öyleyse anısız kalmışım ben." Bilgiçlik taslayarak devam ettim: "Şimdi bir gazeteciyim; bir eylem adamı olduğum da söylenebilir."

"Ama acınası bir durum, seninkisi." dedi. "Eylem adamı, hayal kırıklığına uğramış yazardır. Don Kişot şövalyelik üzerine tek bir kitap yazmış olsaydı, asla Don Kişot olamazdı. Mesela ben, eğer yazmayı öğrenmemiş olsaydım, şimdi FARC[75] saflarında vuruşuyor olacaktım. Ayrıca, gerçek bir yazar asla yazarlığı bırakmaz, yazmasa da bırakmaz."

"Gerçek bir yazar olduğumu nereden çıkarıyorsun?"

"İki güzel kitap yazdın."

"Gençken yazdım onları."

"Gazeteciliği yazarlıktan saymıyor musun?"

"Sayıyorum. Ama haz duyarak yaptığım bir iş değil, gazetede yazmak. Sadece geçinebilmek için yapıyorum o işi. Üstelik yazarlıkla aynı şey değil, gazetecilik."

"İşte bu konuda haklısın. İyi bir gazeteci aynı zamanda iyi bir yazardır, ama iyi bir yazar asla iyi bir gazeteci değildir."

Güldüm. "Tumturaklı bir söz, ama yanlış." dedim.

Yemeğimizi yerken, Gerona'da yaşadığı dönemden söz açtı Bolaño; Josep Trueta Hastanesi'nde geçirdiği o upuzun

75 Kolombiya Devrimci Silahlı Kuvvetleri.

şubat gecesini anlattı. O sabah, ona pankreas iltihabı tanısı konulmuştu. Doktor odasına geldiğinde, cevabını bildiği hâlde, gücünü toplayarak, "ölecek miyim" diye sordu ona. Yalan sesli söylenir; doktor onun kolunu okşamakla yetindi. O gece, sınırsız bir hüzün çökmüştü içine. Ama öleceği için değil; yazmayı tasarlamış olduğu, ama artık asla yazamayacağı kitaplar için, artık hayatta olmayan bütün arkadaşları için, hep romanlarında yaşatmayı hayal etmiş olduğu, ama bundan böyle asla diriltemeyeceği, gömülmüş oldukları çukurlarda tıpkı kendisi gibi hiç yaşamamışçasına kalacak olan kendi kuşağından bütün Latin Amerikalı gençler için, önceden kaybedilmiş savaşlarda ölen o insanlar için hüzünlenmişti. Sonra uyuyakaldı. Bütün bir gece rüya gördü; bir ringdeydi, asla baş edemeyeceği bir sumo güreşçisiyle, sürekli sırıtmakta olan dev gibi bir Doğuluyla dövüşüyordu. Umutsuzluğuna rağmen, gece boyunca, uyanıncaya kadar boğuşmaya devam etti; uyandığında, bir daha hiç hissetmediği, gerçekliği alt edebilen, aşkın bir mutlulukla, artık ölmeyeceğini biliyordu.

Peçeteyle ağzını silerken, "ama kimi zaman hâlâ uyanmadığımı düşünüyorum." dedi. "Kimi zaman sanki hâlâ Trueta'daki yatağımdaymışım, sanki o sumo güreşçisiyle dövüşmekteymişim, o günden bu yana olan şeyler, oğlum, karım, yazdığım romanlar, o romanlarda artık hayatta olmayan arkadaşlarımı dile getirişim, bütün bunlar sanki bir rüyaymış gibi geliyor; sanki bir an gelecek, o ringin ortasında uyanacağım, ölümün ta kendisiymiş gibi sırıtan o insan irisi Doğulu tarafından öldürülmüş bir hâlde bulacağım kendimi."

Yemekten sonra şehri gezmek istiyordu Bolaño. Kendisine eşlik etmemi rica etti. Eski mahallede, Rambla'da, Catalunya Meydanı'nda dolaştık, çarşıyı gezdik. Akşama

doğru, Bolaño'nun bineceği trenin hareket saatine kadar vakit geçirmek üzere, istasyona çok yakın olan Carlemany Oteli'nin barına gittik, önce kahve içtik, sonra çay ve cin tonik. İşte orada, çayla cin toniğin arasında anlatmıştı bana Miralles'in hikâyesini. O konuya hangi vesileyle ve nasıl girdiğini hatırlamıyorum. Ama tutkuyla, heyecanla, coşkulu bir ciddiyetle ve hikâyeyi derin tarih bilgisiyle kurgulayarak yaptığı o konuşmayı unutmam mümkün değil. Daha sonra, İç Savaş'ta ve İkinci Dünya Savaşı'nda olup bitenler üzerine birçok kitap karıştırdım; kimi tarihler ve isimler, bazı olaylar onun hafızasında ya da hayalinde değişikliğe uğramıştı gerçi, ama anlattığı şeyler gerçek olaylarla büyük ölçüde örtüşüyordu.

Burada, Bolaño'nun hafızasında değişikliğe uğramış olan kimi ayrıntıları düzelterek anlatacağım o hikâyeyi.

Bolaño, 1978 yazında, Castelldefells'teki Estrella de Mar'da tanımıştı Miralles'i. Estrella de Mar, Avrupalı emekçilerin uğrak yeri olan bir kampingdi. Orada, daha çok Fransız, İngiliz, Alman ve Hollandalı gezginler konaklardı. İspanya'dan gelenler de olurdu. O dönemde o insanların çok mutlu olduklarını hatırlıyor Bolaño; kendisi de öyleymiş. 1978 ile 1981 yılları arasında, dört yaz çalışmış orada. Kış dönemine denk gelen kimi hafta sonları da çalışmış; temizlikçilikten gece bekçiliğine her türlü işi yapmış.

"İnsan soyu üzerine uzmanlığımı orada yaptım" diyordu. "Her tür insan vardı. O kadar çok şeyi o kadar hızla öğrendiğim başka bir dönem olmadı hayatımda."

Her yıl ağustos başlarında geliyormuş, Miralles. Bolaño, karavanın direksiyonundaki duruşuyla, selam verişindeki mahcubiyetle, dolu dolu gülümseyişiyle, basık kasketiyle, çileci Buda'nınkini andıran muazzam göbeğiyle hatırlıyordu

onu; giriş kaydını yaptırması, ardından hemen kendisine ayrılan yere yerleşmesi, işte hepsi, sanki dün olmuş gibi gözünün önündeydi. Yerleştiği andan itibaren, bir ay boyunca, mayosundan ve eski lastik pabuçlarından başka bir şey giymezdi, Miralles. Bütün bir gün sere serpe ortalıkta dolaşırken, dikkatleri hemen üzerine çekerdi. Çünkü vücudunun sol tarafı, ayak bileğinden gözüne kadar, tamamen yara iziyle kaplıydı. Neyse ki hâlâ görüyordu sol gözü. Katalandı Miralles; Barselona'da ya da Barselona yakınlarında bir yerde doğmuş olmalıydı. Sabadellli ya da Terrassalı olabilirdi. Bolaño onun Katalanca konuştuğunu hatırlıyordu. Ama yıllardır Fransa'da yaşıyordu. Bolaño'ya göre artık tam bir Fransız olmuştu; iyice keskin bir ironi duygusuna sahipti, yemekten ve içmekten haz almayı biliyordu ve iyi bir şarap onu deli divane ediyordu. Geceleri, barda ağustos arkadaşlarıyla birlikte olurdu. Gece bekçiliği görevini sürdürürken, geç saatlere sarkan o gece eğlencelerine Bolaño da sıklıkla katılırdı. Birçok kez tanık olmuştu Miralles'in sarhoşluğuna; ama bir kez olsun ne ortalığı dağıttığını görmüştü, ne de duygusal bir taşkınlık yaptığını. Sadece, o eğlencelerin sonunda, kendinde karavanına kadar gidebilecek gücü hissetmediğinden, birisinin ona eşlik etmesi gerekirdi. Bolaño birçok kez üstlenmişti bunu. Bir noktadan sonra diğerleri pes ettiğinde, Miralles'le barda baş başa kaldığı da olurdu; geç saatlere kadar içerlerdi. O anlarda, başkalarına ait olan zaman dilimi sona ermiştir, öyle çırılçıplak olunabilecek upuzun bir gece hüküm sürmektedir artık. Savaşta başından geçenleri, ne övünerek, ne de kibirlenerek, Fransızlarda görerek benimsediği o ironiyle, sanki kendisinin değil de, çok iyi tanımadığı, ama az çok değer verdiği birisinin başından geçmiş gibi, birkaç kez anlatacaktır, Miralles. Hepsini en ince ayrıntısına kadar

hatırlamaktadır Bolaño ve onları bir başkasının yanında anlattığına hiç tanık olmamıştır Miralles'in.

Miralles, 1936 sonbaharında, İspanya'da savaşın başlamasından birkaç ay sonra, henüz on sekizindeyken askere çağırılır. 1937'nin başlarında, hızlandırılmış bir askerî eğitimin ardından Enrique Líster'in komutasındaki Cumhuriyet Ordusu'nun Birinci Karma Tugay'ını oluşturan taburlardan birinde görevlendirilir. Daha önce Antifaşist Emekçi Birlikleri'nin ve Beşinci Alay'ın kumandanlığını üstlenmiş olan Líster'in adı, o dönemde bir efsane gibi ortalıkta dolaşmaktadır. Beşinci Alay sonunda dağılacak, Miralles'in birkaç ay önce, kasım ayında, Franco birliklerinin Madrid önlerinde durdurulmasında belirleyici bir rol oynamış olan arkadaşlarının çoğu çarpışırken telef olacaktır. Savaştan önce tornacı çırağıydı, Miralles; siyasetle ilgilenmiyordu. Annesi ve babası ise, alçak gönüllü, kendi hâlinde yaşayıp giden insanlardı. Asla siyasetten konuşmazlardı; ne ailesi, ne de arkadaşları. Ama cepheye gider gitmez komünist oldu Miralles. Arkadaşlarının, başındaki insanların, özellikle Líster'in yanı sıra, savaşı sadece komünistlerin göğüsleyebileceğine, sadece onların kazanabileceğine o günlerde kesin gözle bakılıyor olması da etkilemiş olmalı Miralles'i.

Bir gece konuşurlarken, "sanırım kafası karışıktı biraz" demişti Mirralles, emirleriyle bütün bir savaşı etkilemiş olan Líster'den söz ederken. "Ama adamlarını çok severdi, cesaret isteyen durumlarda bile taşkın bir gözü pekliği vardı, haddinden fazla İspanyoldu."

"İspanyolun büsbütün canavar olanı" dedi Bolaño, César Vallejo'yu hatırlayarak. O günlerde Vallejo'yu sarakaya alan bir roman yazıyordu. Bundan söz etmedi Miralles'e.

Miralles güldü.

"Tam olarak öyle. Daha sonra onunla ilgili çok şey okudum. Herkes karşısındaydı onun. Ama söylenenlerin benim bildiğim şeylerle ilgili olanlarının çoğu asılsızdı. Evet, birçok konuda yanıldığını düşünüyorum onun, ama birçok konuda da hiç yanılgıya düşmedi."

Savaşın ilk günlerinde anarşistlere yakınlık duymuştu Miralles. Onların kalıba dökülmemiş, karmaşık düşüncelerinden ve devrimci coşkularından etkilenmişti. Ama anarşizmin çekim alanına girmesinin asıl nedeni, faşizmle mücadele etmek için ilk sokağa dökülenlerin anarşistler olmasıydı. Daha sonra, cumhuriyeti destekleyenler arasındaki uyuşmazlık derinleşirken, cephe gerisinde kaosu onların beslediğini düşünerek anarşistlerden uzaklaştı. Öncelikli hedef savaşın kazanılmasıydı; devrim daha sonra yapılabilirdi. Bütün komünistler böyle düşünüyorlardı. Seçimini komünistlerden yana yapmasında, bu zihniyeti benimsemiş olmasının kuşkusuz önemli bir payı vardı. Arkası gelecekti elbette. 1937 yılının temmuz ayında, 11. Tümen, Líster'in emriyle Aragón'daki anarşist kolektiflerin defterini dürerken Miralles de iş başındaydı. Evet, yapılan operasyonların çok vahşice olduğunu o da kabul ediyordu. Ama insan yeter ki canavarlaşabilsindi, gerisi kolaydı; yaptığı canavarlığın haklılığına inandırabilirdi kendini. Daha sonra Belchite'de, Teruel'de ve Ebro'da savaştı Miralles; cephe çökünce, dağılan ordudan artakalan diğer askerlerle birlikte Katalonya'ya çekildi. Savaşın sonuna doğru Fransa sınırına yığılan dört yüz elli bin kişiden biriydi. 1939 yılının şubat ayı başlarında Fransa sınırını geçti. Sınırın diğer yanı, Argelés Toplama Kampı'ydı. Orada, çift dikenli telle çevrelenmiş, içinde o amansız şubat soğuğundan korunmak için sığınılacak hiçbir şeyin olmadığı uçsuz bucaksız, çıplak bir sahilde, insan sağlığı için elverişsiz, insanın

kaldıramayacağı koşullarda, yer yer karla örtülmüş, kıraığıyla bezenmiş, bozgunun acısı ve umutsuzluğun ağırlığı altında artık tükenmiş olanların boş bakışlarla dolaşmakta oldukları kumun üzerinde, kadınıyla, yaşlısıyla, çocuğuyla seksen bin İspanyol, uyumaya çalışarak cehennemin sona ermesini bekliyordu.

"O gibi yerlere toplama kampı denmesi anlamsız" der dururmuş Miralles. "Ölüm kampları oralar."

Birkaç hafta sonra, Fransız yetkililer Yabancı Lejyonu'na asker toplamak üzere Argelés'e geldiklerinde, hiç tereddüt etmeden kaydını yaptırmıştı Miralles. Kuzey Afrika'ya gidişi böyle oldu. Onun Kuzey Afrika'nın hangi bölgesine gittiğini tam olarak hatırlamıyordu Bolaño; Tunus ya da Cezayir olabilirdi. İkinci Dünya Savaşı'na orada yakalandı. 1940 yılının haziran ayında Almanlar Fransa'yı düşürünce, Kuzey Afrika'daki Fransız yönetimlerin büyük bölümü Vichy Fransası'nın[76] kukla hükümetini desteklediler. Ama Leclerc de Kuzey Afrika'daydı. General Jacques-Philippe Leclerc, Vichy hükümetinin otoritesini reddederek, bir haçlı seferiyle Afrika'nın yarısını hükmü altına almak ve özgür Fransa adına Londra'dan Pétain'e meydan okuyan De Gaulle'ün otoritesi altında denizaşırı Fransız egemenliğini sağlamak gibi pervasızca düşüncelerle kafayı bozmuş olanları toplarlamaya koyulmuştu.

"Sevgili Javier" derken, Carlemany'deki koltuğuna yaslanmış, iri gözlük camlarının ve puro dumanının ardından biraz alaycı, biraz şaşkın bir ifadeyle bana bakıyordu Bolaño. "Miralles hayatı boyunca Leclerc'e ve onun peşine takılmış olmasına lanet okumuş durmuş. Kolayca aldatırmış

76 Vichy Fransası: İkinci Dünya Savaşı sırasında, Fransa'nın, işgalci Nazi Almanyası'yla işbirliği yapan Mareşal Philippe Pétain yönetimi altında geçirdiği dönem (Temmuz 1940-Eylül 1944). (ç.n.)

onları Leclerc.[77] Çünkü çölün ortasında, Argelés'tekinden daha kötü koşullarda, karın tokluğuna, yetersiz erzakla yapılan binlerce kilometrelik bir yolculukta bütün pejmürdelikleriyle sürüklenip dururlarken, nerede, ne halt etmekte olduklarına dair hiçbir fikirleri yokmuş; ne kendisinin, ne de diğerlerinin. Paris-Dakar[78] yolculuğu bunun yanında düpedüz pazar gezintisi kalır; büyük cesaret ister, böyle bir işe kalkışmak."

Leclerc'in çılgın haçlı seferi için alelacele toparlanmış olan, aralarında Miralles'in de bulunduğu kandırılmış gönüllüler ordusu aylarca çölde intihar yürüyüşü yaptıktan sonra, Fransız Ekvator Afrikası'ndaki Çad'a ulaşırlar ve orada De Gaulle yanlılarıyla bağlantı kurarlar. Miralles, Çad'a gelişinden kısa bir süre sonra, Kahire'den gelen bir İngiliz birliği ve Yabancı Lejyonu'ndan beş kişiyle birlikte, Çad'daki Fransız kuvvetlerinin başkomutanı olan Albay D'Ornano komutasında, o zaman İtalyanların elinde olan, Libya'nın güneybatısındaki Merzuk Vahası'na yapılan saldırıya katılır. Fransız keşif kolundaki altı askerin gönüllü oldukları lanse edilmiştir. Aslında bu göstermelik harekâta katılmaya hiç niyeti yoktur Miralles'in; ama bölüğünde kimse gönüllü olarak ortaya çıkmayınca aşık oyunu oynamışlar ve o kaybetmiştir. Miralles'in ve arkadaşlarının oradaki varlığı, Fransızların Fransa'nın düşüşünden bu yana ilk kez egemen güçlerden birine karşı savaşıyor olduğunu göstermeye yönelik simgesel bir şeydir.

"Düşünsene Javier" diyordu Bolaño; sanki gülmesini bastırıyormuş gibi tuhaf bir şaşkınlık ifadesi vardı yüzünde; anlatırken sanki kendisi de tarihi ya da tarihin anlamını

77 Leclerc, Çad'la Trablusgarp arasında 1.600 km'lik bir yürüyüşü örgütleyerek yol üzerindeki İtalyan garnizonlarını ele geçirmişti. (ç.n.)

78 Senegal'in başkenti. O dönemde Fransız Batı Afrikası'nın federal başkentiydi.

keşfediyormuş gibi bir ifade. "Bütün bir Avrupa nazi tahakkümü altındayken, D'Ornano'nun keşif kolundaki kıçı kırık dört Mağribî, sefil bir zenci ve bahtsız bir İspanyol, dünyanın bir ucunda, kimseye çaktırmadan, aylar sonra ilk kez özgürlük bayrağını yükseltiyorlar. Cesaret ister bu! İşte Miralles oradaydı. Kandırıldığı için, lanet olası talihi yüzünden oradaydı; belki neden orada olduğunu da bilmiyordu. Ama oradaydı."

Albay D'Ornano Merzuk'ta ölünce, Çad'daki kuvvetlerin yönetimini Leclerc üstlenmiştir. Merzuk zaferiyle iştahı kabaran Leclerc, Libya çölünün en önemli vahası olan, İtalyanların elindeki Cifare'ye göz diker. Yanına Yabancı Lejyonu'ndan bir avuç gönüllüyü ve az sayıda yerliyi katarak, sınırlı taşıma aracıyla ve yetersiz silahla çölde bin kilometreden fazla yol kat ettikten sonra, 1 Mart 1942'de Cifare'yi alır. Elbette Miralles de oradadır. Çad dönüşünde, yıllardır ilk kez birkaç haftadır dinleniyor olmanın tadını çıkarır Miralles. Ve kimi belirtileri yanlış yorumlayarak, kendisinin ve arkadaşlarının, Merzuk ve Cifare destanlarını yazan insanlar olarak bir süre savaşın dışında kalacaklarını düşünür. Miralles bu hayalle avunurken Leclerc boş durmamış, ikinci dahice planını hazırlamış, aportta beklemektedir. Yerinde bir yaklaşımla, Montgomery'nin 8. Ordusu'nun Alman tümeniyle çarpışmakta olduğu Kuzey Afrika'da savaşın kaderiyle oynanmakta olduğunu düşünen Leclerc, İngiliz birliklerine katılmak amacıyla, aylar önce Magrip'ten Çad'a ulaşarak gerçekleştirmiş olduğu yürüyüşün bu kez tam tersini denemeye karar vermiştir. Aynı amaçla buna benzer operasyonlar yapan başka müttefik birlikler de vardır o dönemde, ama Leclerc'in olanakları son derece sınırlıdır. Miralles'in de aralarında olduğu üç bin iki yüz kişiyi toparlamayı becermiştir. İlkinden

daha kötü koşullarda, Tripoli'ye kadar binlerce kilometre yol yürüyerek yeniden o amansız çölü aşmak zorundadırlar. Nihayet 1943 yılının Ocak ayında, Montgomery'nin 8. Ordusu'nun Rommel'in birliklerini şehirden püskürtmesinin hemen ardından, oraya ulaşırlar. Leclerc'in adamları Afrika'da başka seferler de yaparlar; Miralles, Mareth Hattı'na yapılan saldırıda Almanlarla, daha sonra Gabés ve Sfax'ta İtalyanlarla çarpışır.

Afrika seferi bitince, Leclerc'in birliği, birleşik ordunun bünyesine dâhil edilerek, İkinci Zırhlı Tümen adını alır ve Amerikan tanklarının kullanımında eğitilmek üzere İngiltere'ye gönderilir. 1 Ağustos 1944'te, Normandiya Çıkartması'ndan yaklaşık iki ay sonra, Miralles, Hislip'in 15. Ordu Birliği ile Normandiya'nın Utah kıyılarına çıkar. Hemen cepheye doğru yola koyulurlar. Yirmi üç günlük o Fransa seferi boyunca, özellikle Sarthe bölgesinde ve Falaise'nin tecrit edilmesinden önceki çatışmalarda, bir an soluk almadan çarpışır Miralles. Diğerlerinden çok farklıdır, Leclerc'in birliği. Guadalajara, Zaragoza, Belchite gibi tank adlarına bakarak, içinde Afrikalıların ve İç Savaş'ta deneyim kazanmış olan İspanyolların bulunduğunu anlayabilirsiniz; ama yine de Fransızdır ve Fransa topraklarında mücadele etmekte olan tek Fransız birliğidir. Üstelik, gönüllülerle takviye edilmiş olmak gibi ayırt edici bir özelliği vardır. Normal bir birlik gibi askerleri yenileriyle değiştirmekle falan oyalanmaz Leclerc; bir asker öldüğünde, yeni bir gönüllü gelene kadar boş kalır onun yeri. Normal birliklerde, hiçbir sağduyulu yönetim bir askeri dört ya da beş aydan fazla ateş hattında tutmaz; çünkü cephenin gerilimine daha fazla katlanılamaz. Oysa İç Savaş'tan gelen Miralles ve arkadaşları, Normandiya sahillerine adım

attıklarında, yedi yıldan uzun bir süredir dur durak bilmeksizin savaşmaktadırlar.

Onlar için savaş hâlâ bitmemiştir. Müttefik Kuvvetler'in Paris'e giren ilk birimi, Leclerc'in birliğidir. 24 Ağustos gecesi, Yüzbaşı Dronne komutasındaki ilk Fransız müfrezesinin girişinden bir saat sonra, Porte-de-Gentilly'den Paris'e ayak basacaktır Miralles. Artık De Lattre de Tassigny'nin Üçüncü Ordu'suna dâhil olan Leclerc'in adamları, Paris'e gireli henüz on beş gün olmadan yeniden çatışmaya başlarlar. Haftalarca, soluk almadan çarpışırlar; Sigfried hattına taaruz ederler, Almanya'ya girerler, Avusturya'ya kadar giderler. Miralles'in askeri macerası orada sona erecektir. Kendisinin ya da yanındaki arkadaşının bir mayının üzerine basmış olduğu o rüzgârlı kış sabahını hiç unutmayacaktır Miralles.

"Paramparça olmuştu" dedi Bolaño. Fincanda soğumuş olan çayını bitirdi. "Avrupa'da savaş sona ermek üzereydi. Sekiz yıldır çarpışıp duruyordu; Afrikalı, İspanyol, Fransız arkadaşlarının, dostlarının, dünyanın her köşesinden bir yığın insanın yanında yöresinde ölüp gittiğini görmüştü. İşte sıra kendisindeydi..." Heyecanlanmıştı yine Bolaño. "Ama ölmedi boynuzlu adam. Parçalarını toplayıp götürdüler; Tanrı'nın ihsas etmiş olduğu şekilde birleştirdiler. İnanılır gibi değildi ama yaşıyordu; o olayın üzerinden bir yıl geçmeden, ömür boyu maaş bağlanmış bir Fransız vatandaşı olarak ayağa kalkmıştı."

Savaş nihayet sona ermişti. Yaraları iyileşince Dijon'a, ya da Bolaño'nun şimdi iyi hatırlayamadığı Dijon yakınlarında bir yere yerleşmişti. Neden orayı seçtiğini sormuştu ona Bolaño. "Özel bir nedeni yok. Başka bir yere de yerleşmiş olabilirdim" diye yanıtlamıştı onu. Bir keresinde de, aralıksız savaştığı dönemde, eğer ayakta kalmayı becerebilirse,

hayatının kalan bölümünü iyi şarap içerek sürdürmeyi hayal etmiş olduğunu söylemişti. "Gördüğün gibi, şimdiye kadar her şey yolunda gitti" demişti, Buda çağrışımlı çıplak göbeğini keyifle sıvazlayarak. O dönemde bu iki gerekçe de inandırıcı gelmemişti Bolaño'ya; ama şimdi, "kim bilir, belki ikisi de doğruydu" diye düşünüyordu. Evlenmişti orada Miralles; María adında bir kızı vardı. Kampingde tanımış onu, Bolaño; önceleri her yaz gelirmiş babasıyla birlikte. İnce yapılı, ağırbaşlı, ayaklarının üzerinde durabilen bir kızmış; babasıyla konuşurken, gırtlakta oluşan, ağızda hiçbir engele uğramadan çıkan re'lerle bezenmiş İspanyolcasını kullanırmış, ama aslında "tam bir Fransız"mış. María'nın doğumundan kısa bir süre sonra eşini kaybetmiş Miralles; büyük bir aşkla kızına vermiş kendini. Evde María'nın sözü geçermiş. María talimatlar yağdırırken, emirlere itaat etmeye alışkın, deneyimli bir askerin tevekkülüyle boyun eğermiş ona Miralles. Kimi zaman kampingin barında arkadaşlarıyla muhabbeti uzayıp şarabın etkisiyle dili dolaşmaya başladığında, María koluna girer, onu karavana götürürmüş. Bakışlarında sarhoşluğun verdiği bulanıklık, yüzünde gururlu bir babanın utangaç gülümseyişiyle, teslim olurmuş María'ya; ayakları dolaşır, sendelermiş yürürken. Bolaño'nun kampingde çalışmış olduğu dört yaz mevsiminin ikisinde oradaymış María; sonra Estrella de Mar'a yalnız gelmeye başlamış, Miralles. Bolaño'nun Miralles'le yakınlaşması o dönemde olmuş; Miralles'in Luz'la yatmaya başlaması da. Bir fahişeymiş Luz, kimi yazlar kampingde çalışırmış. Onu çok iyi hatırlıyordu Bolaño; esmer, iri yapılı, oldukça genç ve güzel bir kızmış, gönül zengini, sağduyulu bir insanmış. "Belki de ara sıra yapıyordu o işi" diyordu Bolaño. "Fena hâlde âşık olmuştu ona Miralles. Çok hüzünleniyordu Luz olmadığında; ölümüne içiyordu."

Tam o sırada hatırlamıştı, Bolaño. Orada çalıştığı son yazdı. Miralles de oradaydı. Gün ağarmak üzereydi. Ortalığı kolaçan etmek için dolaşırken, hafif bir müzik sesi çalındı kulağına; uzak bir köşeden, kamp yerini çam ormanından ayıran çitlerin bulunduğu yerden geliyordu. Usulca yaklaştı oraya. Hayır, müziğin zaten kimsenin uykusunu bölemeyecek kadar hafif olan sesini kesmelerini istemek için, bir gece bekçisi olarak yaklaşmadı. O müziğin çekim alanına girdiği için, usulca yaklaştı. İki kişi, bir karavanın sundurmasının altında, birbirine sarılmış dans ediyorlardı. Miralles'in karavanıydı; Miralles'le Luz dans ediyordu; çok hüzünlü, çok eski bir şarkı çalıyordu. Miralles'in defalarca mırıldanarak söylemiş olduğu, Miralles'ten defalarca dinlemiş olduğu o *pasodoble* çalıyordu. Başka bir karavanın arkasına gizlenerek onları izlemeye koyuldu, Bolaño. Karavanın yanında, eski bir bütan gazı lambasının soluk ışığı seçiliyordu. Ayakları çıplaktı. Çimenlerin üzerinde, o yaz gecesinin olağanüstü ay ışığıyla çevrelenmiş, omuzları dik, göğüsleri önde, vakarla, hiç konuşmadan dans ediyorlardı. Dans edişlerindeki ağırbaşlılıkla kılıkları arasında çarpıcı bir uyumsuzluk vardı. Her zamanki gibi mayosu üzerindeydi Miralles'in. Yaşlanmıştı, biraz göbekliydi, ama mahalleden çıkıp gelmiş gerçek bir dansçının mahareti vardı hareketlerinde. Sadece, dizlerine kadar dökülen, vücudunun çizgilerini ele veren beyaz bir gömlek giymiş olan Luz'u, gecenin serinliğinde bembeyaz bir hayal gibi savuruyordu. O an, bir karavanın arkasından, bütün vücudu yara izleriyle kaplanmış, ruhu *pasodoble* ile dans etmeyi bilmeyen mevsimlik bir fahişe ile huzursuzluğa gark olmuş, o bütün savaşların eski, yaşlı askerini gizlice izlerken, tuhaf bir duyguya kapıldı Bolaño. Onlar dönerlerken, uzaktan bir ışıltı seçmişti Miralles'in gözlerinde; sanki o

an ağlamaya başlamıştı, ya da boşu boşuna gözyaşlarını bastırmaya çalışıyordu, ya da zaten bir süredir ağlıyordu. Bir an, oradaki varlığından rahatsız oldu; sanki ayıp bir şey yapıyormuş, sanki birisinin hayatından bir sahne çalıyormuş duygusuna kapıldı. Gitmeliydi oradan, sadece oradan değil kampingden de gitmeliydi artık. Öğrenebileceği her şeyi öğrenmişti orada. Bir sigara yaktı, son kez, sundurmanın altında dans etmekte olan Luz'la Miralles'e baktı, arkasına döndü, gözcülük görevini yapmaya koyuldu.

İkimiz de susmuştuk. Uzun bir sessizlikten sonra, "o yazın sonunda, her zamanki gibi, bir sonraki yaz mevsiminde buluşmak üzere vedalaştım Miralles'le" dedi, Bolaño. Sanki kendi kendine konuşuyordu. Daha doğrusu, benimle değil de, kendisini dinlemekte olan başka birisiyle konuşuyor gibiydi. Dışarıya baktım; gece inmişti. Sonra bakışlarımı içeriye çektim; çok uzaklara gitmiş olan Bolaño'nun bulutlanmış yüzünü, bir yığın boş bardağı ve izmaritle tıka basa dolu kültablasını gördüm. Hesabı istedik. "Ama bir sonraki yıl oraya dönmeyeceğimi biliyordum. Gitmedim; ne oraya, ne de Miralles'i görmeye."

İstasyona kadar ona eşlik etmek için üsteledim. Yolculuk için bir paket Ducados alırken, "aradan geçen bunca zamanda, onunla ilgili hiçbir şey duymadın mı" diye sordum.

"Hayır, duymadım" dedi. "Birçokları gibi onun da izini kaybettim. Şimdi nerede olduğunu merak ediyorum. Belki hâlâ kampinge gidiyordur, ama sanmıyorum, seksenini geçmiş olmalı artık, herhâlde gidebilecek hâlde değildir. Belki hâlâ Dijon'da yaşamaya devam ediyordur, ama büyük bir ihtimalle artık hayatta değildir. Neden soruyorsun?"

"Hiç" dedim, " öylesine sordum."

Öylesine sormamıştım. O gün öğleden sonra gitgide derinleşen bir gönül yakınlığıyla Miralles'in abartılı hikâyesini dinlerken, yakın bir zamanda onu Bolaño'nun abartılı kitaplarından birinde okuyacağımı düşünüyordum. Ama arkadaşımı uğurlayıp sokak fenerlerinin ve vitrinlerin ışığıyla aydınlanmış caddelerde yürüyerek eve ulaştığımda, belki de cin toniğin etkisiyle vecde gelerek, Bolaño'nun o hikâyeyi asla yazmayacağı umudunu yeşertmiştim; onu ben yazacaktım. Bütün bir geceyi, bu konuyu düşünerek geçirdim. Akşam yemeğini hazırlarken, yemek yerken, bulaşıkları yıkarken, görmeden televizyona bakarak bir bardak süt içerken, giriş bölümünü ve son bölümü düşündüm, olayları düzene koydum, kişileri tasarladım, zihnimde birçok cümleyi yazdım, yeniden yazdım. Yatağa serildim. Uyku tutmuyordu. Yatak odasının zifiri karanlığında, sadece dijital çalar saatin kırmızı parıltısı seçiliyordu. Başım kazan gibiydi. Zaman ve hayal kırıklıkları insanı ihtiyatlı, ölçülü olmaya yöneltiyor; bir an geldi, ister istemez uğradığım son bozgunu hatırlayarak, heyecanımı bastırmaya çalıştım. İşte onu tam o sırada düşündüm. Kimi olaylar, Sánchez Mazas'ın kurşuna dizilmesi, Miralles'in İç Savaş boyunca Líster'in yanında askerlik yapmış olması, Madrid'de, Aragón'da, Ebro'da ve bozguna uğrayıp Katalonya'dan geri çekilirlerken onunla birlikte olması zihnime üşüşmüştü. Collell'de de bulunmuş olamaz mıydı? O an, uykusuzluğun o aldatıcı ama mutlak berraklığında, hiç de muhtemel olmayan, hiç umulmayan bir felaketle yüz yüze gelmiş birisi gibi, tam da, tamamlanmış gibi görünen ama tasarlanırken öngörülen işlevi bir türlü yerine getirmeyen bir mekanizmanın eksik olan parçasını araştırmayı -insan, sonunda, aradığını değil gerçekliğin kendisine sunduğu şeyi bulduğundan- artık bir kenara bırakmışken, yatak odasının karanlık sessizliğinde,

o iki kelime, bir fısıltı hâlinde ağzımdan çıkıp kulağıma çalındı: "Evet, oydu."

Yataktan fırladım, yalın ayak salonda aldım soluğu. Ahizeyi kaldırıp Bolaño'nun numarasını çevirdim. Telefonu açmasını beklerken, gözüm duvar saatine ilişti; saat üç buçuk olmuştu. Bir an tereddüt ettim, sonra kapadım telefonu.

Uykuya daldığımda galiba sabah olmak üzereydi. Dokuzdan önce tekrar Bolaño'yu aradım. Karısı açtı telefonu; Bolaño hâlâ uyuyordu. Ancak saat on ikide, gazeteden görüşebildim onunla. Eveleyip gevelemeden, "Miralles'i yazmayı düşünüyor musun" diye sordum. "Hayır" dedi. Miralles'in ona Collell Tapınağı'ndan söz edip etmediğini sordum. Tapınağın ismini bir kez daha sordu.

"Hayır, sanmıyorum" dedi sonunda. "Söz etmiş olsa hatırlardım."

"Ya Rafael Sánchez Mazas! Ondan söz etti mi?"

"Yazar Rafael Sánchez Mazas'tan mı?"

"Evet, Ferlosio'nun babası. Onu biliyor musun?"

"Bir kitabını okumuştum; gerçekten çok iyiydi. Ama Miralles neden ondan söz etmiş olsun ki bana? Onunla hiç edebiyattan konuşmadık. Nereden çıktı bu sorgulama şimdi?"

Kaçamak bir cevap vermeye hazırlanıyordum, son anda, Miralles'e sadece onun kanalıyla ulaşabileceğimi düşünerek caydım. Kısaca açıkladım ona.

"Sevgili Javier" diye gürledi. "İşte muhteşem bir roman. Yazdığını biliyordum zaten."

"Yazmıyorum" dedim. Sonra kendimi yalancı çıkararak ekledim: "Bir roman değil o; olayların ve gerçek kişilerin olduğu bir anlatı. Gerçek bir hikâye."

"Aynı şey..." dedi. "İyi hikâye gerçek hikâyedir, en azından onu okuyan için. Bunun dışındaki hiçbir değerlendirmenin de önemi yoktur zaten. Her neyse, Sánchez Mazas'ın hayatını bağışlayan askerin Miralles olduğundan nasıl bu kadar emin olabiliyorsun?"

"Emin olduğumu da nereden çıkardın? Onun Collell'de bulunduğundan bile emin değilim. Orada bulunmuş olabileceğini, o askerin Miralles olabileceğini söylüyorum sadece."

"Olabilir" diye mırıldandı Bolaño. "Ama büyük bir ihtimalle o değildir. Bu durumda..."

"Bu durumda, onu bulmaya çalışmakta, o olup olmadığını kesinleştirmekte fayda var" diyerek kestim sözünü. Lafını, eğer o değilse, oymuş gibi yazmamı söyleyerek bağlayacağını geçirdim aklımdan. "Seni bunun için aramıştım; onun yerini nasıl belirleyebileceğimiz konusunda herhangi bir fikrin var mı?"

Önce derin bir nefes aldı, sonra yirmi senedir Miralles'i görmemiş olduğunu hatırlattı bana. "O dönemden hiç kimseyle ilişkimi sürdürmedim. Birisi..." Hiçbir açıklama yapmaksızın, aniden sustu. Sonra, biraz beklememi istedi. Bekledim. O süre o kadar uzadı ki, telefonun başında onu beklemekte olduğumu unuttuğunu düşündüm.

"Şansın varmış, aylak adam." Sonunda ortaya çıkmıştı. Bana bir telefon numarası yazdırdı. "Estrella de Mar'ın numarası. O telefonu bir köşeye yazmış olduğumu bile hatırlamıyordum. Neyse ki o döneme ait bütün notlarımı saklıyordum. Orayı arayıp sorabilirsin Miralles'i."

"İlk adı neydi Miralles'in?"

"Sanırım Antoni'ydi, ya da Antonio. Bilmiyorum. Herkes Miralles derdi ona. Orayı arayıp sor. Benim zamanımda, kalanların ismini ve adresini alarak kayıt yapardık.

Sanırım şimdi de öyle yapıyorlardır. Hâlâ Estrella de Mar diye bir yer varsa tabii."

Ahizeyi yerine koydum, sonra yine kaldırdım. Bolaño'nun vermiş olduğu numarayı çevirdim. Hâlâ yerinde duruyordu Estrella de Mar; yaz sezonu için kapılarını açmıştı. Telefonu açan kıza, kampingde Antoni ya da Antonio Miralles adında birisinin olup olmadığını sordum. Parmaklarının birkaç saniye hızla tuşların üzerinde gezinerek çıkardığı sesi duydum; "hayır, yok" dedi. Yirmi yıl öncesine kadar her yaz düzenli olarak Estrella de Mar'a gitmiş olduğunu, onun adresine acilen ulaşmam gerektiğini söyledim. Sesi sertleşti; müşterilerin adresini vermesinin doğru olmayacağını söyledi. Yeniden tuşlarda gezinmeye başlayan parmaklarının çıkardığı seslerden bile okunuyordu siniri. Kampingin kayıtlarının, sadece son sekiz yılın bilgileri korunarak, bilgisayara aktarıldığını söyledi. Miralles'in kampa gelme alışkanlığını o dönemin başlarına kadar sürdürmüş olabileceğini belirterek üsteledim. "Sizi temin ederim ki gelmemiş" dedi. "Nereden biliyorsunuz" diye sordum. "Biliyorum, çünkü bütün kayıtları taradım; iki Miralles var, ama ön adları ne Antoni, ne de Antonio." "Onlardan biri María olabilir mi?" "Hayır, değil."

O gün öğlen, Conchi'yle bir kafeteryada yemek yiyorduk. Kafamda kurduğum şeylerden bitap düşmüş, kendimden geçmiş bir hâlde anlattım ona Miralles'in hikâyesini. *Soldados de Salamina*'yı yazarken yapmış olduğum perspektif hatasından söz ettim. Eksikliğini hissettiğim, o mekanizmanın çalışabilmesi için gerekli olan şeyin Miralles'in ya da adı her neyse o askerin ta kendisi olduğunu söyledim. Conchi yemeyi bıraktı, göz kapakları yarı kapalı bir hâlde, artık usanç getirmiş olduğunu sezdiren bir ifade takınarak, "Lucas sıçtı yine" dedi.

"Lucas mı? Lucas da kim?"

"Bir arkadaşım. Öldükten sonra sıçtı; sıçamadığı için ölmüştü."

"Lütfen Conchi, yemek yiyoruz. Ayrıca Miralles'le ne alakası var senin Lucas'ının?"

"Kimi zaman Cerebro'yu hatırlatıyorsun bana, hayatım" dedi, iç geçirerek. "Entelektüel olduğunu bilmesem, aptalsın diyeceğim. Başından beri, yapman gereken şeyin bir komünisti yazmak olduğunu söylemiyor muyum sana?"

"Conchi, bana öyle geliyor ki anlamadığın bir şey var..."

"Her şeyi çok iyi anladığımdan hiç kuşkum yok" diyerek kesti sözümü. "Başından beri bana kulak vermiş olsaydın, bu sıkıntıları çekmeyecektik. Sana söylediğim şeyi hatırlıyor musun?"

"Ne söylemiştin" diye sordum, endişeyle.

Yüzü aniden aydınlandı; endişesizce gülümseyişine, oksijenle açılmış saçlarına, simsiyah, kocaman gözlerine, neşeli hâline baktım. Ucuz şarapla dolu kadehini kaldırdı.

"Sonunda bize bir kitap sıçacağını söylemiştim."

Kadeh tokuşturduk. Ayağımı uzatıp külot giyip giymediğini yoklamak geçti içimden. Bir an Conchi'ye âşık olduğumu düşündüm. İhtiyatlı olmayı elden bırakmadım, sustum. Mutluydum.

"Miralles'i hâlâ bulamadım" dedim.

"Onu bulacağız" dedi, kesin bir kararlılıkla. "Onun nerede yaşadığını söylemişti Bolaño?"

"Dijon'da" dedim. "Ya da Dijon'un yakınlarında bir yerde."

"Öyleyse oradan başlamalı aramaya."

O gece, Telefónica'nın uluslararası danışma servisini aradım. Benimle ilgilenen bayan, Antoni ya da Antonio

Miralles adına kayıtlı bir telefon olmadığını söyledi; ne Dijon'da, ne de Dijon'u içine alan yirmi birinci bölgede. Onun üzerine ikinci soruyu sordum; María Miralles adına da yokmuş. Üçüncü sorumun karşılığı şaşırttı beni; Miralles soyadıyla kayıtlı, biri Dijon'da, dördü o bölgenin kasabalarında beş telefon varmış. Longuic, Marsannay, Nolay ve Genlis'di o kasabaların adları. İsimleri ve numaraları vermesini rica ettim. "Hepsini verebilmem mümkün değil" dedi. "Her aramanızda size sadece bir isim ve bir telefon numarası verebilirim. Diğer dördü için, dört kez daha aramanız gerekiyor."

Sonraki günlerimi telefonun başında telef olarak geçirdim. Önce adı Laurent olan Dijon'daki Miralles'i, sonra adları Laura, Danielle, Jean-Marie ve Bienvenido olan Mirallesler'i aradım. Laurent ve Danielle kardeştiler. Jean-Marie dışındakiler, İspanyol kökenli ailelerden geldikleri için iyi kötü İspanyolca biliyorlardı. Ama ne Miralles'le en küçük bir akrabalık ilişkileri vardı, ne de onun adını duymuşlardı.

Mücadeleden çekilmedim. Belki de Conchi'nin aşılamış olduğu o sarsılmaz özgüvenin peşinden sürüklenerek, Bolaño'yu aradım. Ona yapmış olduğum araştırmayı anlattım; izini sürebileceğim başka bir ipucu bulup bulamadığını sordum. Bulamadığını söyledi.

"Onu kendin uydurmak zorundasın" dedi.

"Neyi kendim uydurmak zorundayım?"

"Miralles'le görüşmeyi; romanını bitirebilmenin başka bir yolu yok."

İlk görüşmemizde, ilk kitabımdaki bir hikâyeden söz etmişti Bolaño. O an, o hikâyeyi hatırladım; bir adamın, romanını bitirebilmek için, bir başkasını cinayet işlemeye kışkırttığı hikâyeyi. İki şeyin farkına vardım; ilki şaşırttı

beni, ikincisi şaşırtmadı. Farkına vardığım ilk şey, kitabı bitirmeyi Miralles'le konuşabilmekten çok daha az önemsiyor oluşumdu. İkincisine gelince, ilk kitabımı yazdığım dönemde, Miralles'le konuşabilmeyi kitabı bitirmekten çok daha az önemsemiş olduğum için, Bolaño'nun sandığının ve benim o zamanlar düşündüğümün aksine gerçek bir yazar olmadığımın farkına vardım. Kitabımın oyuna girmeyi benimsemediğini, bir roman değil, gerçek bir hikâye olmaya çabaladığını, Miralles'le görüşmüş gibi yaparsam onun yaradılışına ihanet etmiş olacağımı bir kez daha söylemek istemedim Bolaño'ya.

"Anlıyorum" dedim, iç geçirerek.

Onu onaylayan bir karşılık değildi, veciz bir karşılıktı; ama öyle olduğunu anlamadı Bolaño.

"Tek yolu bu" dedi. İkna olduğumu düşünüyordu. "Üstelik en iyi yolu da bu. Gerçeklik her zaman bize ihanet eder; en iyisi ona fırsat tanımamak, ondan önce ihanet eden taraf olmaktır. Gerçek Miralles seni hayal kırıklığına uğratacaktı; kendi Mirallesin'i yapmak daha iyi. Uydurulmuş olanın aslından daha gerçek olacağına eminim. Aslını bulamayacaksın zaten; kim bilir nerededir. Ölmüş olabilir; yaşıyorsa, ya bir düşkünlerevindedir, ya da kızının evinde. Unut gitsin onu."

O gece, Quart'taki evine yaptığımız tüyler ürpertici yolculuktan sağ salim kurtularak kendimi salona attığımda, her şeyini başkalarına hasretmiş olan Guadalupe Meryem Anası'nın ve ona melankoliyle eşlik etmekte olan iki kitabımın karşısına geçip, "en iyisi Miralles'i unutmak" dedim, Conchi'ye. "Kim bilir nerededir şimdi. Ölmüş olabilir; yaşıyorsa da, ya bir düşkünlerevindedir, ya da kızının evinde."

"Kızını aradın mı" diye sordu Conchi.

"Elbette aradım. Ama bulamadım."

Bir süre bakıştık, sonra bir o kadar daha bakıştık. Hiç konuşmadan kalktım, telefonun başına geçtim, Telefónica'nın uluslararası danışma servisininin numarasını çevirdim. Sanırım aynı kadındı; galiba o da benim sesimi tanıdı. Ona Dijon'da, huzurevinde yaşayan birisini aradığımı söyledim. Dijon'da kaç tane huzurevi olduğunu sordum. Biraz durakladı, sonra "üf" dedi. "Bir yığın..." "Bir yığın kaç tane oluyor?" "Otuz küsur, belki kırk." "Kırk tane huzurevi!" Conchi'ye baktım. Üzerinde sadece varla yok arası bir gömlek, yere oturmuş, gülmemek için kendini tutuyordu. "O şehirde yaşlılardan başka kimsenin yaşamadığı anlamına mı geliyor bu?" "Bilgisayar onların hepsinde yaşlıların yaşadığı iddiasında bulunmuyor. Çünkü huzurevlerini değil, içinde huzurevlerinin de olduğu bir ikametgâh kümesini gösteriyor." "Peki, bölgede toplam kaç tane var onlardan?" Bir süre sustu yine. Sonra, "iki katından fazla" dedi. Hafif ama hissedilir ölçüde alaycı bir ses tonuyla ekledi: "Size arama başına bir isim ve bir numara verebilirim. Alfabetik sırayı gözeterek başlamamı ister misiniz?" Bu noktada, artık araştırıp durmayı bırakmam gerekiyordu; Miralles'in konutsal kümeyi oluşturan seksen küsur yerden herhangi birinde yaşadığına, hele aramakta olduğum Líster'in askeri olduğuna dair ortada en küçük bir işaret yokken, bu gerçeği görmezden gelerek, sonunda o yerlerin hiçbirinde olmadığını kesinleştirmek aylarımı alabilir ve beni perişan edebilirdi. Conchi'ye baktım; parmaklarını sabırsızlıkla çıplak dizlerinin üzerinde tıpırdatarak, sonucu kovalayan gözlerle bana bakıyordu. Guadalupe Meryem Anası'na eşlik eden kitaplarıma baktım; nedendir bilmiyorum, Daniel Angelats'ı hatırladım. Sanki birinin öcünü alıyormuşum gibi, "evet, alfabetik sırayı gözeterek başlayın" dedim.

Böylece uçsuz bucaksız, sonu hiç gelmeyen bir telefon maratonu başladı. Bir ayı aşkın bir süre, telefonun başından hiç ayrılmayarak, önce o devasa konutsal kümenin Dijon alt kümesiyle, daha sonra bölgedeki diğer alt kümelerle mutat günlük konferanslar şeklindeki temaslarımı sürdürdüm. İşin seyri hep aynıydı. Önce uluslararası danışma servisini arayıp alfabetik listede sırası gelen ismi ve numarayı alıyordum (Sırasıyla Abriouxs, Bagatelle, Cellerier, Chambertin, Chanzy, Éperon, Fontainemont, Kellerman ve Lyautey benim tarafımdan önce aranma şerefine nail olan isimlerdi), sonra o konutu arayıp, ilgili görevliye Mösyö Miralles'i soruyordum, o da bana orada herhangi bir Mösyö Miralles'in olmadığını söylüyordu, bunun üzerine yeniden uluslararası danışma servisini arayıp sıradaki telefon numarasını rica ediyordum; ben yorgunluktan bitap düşene kadar bu böyle sürüp gidiyordu. İnsana musallat olan, insanın yakasını bırakmayan bu rulete kilitlenip kalmaya zamanım ya da hevesim olmuyordu kimi zaman. Ertesi gün, yeniden işe sarılıyordum. Neyse ki Conchi'nin desteğini alıyordum. Şimdi düşünüyorum da, eğer onun yardımı olmasaydı, çok önceden bırakmış olurdum o olayın izini sürmeyi. Ben gazetenin redaksiyon servisinde, o televizyondaki stüdyoda, bütün fırsatları değerlendirerek gizlice telefon ediyorduk. Her gece, o günkü gelişmeleri değerlendiriyor, arayıp elediğimiz yerlerin isimlerini değişiyorduk. O tartışmalar sırasında, tanımadığımız, yaşayıp yaşamadığını bile bilmediğimiz bir insanın aranmasına yönelik o tekdüze telefon trafiğinin Conchi için değişik ve heyecan verici bir macera olduğunun farkına vardım. Bana gelince, Conchi'den kapmış olduğum hafiyelik güdüsü ve katıksız inançla, başında heyecanla sarılmıştım işe; ama ilk yirmi yeri aradıktan sonra, artık gönülsüzce, alışkanlıkla, ya da

hâlâ Miralles'i bulma umudunu korumakta olan Conchi'yi hayal kırıklığına uğratmamak için didinmekte olduğumdan kuşkulanmaya başlamıştım.

Ama o hiç beklenilmeyen şey bir gece gerçekleşti. Bir yazının redaksiyonunu bitirmiştim; gazeteyi baskıya hazırlıyorduk. O günkü telefon turuma, Fontaine-Lés-Dijon'daki Nimphéas İkametgâhı'nın numarasını çevirerek başladım. Miralles'i sorduğumda, artık alıştığım o olumsuz yanıt yerine sükûtla karşılaştım. Telefonu kapatmış olduklarını düşündüm; ahizeyi yerine koymaya hazırlanırken, bir erkek sesi durdurdu beni.

"Alo!"

Az önce sormuş olduğum, on günden uzun bir süredir yapmakta olduğumuz o çılgınca sefer boyunca o bölgedeki bütün adresleri arayarak sormakta olduğum soruyu tekrarladım.

"Miralles benim" dedi, İspanyolca konuşarak. Fransızca öğrenmeye yeni başlamıştım; şaşkınlığım, Fransızcamın beni ele vermiş olduğunu anlamamı engellemedi. "Kiminle görüşüyorum?"

"Siz Antoni Miralles misiniz" diye sordum, kısık bir sesle.

"Antoni ya da Antonio, fark etmez" dedi. "Ama siz Miralles deyin; herkes öyle der. Kiminle görüşüyorum?"

Kendimi Miralles'e nasıl anlatacağıma dair hiçbir hazırlık yapmamıştım; şimdi düşündüğümde, bana tuhaf geliyor bu. Onunla bir gün gerçekten görüşeceğime hiç inanmamışım demek ki.

"Beni tanımıyorsunuz; ama uzun zamandır sizi arıyorum" dedim, sesim titreyerek; kalbimin atışlarını boğazımda hissediyordum. Heyecanımı gizlemek için, telaşla adımı

ve nereden aradığımı söyledim. Neyse ki, o anda "Roberto Bolaño'nun arkadaşıyım" demeyi akıl ettim.

"Roberto Bolaño mu?"

"Evet, Estrella de Mar'dan, Castelldefells'teki kamping, yıllar önce, o bana..."

"Tamam, hatırladım" diyerek kesti sözümü. Rahatladım, daha doğrusu minnet duygusuyla doldu içim. "Şu bekçi Bolaño! Neredeyse unutmak üzereydim onu."

O Estrella de Mar'da geçirdiği yazlardan ve Bolaño ile arkadaşlığından söz ederken, ben görüşme teklifini nasıl yapacağımı kuruyordum; sözü dolaştırmanın sıkıntısına katlanmaktansa doğrudan sormaya karar verdim. Bolaño'yu anlatmaya devam ediyordu.

"O ne yapıyor şimdi" diye sordu.

"Yazarlık yapıyor, roman yazıyor."

"O zaman da yazıyordu, ama kimse yayımlamıyordu."

"Şimdi durum farklı" dedim. "Artık başarılı bir yazar."

"Gerçekten mi? Sevindim. Kurnaz bir yalancı olmakla birlikte, yetenekli bir insandı. Ama iyi bir romancı olmak için, sanırım kurnaz bir yalancı olmak gerekiyor, öyle değil mi?" İnce, kuru ve bulanık bir sesle söylemişti bunu; gülüyordu sanki. "Peki, sizin için ne yapabilirim?"

"İç Savaş'ta geçen bir olayı araştırıyorum. Kimi milliyetçi tutukluların Banyoles yakınlarındaki Santa Maria del Collell Tapınağı'nda, savaşın sonuna doğru kurşuna dizilmelerini." Bir tepki göstermesini bekledim. Susuyordu. Doğrudan sordum: "Oradaydınız, değil mi?"

Hiç bitmeyecekmiş gibi gelen o birkaç saniye boyunca, Miralles'in hırıltılı nefes alışını dinledim. Sonucu almak üzere olduğumu hissettim; sevinçten çılgına dönmüş bir

hâlde, sessizce bekledim. Konuşmaya başladığında, sesi ağırlaşmış, bulutlanmıştı. Başka bir ses olmuştu sanki.

"Bunu Bolaño mu söyledi size?"

"Hayır. Benim çıkardığım bir sonuç bu. Bolaño sizin hikâyenizi anlatmış, bütün bir savaş boyunca, Katalonya'dan çekilirken bile Líster'le birlikte olduğunuzu söylemişti. Kurşuna dizme operasyonu sırasında, Líster'in kimi askerleri Collell'deydi. Onlardan biri de siz olabilirdiniz. Oradaydınız, değil mi?"

Yine susmuştu Miralles. Önce onun hırıltılı nefes alışı geldi kulağıma, sonra hışırtılı bir ses. Sigara yakmış olduğunu düşündüm. Bir an, uzakta yapılan Fransızca bir konuşmadan bazı cümleler sızdı hatta. Sessizlik uzayınca, oldukça kaba davranmış olduğumu düşündüm. Bana hatamı telafi etme fırsatı vermeden söze girdi.

"Bana yazar olduğunuzu söylemiştiniz, değil mi?"

"Hayır" dedim. "Gazeteciyim."

"Gazeteci." Yine sessizlik oldu. "Bu konuyu mu yazmak istiyorsunuz? Altmış yıl önce yaşanmış bir olayın gazetenizin herhangi bir okurunu ilgilendireceğini mi düşünüyorsunuz gerçekten?"

"Onu gazete için düşünmemiştim. Bir kitap yazıyorum. Bakın, sanırım kötü bir giriş yaptım. Sadece sizinle bir süre konuşmak istiyorum; olayı sizden dinlemek için, gerçeği olduğu gibi ya da sizin aktaracağınız gibi anlatabilmek için. Kimseden hesap sormaya niyetim yok, sadece anlamaya çalışıyorum."

"Anlamak mı? Güldürmeyin beni! Siz hiçbir şeyi anlayamazsınız. Savaş, savaştır. Bunun dışında anlaşılması gereken bir şey yok. Ben iyi bilirim bunu. İspanya için üç

yıl çarpıştım, biliyor musunuz? Bunun için birilerinin bana teşekkür ettiğini mi sanıyorsunuz?"

"İşte tam bu nedenle..."

"Susun delikanlı ve beni dinleyin" diyerek kesti sözümü. "Bana cevap verin, birilerinin bana teşekkür ettiğini mi sanıyorsunuz? Cevabı ben vereyim: etmedi, hiç kimse. Gençliğimi onun lanet olası ülkesi uğruna çarpışarak feda ettiğim için minnettarlığını dile getiren birisi olmadı. Hiçbir zaman, hiç kimse yapmadı bunu. Ne bir söz, ne bir jest, ne de bir mektup. Hiçbir şey. Ve şimdi, altmış yıl sonra, birisi kalkıp bana gelmiş, lanet olası bir gazete müsveddesi için, kitabı için, ya da her ne halt ise onun için, bir kurşuna dizme olayında yer alıp almadığımı soruyor. Neden doğrudan cinayetle suçlamıyorsunuz?"

Miralles konuşurken, "tarihteki bütün hikâyelerin en hazin olanı İspanya'nın hikâyesidir" diye düşündüm. "Çünkü sonu kötüdür." "Sonu kötü müdür" diye sordum sonra kendi kendime. "Geçiş Dönemi'nin canı cehenneme!"

"İyi anlatamadığım için üzgünüm, Senyör Miralles..."

"Miralles, budala, Miralles" diye kükredi. "Şu kahrolası hayatımda kimse Senyör Miralles demedi bana. Adım Miralles, sadece Miralles. Anladınız mı?"

"Anladım Senyör Miralles, pardon, Miralles. Ama bir yanlış anlamaya yol açtığımı söylemek istiyorum yeniden. Eğer izin verirseniz, size açıklayabilirim." Bir şey söylemedi Miralles. Ben de kaldığım yerden devam ettim. "Sizin hikâyenizi birkaç hafta önce, Rafael Sánchez Mazas üzerine yazmakta olduğum kitabı bir yana bırakmış olduğum dönemde anlattı bana, Bolaño. Sánchez Mazas'ı bilir misiniz?"

Cevap vermekte gecikti, Miralles; ama hatırlamakta tereddüt ettiği için değil.

"Elbette bilirim. Şu José Antonio'nun arkadaşı olan falanjist değil mi?"

"Ta kendisi. Collell'deki kurşuna dizme operasyonundan kurtulan iki kişiden biri. Kitabım onu konu edinmişti, onun kurşuna dizilmesini, daha sonra ona yardım ederek hayatta kalmasını sağlayan insanları. Ve onun hayatını bağışlayan Líster'in askerini."

"Peki, benimle ne ilgisi var bütün bu anlattıklarınızın?"

"Kurşuna dizilmekten kurtulanların ikincisi, olaya tanıklık eden bir kitap bıraktı geride. *Beni Kızıllar Öldürdü* başlığını vermiş kitabına."

"Ama ne başlık!"

"Evet, ama iyi bir kitap. Çünkü Collell'de olan biteni ayrıntılarıyla anlatıyor. Orada olanlarla ilgili olarak cumhuriyetçi taraftan yapılmış herhangi bir tanıklık yok elimde. Onun eksikliğini hissediyorum kitapta. Bolaño bana hikâyenizi anlattığında, o kurşuna dizme olayı sırasında Collell'de bulunmuş olabileceğinizi, eğer öyleyse, orada neler olup bittiğini bana aktarabileceğinizi düşünmüştüm. Bütün istediğim bu; bir süre sizinle sohbet edebilmek, sizin anlatacaklarınızı dinlemek. Hepsi bu... Size sormadan tek bir satır bile yayımlamayacağıma söz veriyorum."

Yine nefes alışını dinlemeye başladım; arada yeniden hatta sızan bulanık Fransızca konuşmalarla bölünüyordu nefesi. Konuşmaya başladığında, yaptığım açıklamayla onu sakinleştirmiş olduğumu anladım; yeniden normale dönmüştü sesi.

"Telefonuma nasıl ulaştınız?"

Anlatınca gülmekten kırıldı Miralles.

"Bakın Cercas" dedi sonra, "yoksa size Senyör Cercas mı demem gerekiyor?"

"Javier deyin lütfen."

"Tamam, anlaştık Javier. Kaç yaşında olduğumu biliyor musunuz? Seksen ikiyi doldurdum. Yaşlı ve yorgun bir adamım ben. Bir eşim vardı, kaybettim; bir kızım oldu, onu da kaybettim. Hâlâ damar tıkanıklığı ile ilgili sıkıntılarımı gidermeye çalışıyorum. Fazla zamanım kalmadı. Tek dileğim, o kısacık zaman dilimini kendimle başbaşa, kimse tarafından rahatsız edilmeden geçirebilmek. İnanın bana, bu olaylar artık hiç kimseyi ilgilendirmiyor, her şeyi birlikte yaşamış olduğumuz insanları bile; herkesi ilgilendirdiği bir dönem oldu, ama o dönem geride kaldı, şimdi hiçbir şey, kimseyi ilgilendirmiyor. İnsanoğlu unutmaya karar verdi. Kim bilir, belki de haklıydı. Görüyor musunuz, unutmanın haklılığını bile telaffuz edebiliyorum. Her şey yalan; kimisi belli bir amaç gütmeksizin söylenmiş, kimisi bile isteye kurgulanmış yalanlardan ibaret hepsi. Siz gençsiniz; inanın aradığınız için müteşekkirim, ama gelin bana kulak verin, saçmalamayı bırakın, zamanınızı başka şeylere ayırın."

Üsteledim, ama faydasızdı. Telefonu kapatmadan önce, Bolaño'ya selamlarını iletmemi istedi. "Stockton'da görüşeceğimizi söyleyin ona" dedi. "Nerede" diye sordum. "Stockton'da" diye tekrarladı. "Öyle söyleyin, o anlar."

Conchi'yi aradım. Miralles'i bulduğumu söyleyince sevinçten çılgına döndü; ama onunla görüşmeye gitmeyeceğimi söyleyince öfkeden küplere bindi.

"Bunca mücadeleyi verdikten sonra mı" diye bağırdı.

"İstemiyor Conchi, bunu anlamaya çalış."

"İstemezse istemesin, seni bağlar mı bu!"

"Lütfen, Conchi."

Tartıştık; o beni ikna etmeye çalıştı, ben de onu.

"Dinle, şimdi kıçını kaldır da" dedi, "Bolaño'yu ara. Beni hiçbir zaman takmazsın, ama o seni ikna edecektir. Eğer sen aramazsan ben arayacağım Bolaño'yu."

Zaten düşünüyordum onu aramayı, ama arayanın Conchi olmasını istemediğim için çabuk davrandım. Miralles'le yapmış olduğum görüşmeyi aktardım Bolaño'ya; yaşlı adamın, onu ziyeret etme talebimi reddetmesinin elimi kolumu bağladığını söyledim. Bolaño bir şey söylemedi. O sırada, Miralles'in ona iletmemi istediği mesajı hatırladım; iletttim ona.

"Vay anasına be, moruğa bak" diye homurdandı. Alaya alırken dalıp gittiğini ele veriyordu sesi. "Hâlâ unutmamış."

"Ne anlama geliyor?"

"Stockton'da görüşmek mi?"

"Başka ne olabilir!"

Oldukça uzun süren bir suskunluğun ardından, soruma kendi sorusuyla karşılık verdi Bolaño.

"*Fat City*'yi izlemiş miydin?" İzlediğimi söyledim; sonra devam etti Bolaño. "Sinemaya bayılırdı Miralles. Karavanında sundurmanın altına bir televizyon koymuştu, film izlerdi. Kimi zaman Castelldefells'e gider, üç film birden seyrederdi; artık programda ne varsa, hiç fark etmezdi onun için. Benim fazla boş zamanım olmuyordu; kısa izinlerimi Barselona'ya giderek değerlendirirdim. Bir gün Castelldefells'e gezmeye gitmiştim; ona rastladım. Oturup birlikte *horchata*[79] içtik. Sonra birlikte sinemaya gitmeyi önerdi; yapmayı düşündüğüm daha iyi bir şey yoktu, ona

79 Badem içi, kavun, karpuz, kabak çekirdeğiyle yapılan bir içki. (ç.n.)

eşlik ettim. Yazlıkçıların takıldığı bir kasabada Huston'un bir filminin gösterilmesi şimdi tuhaf geliyor insana, ama o zamanlar olurdu böyle şeyler. *Fat City*'nin ne anlama geldiğini biliyor musun? *Fırsatlar Şehri*, ya da *Fantastik Şehir* gibi bir şey, şu ifade daha iyi oturuyor galiba: *Ama Ne Şehir!* Ama o ne sarakaya alış! Çünkü, filmdeki Stockton, kimseye hiçbir fırsat tanımayan zalim bir şehir. Herkesin yıkıma uğramaya mahkûm olduğu, mutlak ve topyekûn felaketler şehri. Nedendir bilinmez, neredeyse bütün boksör filmlerinde, kahramanın yükselişi ve düşüşü hikâye edilir; başarıya nasıl ulaştığı, nasıl felakete doğru sürüklendiği ve nasıl unutuluşa terk edildiği anlatılır. *Fat City* öyle değil. O filmin kahramanları için, başarı bir yana, başarıya ulaşılacağına dair en küçük bir olasılık bile söz konusu değildir; ne asıl kişiler olan yaşlı boksör ve genç boksör için, ne de onların çevresindeki kişiler için. Hatırlar mısın, yaşlı ve tükenmiş Meksikalı boksör ringe çıkmadan önce kan işer; yalnız başına, karanlıkta girer salona ve salondan öyle çıkar. İşte o gece, filmden sonra bir bara gidip oturduk, bira istedik. Üzerine bizim görüntümüzün düştüğü, bizim dışımızdaki barın yansıdığı kocaman aynanın önünde, geç saatlere kadar içerek çene çaldık; tıpkı *Fat City*'nin sonunda, Stocktonlu iki boksörün yaptığı gibi. Miralles, bir ara, sanırım bu tuhaf örtüşmenin ve biranın etkisiyle, bizim de sonumuzun öyle olacağını, yıkıma uğramış, öyle yapayalnız, yumruk sarhoşu olmuş bir hâlde, boş bir salonda, kendi gölgemizle ölümüne dövüşmek üzere ringe çıkmadan önce kan işeyeceğimizi söylemişti. Tam olarak böyle söylemedi elbette, Miralles; buna yakın bir şey söyledi; ben şimdi kendi kelimelerimle konuşuyorum. O gece çok güldük; gün ağarırken kampinge ulaştığımızda herkes uyuyordu, bar kapalıydı. Çene çalmaya ve gülmeye devam ettik; hani cenaze

törenlerinde ya da ona benzer durumlarda insanın gülesi gelir ve bastırmaya çalışır ya, öyle gülüyorduk. Sonra vedalaştık; çadırıma gitmek üzere ayrıldım yanından. Birazdan onun sesini duyarak döndüm. Zifiri karanlıkta, onca felaketi sırtlanmış olan Miralles, fenerin zayıf ışığıyla aydınlanmış o iri yarı gövdesiyle, bir yumruğu havada, öyle dimdik duruyordu; o sessizlikte, gülüşünü bastırarak fısıldadı: 'Bolaño, Stockton'da görüşelim.' O günden sonra, ertesi sabah ya da ertesi yaz görüşmek üzere her vedalaşmamızda, 'Bolaño, Stockton'da görüşelim' derdi."

Öylece sustuk. Sanırım bir şeyler söylememi bekliyordu Bolaño; ama yorum yapabilecek durumda değildim, ağlıyordum.

"İşte böyle" dedi Bolaño. "Şimdi ne yapmayı düşünüyorsun?"

"Vay canına! Müthiş bir şey bu" diye çığlığı bastı Conchi, ona haberi iletince. "Bolaño'nun seni ikna edeceğini biliyordum zaten. Ne zaman yola çıkıyoruz?"

"Birlikte gitmiyoruz Conchi" dedim. Kim bilir, belki de Miralles'le yapacağım görüşmeyi kolaylaştırırdı, Conchi'nin varlığı. "Yalnız gidiyorum."

"Saçmalayıp durma. Yarın sabah atlıyoruz arabaya, soluğu Dijon'da alıyoruz."

"Ben kararımı verdim Conchi" dedim. Kararlıydım, çözülmemem gerekiyordu. Conchi'nin Volkswageniyle Dijon'a gitmektense, Leclerc'in birliğiyle Magrip'ten Çad'a yürümeyi tercih ederdim. "Trenle gideceğim."

Cumartesi günü öğleden sonra yola çıktım. Conchi, istasyonda beni uğurlarken, "Senyör Miralles'e selamlarımı ilet" dedi. "Onun adı Miralles, Conchi" diyerek düzelttim. "Sadece Miralles..." Stockton trenine biniyormuşum duygusuyla,

Dijon'a giden trene atladım. Gece treniydi. Vagon restorandaki maroken koltukta, hızın ve gecenin karanlığına bulanmış camlara bakarak, içki, tütün ve Miralles'le sabahı buldum; sabahın beşinde, uykusuz, arzulu ve karmakarışık bir hâlde Dijon İstasyonu'na indim. Cılız bir ışıkla aydınlatılmış ıssız peronları geçerek taksiye bindim. Rue des Fleirs'te indim; Victor Hugo'ya yerleştim; şehrin merkezine yakın, gösterişsiz, küçük bir oteldi. Odama çıktım, musluğa ağzımı dayayıp su içtim, duş aldım ve yatağa serildim. Boşu boşuna uyumaya çalıştım. Az sonra görecek olduğum Miralles'i, asla göremeyecek olduğum Sánchez Mazas'ı düşünüyordum. Onların, altmış yıl önce, oradan aşağı yukarı bin kilometre uzakta, yağmurla, yaprak hışırtılarıyla ağırlaşan tedirgin bir sabah vaktinde, hayatlarında ilk ve son kez birbirleriyle karşılaşmalarını düşünüyordum; Miralles'in, Líster'in Sánchez Mazas'ın hayatını bağışlayan askeri olup olmadığını, onun gözlerine bakarken ne hissettiğini, onun hayatını neden bağışladığını az sonra öğreneceğimi, böylelikle, belki de nihayet önemli bir sırra ermiş olabileceğimi düşünüyordum. Bütün bunları düşünüp dururken, sabahın ilk gürültüleri çalındı kulağıma; koridorda atılan adımları, bir kuşun cıvıltısını, hızla geçen bir arabanın motor sesini duydum. Ağarmakta olan günün pencerenin kepenklerini zorlamakta olduğunu hissettim.

Kalktım; önce pencereyi, sonra kepenkleri açtım. Yumuşak sabah güneşi, aşağıdaki portakal bahçesiyle, onun az ötesinde, iki yanına dizili çatılarla uzayıp giden, henüz günün telaşına bulanmamış sokak arasında kararsız, ışıldayıp duruyordu. Kasabanın sessizliğini bölen tek şey, kuşların ötüşmesiydi. Giyindim, otelin salonunda kahvaltı ettim. Nimphéas İkametgâhı'na gitmek için henüz çok erkendi; dolaşmaya çıktım. Daha önce hiç gelmemiştim Dijon'a.

Yaklaşık dört saat önce, taksiyle tarih öncesi hayvan cesetlerini andıran binaların saldırısına uğramış olan o caddelerden geçerken, uykusuzlukla ağırlaşan gözlerimle, soyluların döneminden kalma o binaların şimdi ışıklandırılmış reklamlarla göz kırpmakta olan çehrelerine baktığımda, ortaçağın, hani o geceleri kibirlenen, o eski ihtişamının çürümüş iskeletinden ibaret olan gerçek yüzünü sadece o zaman gösteren önemli şehirlerinden biriymiş gibi gelmişti bana; ama otelden Rue des Fleurs'a çıkıp, Rue des Roses ve Rue Desvoges'ten geçip, sonunda, daha o saatte Arco de Triunfo'nun çevresinde dolaşan arabalarla uğuldayan Place D'Arcy'ye ulaştığımda, Fransa taşrasının, Simenon'un kederli kocalarının hazin cinayetlerini işledikleri kasvetli şehirlerinden birinde olduğumu düşündüm. Sevinçten yoksun, geleceği olmayan bir şehirde; tıpkı Stockton gibi. Güneş bulutların arasına girmiş, hava biraz serinlemişti. Place Grangier'deki bir barın terasına oturup bir şeyler içtim. Terasın sağındaki Arnavut kaldırımında pazar kurulmuştu; onun ilerisinde Notre Dame Kilisesi yükseliyordu. Hesabı ödeyerek kalktım; pazarı dolaştım, sonra caddeyi geçerek kiliseye girdim. Kimseler yok gibiydi; ayak seslerimin gotik tavanda yankılanışını dinlerken, yandaki mihrabın önünde mum yakmakta olan kadını fark ettim. Kürsünün üzerine bırakılmış olan deftere bir şeyler yazdı. Ben mihraba yaklaşırken, yazmayı bırakıp arkasına döndü. Sahının ortasında karşılaştık; genç, uzun boylu, zarif, solgun yüzlü bir kadındı. Mihrabın önüne geldiğimde, deftere yazılmış olan son cümleyi okumaktan alamadım kendimi. "Şu karanlık zamanda, bana ve aileme yardım et Tanrım."

Kiliseden çıkıp, bir taksiye bindim. Sürücüye, Fontaine-Lés-Dijon'daki Nimphéas İkametgâhı'nın adresini verdim. Taksi yirmi dakika sonra, Route des Daix ile Rue des

Combottes'in kesiştiği köşede, dikdörtgen şekliyle göze batan, cephesi solgun yeşil, minicik balkonlarla bezenmiş, çakıl taşıyla döşeli patikası havuzlu bahçeye açılan binanın önünde durdu. Danışmadaki rahibeye Miralles'i görmek istediğimi söyledim. Şaşkınlıkla, tecessüsle baktı bana. Akrabası olup olmadığımı sordu. Ne olduğumu söyledim ona.

"Arkadaşısınız, öyleyse!"

"Öyle sayılır."

"Yirmi iki numaralı oda." Koridoru göstererek ekledi: "Ama az önce oraya doğru gittiğini gördüm; televizyon odasında ya da bahçede olmalı."

Koridoru izleyerek büyük bir salona geçtim; salondaki camlı kapılar, ortasında fıskiyeli bir havuzun bulunduğu bahçeye açılıyordu. Bahçedeki yaşlılar, bacaklarını ekose battaniyeyle örtmüş, şezlongların üzerinde öğlen güneşinden yararlanıyorlardı. Salonda biri erkek diğeri kadın iki yaşlı insan vardı; vinil koltuklara oturmuş, televizyon izliyorlardı. Salona girdiğimde, kafalarını çevirip bakmadılar. Yaşlı adama, adamın şakağından başlayan, elmacık kemiğini, yanağını ve çenesini kateden, sonra boynuna inen ve nihayet külrengi flanel gömleğinin yakasından taşan tüylerin arasında kaybolan yara izine çakılıp kaldı bakışlarım. O an anladım, Miralles olduğunu. Donup kaldım, telaşlandım; söze başlamak için kelimeler arandım, bulamadım. Uyurgezer gibiydim, kalp atışlarımı duyuyordum; usulca yanındaki koltuğa oturdum. Kafasını çevirmedi, ama hafifçe omuzlarını kımıldattı; varlığımı fark ettiğini düşündüm. Beklemeye başladım, koltuğa yerleşerek televizyona baktım. Üzerine düşen gün ışığıyla göz alan ekranda, saçı başı düzgün, güleryüzlü, ama dudakları küçümseyen bir

ifadeyle kıvrılırken yalandan gülümsediğini açık eden bir sunucu yarışmacılara kuralları anlatıyordu.

"Daha erken bekliyordum sizi" diye mırıldandı, bir süre sonra. Gözlerini ekrandan ayırmadan, sanki iç geçirerek söylemişti. "Biraz geciktiniz."

Donuk profiline, seyrelmiş külrengi saçlarına, beyaza çalan bir çalı topluluğu gibi fışkırmış ve yayılışı ancak o müthiş yara iziyle engellenebilmiş sakalına, basık burnuna, büyük çene kemiğine, sivri çenesine, yaşlılık göbeğinin gömleğinin düğmelerini zorlayan şişkinliğine, lekelerle donanmış, beyaz bir bastona tutunmuş güçlü ellerine baktım.

"Geciktim mi?"

"Neredeyse yemek saati."

Bir şey söyleyemedim. Bu kez elektrikli ev eşyası piyangosuyla işgal edilmiş olan ekrana baktım. Motor takılmış gibi konuşan sunucunun gürültüsü, temizlenen koridordan gelen sesleri bastırıyordu. Bunun dışında, kimsede çıt yoktu. Miralles'in üç ya da dört koltuk ötesinde kımıldamadan duran kadına baktım; yanağını mavi damarlarla çizgilenmiş olan narin eline yaslamış, oturduğu yerde uyukluyordu.

"Söyleyin bana, Javier" diye söze girdi Miralles; sanki çok uzun bir süre konuştuktan sonra, dinlenmek için küçük bir mola vermişiz de şimdi yeniden başlıyormuşuz gibi. "Televizyonu seviyor musunuz?"

"Evet" dedim. Burun deliklerinden dışarı taşan beyazımsı tüylere takıldı gözüm. "Ama fazla izlemiyorum."

"Bense hiç sevmiyorum, ama çok izliyorum; yarışmalar, röportajlar, filmler, gösteriler, haberler, hepsini izliyorum. Biliyor musunuz, beş yıldır burada yaşıyorum; dünyanın dışındayım sanki. Gazeteler içimi daraltıyor, hanidir radyo dinlemeyi de bıraktım; neyse ki şu televizyonun

sayesinde orada olan bitenden haberdar oluyorum." Bastonuyla, bastonunu yerden kaldırmadan televizyonu gösterdi. "Şu program, sözgelimi... Böylesi ahmaklıklara tanık olmak da varmış kısmette; her şeyin bir fiyatı var; insanlar her şeyin fiyatını tahmin etmeye çalışıyorlar; fiyatını bildikleri şeyler onların oluyor. Ama şunların yüzündeki mutluluk ifadesine bakın; bakın, nasıl gülüyorlar." Bir süre sustu; kendisini onaylamamı bekliyor olmalıydı. "İnsanlar benim zamanımda olduklarından çok daha fazla mutlular şimdi; belli bir yaşın üzerindeki herhangi bir insan görebilir bunu. Ne zaman yaşlı birinin geleceği kötülediğine tanık olsam, o günleri göremeyeceği için kendini rahatlatmaya çalıştığını düşünüyorum. Ne zaman şu entelektüellerden birinin televizyonu kötülediğine tanık olsam, işte yine bir ahmakla yüz yüzeyim diye düşünüyorum. İnsanlar böyle istiyorlarmış."

Yerinde hafifçe doğruldu, yaşlanarak büzüşmüş olsa da hâlâ bir gladyatörünkini andıran gövdesiyle bana doğru döndü; yeşile çalmaları dışında ortak yanları olmayan iki gözle beni süzdü. Bana göre sağda olan, yara iziyle yarı yarıya kapanmış gözünde herhangi bir ifade yoktu; soldaki gözü fal taşı gibi açılmış, tecessüsle, sanki istihzayla bana bakıyordu. Başta Mirralles'in çehresine atfetmiş olduğum donukluğun, sadece yara iziyle kavrulmuş yarı yüzü için geçerli olduğunu fark ettim; yüzünün diğer yarısı canlıydı. Aynı gövdede iki ayrı kişinin yaşamakta olduğunu düşündüm bir an. Miralles bana yaklaştığında, bir an ürkmüştüm; belki yaşlı, pervasız bir kamyon sürücüsünde görülebilecek olan, o yersiz yurtsuz kalana özgü ruh eski Salamina askerleri de taşıyor muydu acaba diye düşündüm.

"Tütün içiyor musunuz" diye sordu.

Paketi çıkarmak için elimi ceketimin cebine attım, ama durdurdu beni Miralles.

"Burada olmaz" dedi. Kalkmaya yeltendi. Yardım etmek istedim; inceliği bir yana bırakarak, reddetti. "Kasmayın kendinizi" dedi. "Yardıma ihtiyacım olursa, elinizi uzatmanızı isterim." Koltuğun kolundan ve bastonundan destek alarak güçlükle doğruldu. "Gelin, biraz dolaşalım" dedi.

Bahçeye çıkmak üzereyken, kırk yaşlarında, esmer, ince yapılı, uzun boylu bir rahibe belirdi koridorda. Üzerinde beyaz bir gömlek ve külrengi bir etek vardı; gülümsüyordu.

"Hemşire Dominique ziyaretçiniz olduğunu söyledi, Miralles" dedi; sonra solgun ve iri kemikli elini bana uzatarak kendini tanıttı: "Hemşire Françoise."

Elini sıktım. Belirgin bir tedirginliği vardı Miralles'in; sanki yanlış bir şey yaparken yakalanmış gibiydi. Aralık duran kapıya tutunarak bizi tanıştırdı; Hemşire Françoise'ın oranın yöneticisi olduğunu söyledi. Sonra benden söz etti.

"Gazetecilik yapıyor, benimle röportaj yapmak için geldi" dedi.

"Gerçekten mi" diye sorarken, gülümseyişi biraz daha belirginleşmişti hemşirenin. "Hangi konuda?"

"Önemli bir şey değil" dedi, bir an önce bahçeye çıkmamız gerektiğini ihsas eden bakışlarıyla. "Bir cinayet; altmış yıl önce işlenmişti."

"Beni eğlendiriyorsunuz" diyerek güldü Hemşire Françoise. "Cinayetlerinizi itiraf etmenin zamanı gelmiş olmalı."

"Ne yapalım, inceldiği yerden kopsun, Hemşire Françoise" diyerek ona veda etti Miralles. Nilüferlerle örtülü havuzun yanında yürüyorduk; bahçenin öbür tarafında, kimi yaşlılar hamaklara serilmiş, uyukluyorlardı. Homurdanıyordu Miralles. "Görüyorsunuz işte, hayatı boyunca rahipler

ve rahibeler hakkında atıp tutmuş olan Miralles, şimdi sigara içmesine bile izin vermeyen rahibelerin kuşatması altında. Dinî inancınız var mı?"

Şimşirlerin oluşturduğu set boyunca alçalarak ilerleyen çakıl döşeli patikada yürüyorduk. Sabah Notre Dame Kilisesi'nde mum yakarken, dua ederken gördüğüm solgun, zarif kadını düşünüyordum. Benden önce kendisi cevap verdi.

"Budalalığın dik âlâsı! Şu güzel rahibelerden başka inanan kalmadı artık. Ben de onlardanım, inanmayanlardan. Hayal gücünden yoksun, bu dünya. Öldüğüm zaman biri mezarımın başında dans etse mest olurdum. Sizce de daha keyifli bir şey değil mi? Ama şakanın bu kadarı fazla gelir Hemşire Françoise'a; bunu yapamam ona. Nezaketim yüzünden, sanırım haddinden fazla huzur dolu bir ayinle uğurlanacağım. Öyle uğurlanacak olmaktan rahatsız da değilim. Hemşire Françoise'dan hoşlandınız mı?"

Miralles'in ondan hoşlanıp hoşlanmadığını bilmiyordum; onun hakkında henüz bir fikir edinememiş olduğumu söylemekle yetindim.

"Size görüşünüzü sormadım." dedi, "hoşlanıp hoşlanmadığınızı sordum. Aramızda kalması koşuluyla size doğruyu söyleyeceğim; ben çok hoşlanıyorum. Güzel, cana yakın ve kavrayışlı, üstelik genç. Bir kadında aranabilecek bütün özellikler var onda. Eğer rahibe olmasaydı, yıllar önce tabii, çoktan elimi kıçına atmıştım onun. Ama şimdi... Geçmiş ola!"

Bir yer altı garajının önünden geçtik, patikadan ayrıldık, küçük bir terasa tırmandık. Bastonuna yapışmış, şaşırtıcı bir hızla ilerliyordu Miralles. Bense, her an düşebileceği korkusuyla, arkasından gidiyordum. Terasın diğer

yanında, Rue des Combottes'yi ve çok ötelere uzanan ikiz evler dizisini gören bir çimenlik vardı. Oradaki tahta banka oturduk.

"Pekâlâ" dedi Miralles, bastonunu bankın kenarına yaslayarak, "çıkarın bakalım şu sigarayı."

Önce ona verdiğim sigarayı yaktım, sonra benimkini. Derin nefesler çekiyor, haz duyarak içiyordu sigarayı.

"Tütün içmek yasak mı burada?"

"Yasak olsa ne yazar! Ama kimse içmiyor zaten. Bana doktor yasakladı, damar tıkanıklığından sonra. Her şeyi başka bir şeyle ilişkilendirecekler ille. Kimi zaman mutfağa gidip ahçıdan bir sigara yürütüyorum. Sonra ya odamda, ya da gelip burada tüttürüyorum. Manzara nasıl?"

Daha başında onu soru yağmuruna tutmak istemiyordum; ayrıca kendi iradesiyle konuşmasından, kendi istediği şeylerden söz etmesinden yanaydım. Bir süre oradaki hayatından, Estrella de Mar'dan, Bolaño'dan konuştuk. Kafası çok iyi çalışıyordu, hafızası sakatlanmamıştı. Onu dinlerken, eğer babam yaşıyor olsaydı onunla aynı yaşta olacaktı diye düşündüm bir an. Bu çok tuhaf geldi bana; bunu tam o anda, orada düşünmüş olmam daha da tuhaf geldi. Beni bırakıp gitmesinin üzerinden altı yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen, hâlâ ölmemişti babam. Çünkü hâlâ onu hatırlayan birisi vardı. Ama istenç dışıydı o hatırlayış; tamamen yok olup gitmemek için, benim hatırlayışıma sımsıkı tutunmuş olmasıyla ilgiliydi babamın. Sonra bunu düşündüm.

Ansızın durdu anlatırken, "ama bunları konuşmak için gelmediniz buraya" dedi. Sigaralarımızı yeni söndürmüştük. "Collell'i konuşmaya geldiniz."

Nereden başlayacağımı bilmiyordum.

"Collell'de bulundunuz mu gerçekten?"

"Elbette bulundum. Aptal rolüne çıkmanıza ne gerek var! Ben orada bulunmuş olmasaydım, burada ne işiniz vardı! Elbette oradaydım; bir, bilemediniz iki hafta, daha fazla değil. Çok iyi hatırlıyorum, '39 Ocak'ının son günleriydi. O ayın otuz birinde sınırı geçmiştim, o tarihi nasıl unuturum. Orada neden o kadar çok kaldığımızı bilmiyorum. Ebro'daki Beşinci Kolordu'dan geriye kalanlardık; savaşın sonuna doğru hâlâ ayakta durabilen eski, yorgun askerler. Yazdan beri, cephe çözülene kadar, nefes almadan çarpışmıştık ve Mağribî'lerle faşistlerin soluğunu ensemizde hissederken, çılgına dönmüş bir hâlde, o cehennemden kaçıp sınıra ulaşmak zorundaydık. Ama Fransa'ya bir adım kala ansızın durdurdular bizi. Çok hırpalanmış olduğumuz için, bir yandan da seviniyorduk mola verilmiş olmasına; ama günlerce süren o fasılaya bir anlam verememiştik. Çeşitli söylentiler dolaşıyordu; kimisi Líster'in Gerona'yı savunmaya hazırlandığını, kimisi ise bilinmeyen bir yerden karşı saldırıya geçmeyi düşündüğü için beklediğini söylüyordu. Hepsi saçmaydı; hiçbir şey yoktu elimizde, ne silah, ne cephane, ne de erzak. El elde, baş başta, ortalıkta kalakalmıştık. Aslında ortada ordu denilebilecek bir şey de yoktu; ormandan çıkıp gelmiş, aylardır açlık çeken, üstü başı dağınık, sefil insanlardık. Öyle işte, neden yolumuzdan alıkonulmuş olduğumuzu bilmiyorum; ama biraz dinlenmiştik hiç değilse. Collell'i biliyor musunuz?"

"Biraz."

"Gerona'ya yakın. Banyoles bölgesinde. O günlerde kimileri Gerona'da kalmıştı, kimileri de oraya yakın köylerde. Bizi ise Collell'e gönderdiler."

"Neden?"

"Bilmiyorum. Aslında kimsenin bir şey bildiğini de sanmıyorum. Söze dökülerek anlatılabilecek bir şey değil; inanılmaz bir kargaşanın hüküm sürdüğü, herkesin başının çaresine baktığı günlerdi. Herkes emir veriyor, ama kimse dinlemiyordu. Fırsat bulur bulmaz kaçıyordu insanlar."

"Siz neden denemediniz?"

"Kaçmayı mı?" Bu soruyu kendi kendine de hiç sormamıştı besbelli; şaşkınlıkla baktı bana. "Bilmiyorum. Hiç aklımdan geçmedi sanırım. Biliyor musunuz, düşünmek kolay olmuyor öyle zamanlarda. Zaten nereye gidebilirdim? Annem ve babam ölmüşlerdi; kardeşime gelince, zaten o da cephedeydi..." O sırada, "bakın" dedi, bastonunu kaldırarak; ansızın sıkıntısından kurtulmuştu sanki. "Oradalar."

Hemen önümüzde, bahçeyi Rue des Combottes'ten ayıran parmaklığın arkasında, iki kadın öğretmenin gözetiminde yürüyen küçücük çocukları gösteriyordu. O soruyla araya girerek Miralles'in sözünü kestiğime pişman oldum; çekip almıştım onu, anılarından. O soruya cevap vermekte zorlandığı için, ama belki de sadece çocukları gördüğü, onların dünyasına savrulup gittiği için, dikkati dağılmıştı.

"Saat gibiler, her zaman bu vakitte geçerler" dedi. "Çocuğunuz var mı?"

"Hayır."

"Çocukları sevmiyor musunuz?"

"Severim" dedim. Sonra Conchi'yi düşündüm. "Ama çocuğum yok."

"Ben de seviyorum onları. Şu serseri velede bakın n'olur, bereli olana" dedi, bastonuyla göstererek.

Bir süre sessizce çocukları izledik. Söyleyecek bir şey bulamayınca, aptalca felsefe yaptım:

"Her zaman mutlu görünüyorlar."

"İyice bakmıyorsunuz. Öyle göründükleri falan yok, zaten öyleler" diyerek düzeltti beni Miralles. "Tıpkı bizim gibi. Asıl sorun şu: ne biz farkındayız bunun, ne de onlar."

"Ne demek istiyorsunuz?"

İlk kez gülümsedi, Miralles.

"İşte, yaşıyoruz ya!" Bastonundan yardım alarak doğruldu. "Hadi bakalım, yemek saati geldi."

Konuta dönmek üzere yürümeye koyulduk.

"Collell'den söz ediyordunuz" dedim.

"Bir sigara daha verebilir misiniz bana?"

Sigara paketini, onu baştan çıkarmak için rüşvet verircesine uzattım. Paketi cebine atarak sordu:

"Ne diyordum?"

"Siz oradayken hüküm sürmekte olan kargaşadan söz ediyordunuz."

Hemen hatırladı nerede kaldığını. Kaldığı yerden sürdürdü konuşmasını.

"Durumu anlatmıştım. Taburun savaştan artakalmış olanlarıydık biz. Basklı bir yüzbaşı vardı başımızda. Adını hatırlamıyorum şimdi, iyi ahlaklı bir insandı. Kumandan Barselona çıkışında bir bombardımanda ölmüştü. Siviller ve SIM görevlileri de vardı. Ne halt etmeye orada olduğumuzu sanırım kimse bilmiyordu. Yapabileceğimiz tek şey sınırı geçmekti; sınırı geçme emrinin verilmesini bekliyorduk."

"Tutuklulara nezaret ediyor muydunuz?"

Kararsızlık ifadesiyle buruşturdu yüzünü.

"Şöyle böyle."

"Şöyle böyle mi?"

"Elbette onlara nezaret ediyorduk" diyerek gönülsüzce kabullendi. "O iş özel muhafızların yükümlülüğündeydi.

Ama kimi zaman, tutuklular dolaşmak için ya da başka bir nedenle dışırı çıktıklarında, onların yanında olmamız emrediliyordu. Eğer nezaret etmekten anladığınız buysa, evet, onlara nezaret ediyorduk."

"Onların kim olduklarını biliyor muydunuz?"

"Ensesi kalın, önemli kişiler olduklarını biliyorduk. Piskoposlar, askerler, Beşinci Kol'a mensup falanjistler; bu tür adamlar."

Geri döndüğümüzde, az önce güneşlenmekte olan yaşlılar artık hamakları terk etmiş, binanın girişinde ve televizyonun hâlâ açık olduğu salonda sohbet ediyorlardı.

"Henüz erken, onların girmesini bekleyelim" dedi Miralles, kolumdan tutarak. Havuzun kenarına oturdu; yanına oturmamı istedi. "Sánchez Mazas hakkında konuşmak istiyordunuz, değil mi?" Oturdum. "İyi bir yazar olduğunu söylüyorlardı. Siz ne düşünüyorsunuz bu konuda?"

"Onların küçüklerinden."

"Bununla neyi kastediyorsunuz?"

"İyi bir yazardı, ama büyük bir yazar değildi demek istiyorum."

"Ya da, çok büyük bir hergele olunarak da iyi bir yazar olunabileceğini. İşin bokunu çıkarmanın dik âlâsı!"

"Sánchez Mazas'ın Collell'de olduğunu biliyor muydunuz?"

"Elbette biliyordum. Ensesi kalınların en önemlisi oydu, nasıl bilmezdim? Hepimiz biliyorduk. Daha öncesinde, hepimiz ondan söz edildiğini duymuştuk. Onun hakkında yeterince bilgimiz vardı; olan bitenden onun da aralarında olduğu dört beş kişinin sorumlu olduğunun farkındaydık. Onu getirdiklerinde biz Collell'e geleli birkaç gün olmuştu, yanlış hatırlamıyorsam."

"Olabilir. Sánchez Mazas kurşuna dizilmesinden sadece beş gün önce getirildi oraya. Daha önce, bana, sınırı ocağın otuz birinde geçtiğinizi söylemiştiniz. Kurşuna dizme, otuzunda oldu."

Miralles döşeme taşlarının arasındaki toprağı temizliyordu bastonunun ucuyla. Tam o gün hâlâ orada olup olmadığını, o gün olanları hatırlayıp hatırlamadığını sormak üzereyken konuşmaya başladı.

"Bir gece, toparlanmamız gerektiğini, ertesi gün yola çıkacağımızı söylediler. Ertesi sabah, kimi tutukluların özel muhafızların gözetiminde tapınaktan çıkarıldıklarını gördük."

"Kurşuna dizileceklerini biliyor muydunuz?"

"Hayır. Bir iş yaptırmak için götürdüklerini düşünmüştük. O günlerde, tutuklu değiş tokuşundan çok söz ediliyordu; o ihtimali de düşündük. Ama onları mübadele etmek üzere götürüyorlarmış gibi bir hava yoktu ortalıkta."

"Sánchez Mazas'ı tanıyor muydunuz? Onu tutukluların arasında ayırt edebildiniz mi?"

"Hayır, bilmiyorum... Sanırım hayır."

"Tanımıyor musunuz, yoksa onu ayırt edemediniz mi?"

"Onu ayırt edemedim. Elbette tanıyordum. Nasıl tanımam? Hepimiz tanırdık onu."

Sánchez Mazas gibi birinin öyle bir yerde fark edilmeden dolaşamayacağını söylüyordu, Miralles. Diğer tutuklularla birlikte dolaşmak için bahçeye çıktığında, diğer arkadaşları gibi onun da birçok kez dikkatini çekmişti Sánchez Mazas. Belli belirsiz de olsa, onun miyop gözlüğünü, Sami ırkına özgü kavisli burnunu ve günler sonra Franco'nun kamerasının karşısında muzaffer bir edayla o inanılması zor macerasını anlatırken üzerinde olan koyun postundan

ceketini hâlâ hatırlıyordu. Bir ara sustu, Miralles; hatırlamak için harcadığı çaba bir an onu güçsüz bırakmıştı sanki. Binanın içinden çatal kaşık sesleri geliyordu. İstenç dışı başımı çevirince, nihayet kapatılmış olan televizyon ekranı ilişti gözüme. Bizim dışımızda kimse yoktu bahçede.

"Peki, sonra ne oldu?"

Bastonuyla taşların arasını eşelemeyi bıraktı, Miralles; derin bir soluk alarak o güzelim havayı içine çekti.

"Sonrası yok." Uzun uzun nefes aldı. "Çok iyi hatırlamıyorum; o gün bayağı karışmıştı ortalık. Silah sesleri duyduğumuzu, sonra koşmaya başladığımızı hatırlıyorum. O sırada, birisi tutukluların kaçmaya kalkıştıklarını söylemişti bağırarak. Biz de onları bulmak için ormana daldık. Arama ne kadar sürdü bilmiyorum; arada bir silah sesleri duyuluyordu. Sadece bir kişinin peşinde olduklarını öğrendik, ama başkaları da kaçmış olabilirdi."

"İki kişi kaçmıştı."

"Söyledim ya, olabilir; orada sıklaşıyordu orman; yağmur da başlamıştı. Öyle hatırlıyorum. Sonunda, aramaktan yorgun düşerek tapınağa döndük. Belki de dönmemiz için emir vermişlerdi, iyi hatırlamıyorum şimdi. Hazırlığımızı bitirdik ve aynı sabah yola koyulduk."

"Size göre, kurşuna dizilmediler öyleyse."

"Söylemediğim sözleri bana atfetmeyin, delikanlı. Ne olduysa, ya da ne yaşadıysam onu anlatıyorum size. Yorumu kendiniz yapın; zaten bunun için gazetecilik yapmıyor musunuz? Ayrıca, o dönemde kurşuna dizilmeyi hak eden birisi varsa eğer, onun da Sánchez Mazas olduğunu takdir edersiniz umarım. Onun ve onun gibi birkaç kişinin hesabı zamanında görülmüş olsaydı, belki de savaştan kurtulmuş olurduk, öyle değil mi?"

"Kimsenin kurşuna dizilmeyi hak ettiği kanısında değilim ben."

Yavaşça döndü Miralles; birbirine hiç benzemeyen iki gözüyle, kımıldamaksızın bana bakıyordu; o ironik yaklaşımına bir karşılık, cana yakın bir gülümseme arıyordu sanki gözlerimde. Yüzündeki sert ifade yumuşadı; kahkahayı basacağı hissine kapıldım bir an.

"Umarım pasifist olduğunuzu söylemeyeceksiniz bana!" Elini omzuma koydu, benden destek alarak doğruldu, sonra bastonuyla binanın girişini gösterdi. "Orada olmamız gerekiyor dostum! Bakalım, Hemşire Françoise ne âlemde."

Miralles'in şakasını duymazdan geldim; artık zamanın tükenmekte olduğu endişesiyle atıldım:

"Size son bir soru yöneltmek istiyordum."

"Sadece tek soru mu?" Sesini yükselterek rahibeye seslendi: "Hemşire, bana son bir soru sormak istiyor gazeteci."

"Benim için hava hoş" dedi, Hemşire Françoise. "Ama cevap vermekte zorlanırsanız, yemekten yoksun kalacaksınız Miralles." Sonra bana yöneltti bakışlarını, gülümseyerek ekledi: "Öğleden sonra yine gelebilirsiniz."

"Elbette, delikanlı" dedi Miralles. Keyifli bir hâli vardı. "Öğleden sonra yine gelin, konuşuruz."

Yemekten sonra biraz kestirecekti. Sonra da egzersiz yapması gerekiyordu. Saat beşte görüşmek üzere anlaştık. Hemşire Françoise ile birlikte, yemek salonuna kadar eşlik ettik ona. "Sigara paketini unutma" diye kulağıma fısıldayarak veda etti bana. Sonra yemek salonuna girdi, yemeğe başlamış olan bembeyaz saçlı iki ihtiyarın arasına otururken, pervasızca göz kırparak, suç ortağı oluşuma duyduğu minnettarlığı dile getirdi.

Birlikte binanın çıkışına doğru yürürken, "ona ne yaptınız" diye sordu Hemşire Françoise.

Miralles'in gömlek cebinde şişkinlik yapan sigara paketinden hareketle yasağı delme konusundaki suç ortaklığımı kastettiğini sanarak kızardım.

"Ne mi yaptım?"

"Çok keyifli görünüyordu."

"A, evet!" Rahatlamıştım; gülümsedim. "Savaştan konuştuk."

"Hangi savaştan?"

"İspanya Savaşı'ndan."

"Miralles'in savaşa katılmış olduğunu bilmiyordum."

Miralles'in bir değil, birçok savaşa katılmış olduğunu söylemek üzereyken durdum; çünkü, o sırada, Libya Çölü'nde, Merzuk Vahası'na doğru, üstü başı dökük, toza bulanmış bir hâlde yürüyen, kendi ülkesi olmayan bir ülkenin üç renkli bayrağını taşırken, aslında bütün ülkelerin, hattâ dört Mağribî ve bir zenciyle birlikte orada oldukları, ileriye, hep ileriye doğru yürümeyi sürdürdükleri için hâlâ var olan özgürlük ülkesinin bayrağını taşıyan genç, isimsiz Miralles'in hayali beni büsbütün kuşatmıştı.

"Kimse ziyaret ediyor mu onu" diye sordum Hemşire Françoise'a.

"Hayır. Önceleri damadı gelirdi; sonradan ayağını kesti. Sanırım tatsızlıkla bitti ilişkileri. Biraz zor bir insandır Miralles, ama altın gibi bir kalbi vardır."

Aylar önce Miralles'in sol tarafını hareketsiz bırakmış olan damar tıkanıklığından söz ederken, tam bir huzurevi yöneticisi gibi konuşuyordu Hemşire Françoise; orada alıkonulan bir ihtiyar, onun için her şeyden önce bir müşteriydi.

Orada alıkonulan bir ihtiyar olmayabilirdi Miralles; ama kimsesiz bir insan olduğu kesindi. Öldüğünde tamamen kaybolup gitmemek için, kimin hatırlayışına sarılacaktı?

"Yatalak kalacağını sanıyorduk" diyerek sürdürdü konuşmasını. "Ama hızla toparladı kendini; bir boğanın dayanıklılığı var onda. Tütünsüzlükten ve tuzsuz yemekten nefret ediyor, ama zamanla alışacak." Kapıya gelmiştik; gülümseyerek elini uzattı, "pekâlâ, öğleden sonra görüşmek üzere" dedi.

Çıkmadan önce saate baktım; on ikiyi biraz geçiyordu. Önümde beş saatlik bir zaman vardı. Bir süre, bir şeyler içmek için bir kafeterya aranarak dolaştım Route des Daix'de. Geniş caddelerinde sadece küçük ikiz evlerin sıralandığı bir banliyöde aradığım şeyi bulamayacağımı kestirince, taksi beklemeye koyuldum. Şehrin merkezine gitmek üzere, gözüme ilişen ilk taksiyi durdurdum. Burgonya düklerine ait bir şatoyu içine alan, yarım daire şeklindeki geniş bir meydanda bıraktı beni taksi. Şatonun ön yüzüne bakan bir kafeteryaya oturdum, iki bira içtim. Üzerinde meydanın isminin yazılı olduğu tabela, oturduğum yerden görülüyordu: Place de la Libération.[80] 24 Ağustos 1944 gecesi, adı Guadalajara, Zaragoza ya da Belchite olan bir tankın üzerinde, Porte-de-Gentilly üzerinden Paris'e giren Miralles'i düşündüm. Yanımdaki masada, çok genç bir çift oturuyordu; pembe yanaklı bir bebeğin karşısına geçmişler, şaşkınlıkla, heyecanla, onun gülüşünü, burun çekişini izliyorlardı. Kendisiyle meşgul, aldırışsız insanlar geçiyorlardı önümüzden. Oradan birkaç kilometre ötede tuzsuz bir yemeği kaşıklamakta olan, gizli saklı sigara içmeye çalışan, yara izleri gözüne kadar yürümüş o son ihtiyarın farkında

80 Özgürlük Meydanı.

değildi hiçbiri. Ona borçlu olduklarının da farkında değillerdi. Öldüğünde kimse hatırlamayacaktı onu. Orada, bunları düşündüm. Kendi işine bakan, kendi işine kapanan, işini bilen insanlar, Fransa'nın şu meydanında, Avrupa'nın bütün meydanlarında yürürlerken, özgür Fransa bayrağıyla, o uçsuz bucaksız, o yakıcı Libya Çölü'nde, Merzuk Vahası'na doğru yürüyen Miralles'i düşündüm. Bütün bu insanların, çoktan vazgeçmiş oldukları geleceklerinin, uygarlığın geleceğinin, Miralles'in ileriye, daima ileriye doğru yürüyor olmasına bağlı olduğunun farkında bile olmadıklarını düşündüm. Sonra, Sánchez Mazas'ı ve Jóse Antonio'yu hatırladım; uygarlığı, her zaman, son anda ortaya çıkan bir manga askerin kurtardığını söylerlerken belki de haklıydılar. Ama Sánchez Mazas'ın ve Jóse Antonio'nun gözden kaçırdıkları bir şey vardı; o işlevi görecek bir mangayı kimse örgütleyemezdi; ne kendileri, ne de başkaları. Kendilerine, o karanlık günlerde, bizi, hepimizi kurtaracakları söylenmiş olsa, kasıkları çatlayıncaya kadar gülecek olan, rastlantı sonucu ya da şansları kötü gittiği için orada bulunan dört Mağribî'nin, bir zencinin ve Katalan bir tornacının, onların becerebileceği bir şeydi uygarlığı kurtarmak. Belki tam da bu nedenle, o an uygarlığın kaderinin kendisine bağlı olduğunu düşünmediği için, sonunda alacağı karşılığın, kendi ülkesi olmayan bir ülkenin hüzünlü bir şehrinde, bir düşkünlerevinin onun savaşa katıldığını bile bilmeyen, güler yüzlü, ince yapılı bir rahibenin dışında kendisini kimsenin aramayacağı gözlerden uzak odası olacağını bilmeden, uygarlığı ve bizi kurtarmıştı Miralles. Bunları düşündüm orada.

Yemeği Place Grangier'de, sabah kahvaltı ettiğim yerin yakınındaki Café Central'de yedim. Rue de la Poste'deki bir kafeteryada kahve ile viski içtikten sonra, bir karton

sigara alıp Nimphéas İkametgâhı'na gittim. Miralles beni odasına aldığında, saat beş olmamıştı henüz. Yaşadığı yeri görünce şaşırdım; sefil bir sığınağa benzemiyordu; temiz, düzenli, ışık alan, küçük bir daireydi. Mutfak, tuvalet, yatak odası ve içerisinde iki koltukla bir masa bulunan, kapısı akşam güneşini alan bir balkona açılan, duvarları çıplak küçük oturma odası bir bakışta seçiliyordu. Sigarayı uzatarak selamladım Miralles'i.

"Budalalığın lüzumu yok" dedi. Jelatin ambalajı yırtarak iki paket sigara çıkardı kartonun içinden. "Bu devasa şeyi nerede gizleyebileceğimi sanıyorsunuz?" İki paketi alıkoyarak kartonu geri verdi. "Nescafé içmek ister misiniz? Kafeinsiz, elbette. Sahici kahve yasak bana."

Canım istemiyordu, ama teklifini geri çevirmedim. Kahveyi hazırlarken, daireyi nasıl bulduğumu sordu; "çok iyi" dedim. Orada verilen sağlık hizmetlerini, zaman geçirmek için yapılan şeyleri, kültürel etkinlikleri, oranın nasıl temizlendiğini, her gün yapması gereken, rehabilitasyona yönelik egzersizleri anlattı bana. Kahveyi hazırladığında, fincanları salona götürmeye yeltendim, ama beni engelledi. Aşağıda duran dolabı açtı, bir akrobat esnekliğiyle beline kadar dolabın içine sarktı, elinde bir sepetle doğruldu. İçinden bir şişe çıkardı. "Azıcık bundan eklemesen, hiç çekilmeyecek bu meretin kokusu" diyerek, şişedeki içkiden biraz koydu fincanlarımıza.

Sonra sepeti yerine yerleştirdi Miralles; fincanlarımızı alıp koltuklara oturduk. Bir yudum aldım neskafeden; içine koyduğu şey, kanyakmış.

Neşeliydi Miralles, sevecen olduğu bile söylenebilirdi. Koltuğa yayılıp kahvesini yudumlayarak "pekâlâ, söyleyin

bakalım" dedi, "sorguya devam edecek miyiz? Yalnız, bildiğim her şeyi anlatmış olduğumu hatırlatayım."

Ansızın, soru soran bir gazeteci olmaktan utandım. Ona soracak sorum olmasaydı, yine orada, onunla olacaktım, onunla kahve içip sohbet edecektim. Bunu ona söylemek istedim. Sonra, bir an, Miralles'le ilgili olarak bilmem gereken her şeyi öğrenmiş olduğumu düşündüm. O sırada, nasıl olduysa, Bolaño'yu, onun, Miralles'le Luz'u, karavanın sundurmasının altında, *pasodoble* ile dans ederlerken bulduğu, artık kampingden ayrılması gerektiğinin farkına vardığı o geceyi hatırladım. Sonra Bolaño, kitabım, *Salamina Askerleri*, Conchi, Sánchez Mazas'ın hayatını bağışlayan adamın izini sürerek, bir bakışın, ormandaki bir haykırışın anlamını kovalayarak, tıpkı Castelldefells'teki emekçiler kampinginde, önceden tasarlanmamış olan o mekânda, karavanın sundurmasının altında bir *pasodoble* ile dans eden Miralles'le Luz gibi, altmış yıl önce, önceden tasarlanmamış olan bir hapishanenin bahçesinde, belki de aynı *pasodoble* ile dans eden adamı arayarak geçirdiğim aylar, hepsi aynı anda zihnime üşüştü.

Sormadım. Hiç bilinmeyen bir şeyi açığa vurur gibi, "Sánchez Mazas kurtuldu kurşuna dizilmekten" dedim. Sükûnetle onayladı beni. Kanyaklı kahvenin keyfini sürüyordu. "Bir adamın sayesinde kurtuldu" dedi, "Líster'in bir askerinin."

Hikâyeyi anlattım ona. Ben susana kadar dinledi; sonra, elindeki boş fincanı masanın üzerine bıraktı, biraz eğilerek, koltuğundan kalkmadan, balkon kapısını açtı, dışarıya doğru baktı. Sabahki yarılanmış paketten bir sigara alırken, yansız bir ses tonuyla "çok romanesk bir olay" deyince Miquel Aguirre'yi hatırladım.

"Olabilir, ama bütün savaşlar romanesk olaylarla doludur" dedim.

"Sadece o savaşları yaşamamış olanlar için." Sigarasından derin bir nefes çekti, dumanını havaya savurdu; ağzında kalan tütünü tükürdü. "Sadece onları anlatanlar için. Savaşa savaşmak üzere değil, anlatmak üzere gidenler için. Sonradan Paris'te yaşayan şu Amerikalı romancının adı neydi?"

"Hemingway."

"Evet, Hemingway. Soytarının teki!"

Susmuştu Miralles; aralıklı geçen arabaların gürültüsünü işitiyordum. Sigara dumanının havada ağır ağır kıvrılarak çizdiği helezonlar, balkondan gelen zayıf ışıkla aydınlanarak göz alıyordu. Miralles dalgın bakışlarıyla dumanın kıvrılışını izliyordu. Sonra bana doğru çevirdi yüzünü. "Şu Líster'in askerinin hikâyesini kim anlattı size?" Yüzünün sağda kalan yarısı yine o sert ifadeye bürünmüştü. Yüzünün solunda ise belirsiz bir ifade vardı; kayıtsızlığın, hayal kırıklığının ve hoşnutsuzluğun karışımı gibiydi.

Açıkladım ona. Beni dinlerken başıyla onaylıyordu; alaycı bir ifade vardı yüzünde; ağzı, inceltme işaretine benziyordu. Öğleden sonraki o neşeli hâlinden eser kalmamıştı, Miralles'in. Ne söyleyeceğimi bilmiyordum, ama bir şey söylemem gerektiğinin farkındaydım. Atağa kalkan o oldu.

"Sanırım, Sánchez Mazas ve onun dillere destan kurşuna dizilme olayı umurunuzda bile değil."

"Anlamadım" dedim, içtenlikle.

Tuhaf bir ifadeyle gözlerime bakıyordu.

"İflah olmaz bu yazarlar!" Bunu söylerken, düpedüz gülüyordu Miralles. "Arayıp durduğunuz şey bir kahramandı, değil mi? O kahraman da bendim. Geçmiş ola! Pasifist

olduğunuz konusunda mutabık kalmamış mıydık? Bilmediğiniz bir şey var! Maddi değerleri elinin tersiyle iterek kendisini ortaya atan o kısacık Hintliyi bir yana bırakırsak, barışta kahramanlar yoktur. Aslında o Hintli bile kahraman değildi; daha doğrusu, ancak öldürüldükten sonra kahraman oldu. Kahramanlar, ancak öldüklerinde ya da öldürüldüklerinde kahraman olurlar. Gerçek kahramanlar savaşta doğarlar, savaşta ölürler. Yaşayan kahraman yoktur, delikanlı. Bütün kahramanlar ölüdür. Ölüdür, ölüdür, ölüdür." Sesi kısılmıştı. Biraz ara vererek yutkundu ve sigarasını söndürdü. "Şu karışımdan bir tane daha alır mısınız?"

Boş fincanları alarak mutfağa gitti. Mutfaktan bir sümkürme sesi geldi. Döndüğünde gözleri parlıyordu; sakinleşmiş gibiydi. O ara, şimdi hatırlamadığım bir şeyler söyledim. Özür dilemeye yeltenmiş olmalıyım. Çünkü, bana Nescafé'yi uzatıp koltuğuna yerleştikten sonra, sabırsızlıkla ve irkilmiş bir hâlde sözümü keserek, şunları söylediğini hatırlıyorum:

"Özür dilemeyin, delikanlı; kötü bir şey yapmadınız. Üstelik, adam olanın özür dilemeyeceğini, bu yaşta öğrenmiş olmanız gerekirdi. Adam olan, yapmayı düşündüğü şeyi yapar, söylemek istediği şeyi söyler; sonra da, yaptığının ve söylediğinin arkasında durur. Her neyse, şimdi size bilmediğiniz bir şey anlatacağım; savaşla ilgili bir şey." Nescafé'sinden bir yudum aldı; ben de aldım. Bu sefer, kanyağın ölçüsünü kaçırmıştı Miralles. "'36'da cepheye giderken, yanımda başkaları da vardı. Benim gibi Terrassalıydılar; çok gençtiler, benim gibi, neredeyse çocuk denilecek yaştaydılar. Onlardan biriyle konuşmuşluğum vardı, birini gözüm ısırıyordu bir yerden, ama çoğunu tanımıyordum. Joan García Segués, Lela García Segués, Miquel Cardos, Gabi Baldrich, Pipo Canal, Gordo Odena, Santi

Brugada, Jordi Gudayol. Onlarla birlikte savaştık. Tek bir savaş olarak cereyan eden iki savaşa girdik: bizimki ve öteki. Hiçbiri sağ çıkamadı savaştan. Hepsi öldü. En son, Lela García Segués öldü. Önceleri, benim yaşıtım olan kardeşi Joan ile daha iyi anlaşıyordum; ama zamanla, en yakın arkadaşım Lela oldu. Hayatım boyunca da öyle kaldı. O kadar yakındık ki, birlikte olduğumuzda konuşma ihtiyacı duymazdık. 1943 yazında, Trípoli yakınlarındaki bir kasabada, bir İngiliz tankının altında kalarak öldü. Biliyor musunuz, savaşın bitişinden bu yana, onları düşünmediğim tek bir gün olmadı. Çok gençtiler... Öldü hepsi. Hepsi öldü. Öldüler. Hepsi. Hiçbiri hayatın tadına varamadı. Hiçbiri bir eş edinemedi. Hiçbiri, bir çocuğu olmasının, üç dört yaşlarına gelmiş olan çocuğunun, bir pazar sabahı, güneş alan bir odada, yatakta, eşiyle kendisinin arasına girivermesinin hazzını yaşayamadı..." Ağlamaya başlamıştı Miralles. Yüzünün ifadesi ve sesi değişmemişti, ama teselisiz gözyaşları, yara izinin üzerinden hızla aşağı doğru akıyor, sakalla örtülü yanaklarına ulaşınca yavaşlıyordu. "Kimi zaman, rüyamda görüyorum onları, suçlanıyorum. Hepsini görüyorum, hiçbiri bozulmamış, o neşeli hâlleriyle selamlıyorlar beni, hepsi o zaman olduğu gibi, hâlâ genç, çünkü zaman yürümüyor onlar için, yine öyle genç hepsi, niçin onların yanında olmadığımı soruyorum kendi kendime, onları aldatmışım sanki, çünkü olmam gereken yer orasıydı, ya da onlardan birinin yerini gaspetmişim sanki, ya da aslında altmış yıl önce, İspanya'da, Afrika'da ya da Fransa'da, bir siperde ölmüşüm de, gelecekteki eşli çocuklu hayatımın, burada, bir düşkünler evinin odasında, sizinle konuşarak noktalanacak bir hayatın rüyasını görüyormuşum gibi..." Boynundan süzülüp flanel gömleğini ıslatmakta olan gözyaşlarını kurulamaksızın, sanki acelesi varmış

gibi konuşuyordu Miralles. "Biliyor musunuz, kimse hatırlamıyor onları. Hiç kimse. Neden öldüklerini, neden bir eşlerinin, bir çocuklarının, güneş gören bir odalarının olmadığını bile hatırlamıyor kimse. Uğrunda dövüştükleri insanlar onları hatırlamıyorlar. Boktan bir ülkenin perişan bir kasabasında, onlardan herhangi birisinin adını taşıyan sefil bir sokak bile yok, hiçbir zaman da olmayacak. Anlıyor musunuz? Anlıyorsunuz, değil mi? Ah, nasıl unutabilirim onları ben! Hepsini hatırlıyorum. Lela, Joan, Gabi, Odena, Pipo, Brugada, Gudayol; hepsini... Nedenini bilmiyorum ama, onları düşünmeksizin geçirdiğim tek bir gün olmadı hayatımda."

Konuşmayı bıraktı, bir mendil çıkardı, gözyaşlarını kuruladı, burnunu sildi; utanarak yapmadı bunu, sanki başkalarının önünde ağlamaktan utanmıyormuş gibi yaptı; tıpkı Homer'in eski savaşçıları gibi, bir Salamina askeri gibi. Sonra, fincanındaki soğuk Nescafé'yi bir yudumda içti. Sessizce sigara içtik. Balkondan gelen ışık gitgide zayıflıyordu; yoldan geçen arabaların sesi iyice seyrelmişti. Huzur duyuyordum, hafif bir sarhoşluk vardı üzerimde, hatta mutluydum. Ben babamı hatırlıyordum, Ferlosio, Miquel Aguirre ve Jaume Figueras kendi babalarını, Bolaño ise Latin Amerikalı arkadaşlarını, önceden kaybedilmiş savaşlarda ölen bütün askerleri hatırlıyordu. O da, aynı nedenle hatırlıyordu. Hatırlıyordu, çünkü, altmış yıl önce ölmüş olmalarına rağmen hâlâ yaşıyorlardı; Miralles onları hatırladığı için yaşıyorlardı. Ama belki de istenç dışıydı o hatırlayış; tamamen yok olup gitmemek için, onun hatırlayışına sımsıkı tutunmalarıyla ilgiliydi onların. Ama Miralles öldüğünde, arkadaşları da tamamen yok olup gideceklerdi; çünkü, yok olup gitmemeleri için onları hatırlayacak kimse kalmayacaktı. Bunları düşündüm o sessizlikle.

Sigara ve kahve içerek, arada sessiz kalarak, sanki bu sabah değil de, epey önce tanışmışız gibi, uzun uzun konuştuk. Bir ara, sezdirmemeye çalışarak saate göz atarken yakaladı beni.

"Sizi yordum, sıkıldınız" dedi.

"Hayır, sıkılmadım" dedim, "ama trenim sekiz buçukta kalkıyor."

"Gitmek zorunda mısınız?"

"Ne yazık ki öyle."

Oturduğu yerden kalktı, bastonunu aldı.

"Yeterince yardımım dokunmadı size, değil mi? Kitabınızı tamamlayabilecek misiniz?"

"Bilmiyorum" dedim, içtenlikle. "Tamamlamak istiyorum. Eğer başarabilirsem, arkadaşlarınızdan söz edeceğim."

Beni duymazdan geldi.

"Sizi uğurlayayım" dedi. Sonra masanın üzerindeki sigara kartonunu gösterdi. "Bunu unutmayasınız."

Birlikte dairesinden çıkarken, ansızın durdu.

"Söyleyin bana" dedi, aralık duran kapının kolunu tutarak. "Sánchez Mazas'ın hayatını bağışlayan askeri neden bulmak istiyordunuz?"

Hiç duraksamadan yanıtladım:

"O sabah, kurşuna dizilme olayından sonra, ormanda onu bulduğunda, onu tanıdığında, onun gözlerine baktığında ne düşündüğünü sormak için. Onun gözlerinde ne gördüğünü, onun hayatını neden bağışladığını, onu neden ele vermediğini, onu neden vurmadığını sormak için."

"Neden öldürecekti ki onu?"

"Çünkü, savaşta insanlar öldürülür" dedim. "Çünkü, Sánchez Mazas ve onun gibi dört beş kişi sorumluydu

yaşanılanlardan. Üstelik o asker, dönüşü olmayan bir sürgüne gidecekti. Çünkü, eğer kurşuna dizilmeyi hak eden birisi varsa, o da Sánchez Mazas'tı."

Kendisine ait olan bu sözleri hatırladı Miralles. Belli belirsiz gülümseyerek karşılık verdi. Sonra kapıyı açarak, bastonuyla hafifçe vurdu baldırıma.

"Hadi bakalım, treni kaçırmayın!"

Asansörle zemin kata indik; bir taksi çağırmalarını istedik.

"Hemşire Françoise'ya selamlarımı iletin" dedim, binanın çıkışına doğru yürürken.

"Bir daha gelmeyecek misiniz?"

"Eğer istemiyorsanız, gelmem."

"İstemediğimi nereden çıkardınız?"

"Öyleyse, söz veriyorum, yine geleceğim."

Dışarıda pas rengi bir ışık vardı; güneş ufkun arkasına çekilmişti. Taksiyi bekliyorduk, bahçe kapısında. Route des Daix ile Rue Combotte'un buluştuğu kavşaktan hiç araba geçmiyordu; kaldırımlar bomboştu. Yanı başımızdaki trafik lambası boşu boşuna renk değiştirip duruyordu. Sağımda, büyük pencereleri, geniş balkonları olan, Nimphéas İkametgâhı'nın bahçesini gören, yüksekçe bir apartman vardı. Yaşamak için iyi bir yer olduğunu düşündüm, o apartmanın. Herhangi bir yerin, yaşamak için iyi bir yer olduğunu düşündüm. Líster'in askerini düşündüm. O sırada, onun sesini duydum:

"Sizce ne düşünmüştü?"

"Asker mi?" Ona doğru çevirdim yüzümü. Bütün vücuduyla bastona yaslanmış, o an kırmızıyı göstermekte olan trafik lambasına bakıyordu. Işık kırmızıdan yeşile geçince,

bakışlarını bana çevirdi. Herhangi bir ifade yoktu gözlerinde; "hiçbir şey" dedi.

"Hiçbir şey mi?"

"Hiçbir şey."

Taksi gecikmişti. Saat sekize çeyrek vardı; daha otele gidip hesabı ödeyecektim, eşyalarımı toparlayacaktım.

"Eğer yine gelirseniz, bana bir şey getirin."

"Sigaradan başka bir şey mi?"

"Evet, başka bir şey."

"Müziği seviyor musunuz?"

"Severdim. Artık dinlemiyorum. Her dinleyişimde kendimi kötü hissediyorum. Başıma gelen şeyleri hatırlıyorum ansızın; dahası, başıma gelmeyen şeyi düşünüyorum."

"*Pasodoble* ile çok iyi dans ettiğinizi söylemişti Bolaño."

"Bunu da mı söyledi?" Gülüyordu. "Ne anasının gözüdür, o Şilili!"

"*Suspiros de España* çalarken, karavanınızın yanında, bir arkadaşınızla dans ettiğinizi görmüş bir gece."

"Eğer Hemşire Françoise'ın aklını çelebilirseniz, kim bilir, belki yine iyi dans edebilirim, *Suspiros de España* ile" dedi, yara izinin yürümüş olduğu gözünü kırparak. "Çok güzel bir *pasodoble*dir. Siz de öyle düşünmüyor musunuz? Bakın, geldi işte taksi."

Taksi yanı başımızda durdu.

"Pekâlâ" dedi Miralles, "umarım yakında yine gelirsiniz."

"Geleceğim."

"Benim için bir şey yapabilir misiniz?"

"Elbette, ne isteseniz yaparım."

Trafik lambasının ışığına bakarak, "kimseyi kucaklamayalı yıllar oluyor" dedi.

O kocaman kollarıyla bana sımsıkı sarılırken, kaldırıma düşen bastonunun çıkardığı gürültüyü işittim. Kucaklayışı soluğumu kesmişti; doğru dürüst sarılamadım ona. Küçücük, alabildiğine kırılgan kalıyordum onun yanında. İlaç kokusu vardı üzerinde; inzivayla geçen onca yılın kokusu, kaynamış sebze kokusu, eskinin baskın kokusu... O sefil koku... Kahramanların öyle koktuğunu anladım.

Sonra bıraktı beni, yerden bastonunu aldı. Taksiye binmeye zorladım kendimi. Taksiye bindim. Sürücüye Victor Hugo'nun adresini verdim. Sonra biraz beklemesini istedim, camı açtım.

"Size söylemediğim bir şey var" dedim, Miralles'e. "Hayatını bağışlayan askeri hatırlamıştı, Sánchez Mazas. Bir seferinde, bir *pasodoble* ile dans ettiğini görmüştü onun, Collell'in bahçesinde. Yalnız başına. *Suspiros de España*ydı o *pasodoble*." Kaldırımdan indi, Miralles. Arabaya yaklaştı, aralık duran camın üzerine koydu kocaman elini. Cevabının ne olacağından çok emindim; çünkü, gerçeği benden gizlemeyeceğini sanıyordum. Yalvarırcasına sordum ona: "Sizdiniz, değil mi?"

Bir anlık bir tereddütten sonra, iki sıra hâlinde birbirinden ayrılmış dişlerini göstererek, şefkatle, dolu dolu gülümsedi. Cevabı "hayır" oldu.

Elini camdan çekti, yola koyulmasını söyledi sürücüye. Son anda bana da bir şey söyledi, anlamadım; çünkü taksi hareket etmişti. Belki bir isimdi, ama emin değilim. Camdan başımı çıkarıp ne söylediğini sordum. Ama artık beni duyması, duymuş olsa da cevap vermesi mümkün değildi. Arabanın arka camından baktım; bastonunu kaldırarak

beni son bir defa selamladı. Üzerinde külrengi gömleği, havı dökülmüş pantolonu ve keçe iskarpinleri, yarı yarıya kapanmış tek gözüyle, öyle yoksun, yoksun ve mutlu bir hâlde, adımlarını bastonuyla dengeleyerek, ağır ağır yaşadığı yere doğru yürüyordu; o gururlu görünüşü, o sert çehresi, yalpalayan, sanki dağılıverecekmiş izlenimi veren o kocaman gövdesi, binanın solgun yeşil cephesinde gitgide küçüldü. O, ta uzakta, bahçenin kapısını açarken, öne alınmış bir özlemle sarsıldım. O an, orada, gözümün önünde değildi sanki Miralles. Sanki o an, benim onu düşünerek, onu hatırlayarak yaşadığım bir andı. Öyle bir duygu... Çünkü onu bir daha görmeyeceğimi, ama daima o hâliyle hatırlayacağımı düşünmüştüm.

ALELACELE TOPARLANDIM OTELDE, hesabı ödedim, tam trenin kalkış saatinde istasyona ulaştım. Yine bir gece trenindeydim; gelirken bindiğim trene çok benziyordu, belki de aynı trendi. Kompartımana yerleşirken, tren hareket etmişti. Yeşil halıyla kaplı boş koridorları geçerek, vagon restorana ulaştım. İki sıra hâlinde güzelce hazırlanmış masaların etrafında, koyu sarı renkli, kabarık deri koltuklar vardı. Sadece bir tanesi boştu. Oturdum. Aç değildim; bir viski istedim. Sonra bir sigara yaktım; içkimi yudumlarken dışarıya baktım; Dijon'un gecenin içinde parçalanıp dağılan görüntüsü, kısacık bir sürede, gitgide büyüyen karanlıkta zar zor seçilebilen ekili arazilere bıraktı yerini. İçeriden cama yansıyan görüntülerde, her şey ikiye katlanıyordu. Ben de ikiye katlanmıştım, şişmandım, biraz hüzünlüydüm. Ama iyi hissediyordum kendimi, huzurluydum. Gerona'ya ulaşır ulaşmaz Conchi'yi ve Bolaño'yu arayacaktım; onlara Miralles'i, Dijon diye anılan ama asıl adı Stockton olan şehri anlatacaktım. Bir, iki, üç yolculuk tasarladım Stockton'a. İlkinde, Stockton'a gidiyorum, Rue des Daix'de, Miralles'in yaşadığı yerin tam karşısındaki apartmana yerleşiyorum, sabahları ve öğleden sonraları

Miralles'le sohbet ederek, bahçede, gözlerden uzak olan o bankta, ya da onun odasında sigara içerek, daha sonra, o zaman çok yakın arkadaş olacağımız için, sadece birlikte olarak huzur bulabileceğimiz, konuşmaya ihtiyaç duymayacağımız için, belki de hiç konuşmadan, hiçbir şey söylemeden, sadece zamanı hissederek geçiriyorum, ve geceleri, bir paket sigara ve bir şişe şarapla balkonumda oturuyorum, Miralles'in, Rue des Daix'in öbür tarafındaki ışığının söndüğünü görünceye değin bekliyorum, orada, karanlıkta, Miralles uyurken, ya da, karşıda, o kadar yakınımda, öyle yatağına uzanmış, belki ölen arkadaşlarını düşündüğü için, gözüne bir türlü uyku girmediğinde, tütün ve şarap içerek bir süre daha oturmaya devam ediyorum. İkincisinde, Conchi'nin benimle Dijon'a gelmesini engellediğim için pişman olmuşum, orada Conchi'yle, Miralles'le ve Bolaño'yla birlikte olmanın hazzını düşünüyorum, üçümüz bir olup, Stockton'a gelir gibi Dijon'a gelmeye ikna ediyoruz Bolaño'yu, karısını ve oğlunu alıp Stockton'a geliyor Bolaño, altımız bir araba kiralayıp yakındaki köyleri geziyoruz, uçuk, imkânsız bir aile oluyoruz altımız, artık bir yetim olmaktan kurtuluyor Miralles, belki ben de kurtuluyorum, o zaman, Conchi'nin o müthiş çocuk özlemi depreşiyor, belki benimki de. Sonuncusunda, belki de çok uzak olmayan bir zamanda, bir gece, Hemşire Françoise beni arıyor, Gerona'daki evimden, ben Quart'taki evinden Conchi'yi, Blanes'teki evinden Bolaño'yu arıyorum, ertesi gün, üçümüz, Dijon'a doğru yola koyuluyoruz, ama yolun sonunda vardığımız yer Stockton oluyor, Stockton'a ulaşıyoruz, orada, Miralles'in dairesini boşaltıyoruz, giysilerini elden çıkarıyoruz, mobilyalarını satıyoruz ya da birilerine

veriyoruz, Miralles'in çok az şeyi olduğu için, belki karısının ve kızının arasında mutlulukla gülümserken ya da asker elbisesiyle, asker elbiseli genç arkadaşlarının arasında göründüğü bir fotoğrafını, belki bir şeyleri daha, kim bilir, belki, yüzyıllardır kimsenin dinlemediği güzelim *pasodoble*lerin kayıtlı olduğu eski bir gramofon plağını alıkoyuyoruz, sonra, cenaze töreni yapılıyor, sonra defnediliyor, defnedilirken müzik çalıyor, bir gramofon plağına kaydedilmiş çok hüzünlü bir *pasodoble* çalıyor, işte o sırada Hemşire Françoise'ya gidiyorum, Miralles'in mezarının başında benimle dans etmesini istiyorum, nasıl dans edeceğini bilmediği bir müzikle, Miralles'in daha çok yeni olan mezarında dans etmeye zorluyorum onu, aramızda kalıyor bu, gizliyoruz, kimse görmüyor, ne Dijon'da, ne Fransa'da, ne İspanya'da, ne de bütün bir Avrupa'da, Miralles'in, her zaman bir *pasodoble* eşliğinde birlikte dans etmeyi arzu ettiği, hiçbir zaman kıçına dokunmaya cesaret edemediği güzel, ince yapılı bir rahibenin, taşralı bir gazeteciyle, melankolik bir şehrin isimsiz mezarlığında, eski bir Katalan komünistin mezarı başında dans etmekte olduğunu kimse bilmiyor, inançsız ve anaç bir falcı kadının ve Avrupa'da kaybolmuş bir Şililinin dışında hiç kimse bilmiyor, zaten o Şilili, orada, gözleri sigara dumanıyla bulutlanmış bir hâlde sigara içiyor, yıllar önce, bir gece, Estrella de Mar'da, bir karavanın sundurmasının altında, Miralles'le Luz'u *pasodoble* ile dans ederlerken görmüş olan Bolaño, bizi, Miralles'in mezarı başında *pasodoble* ile dans ederken izlediğinde, zaten düşüncelere dalıp uzaklara gidiyor, o iki ayrı *pasodoble*nin aynı *pasodoble* olup olmadığını soruyor kendi kendine,

cevap beklemeksizin soruyor, çünkü önceden biliyor o, tek cevap, bir cevabın olmadığıdır, tek cevap, gizli, derin bir kayıtsızlık, acımasızlığın çok yakınında duran bir şeydir, sağduyuyu reddeden ama içgüdüsel de olmayan, kanın kendi mecrasında akıp gitmesini, yerkürenin o yerinden oynatılamaz yörüngesine çakılmasını, bütün varlıkların içine nüfuz edilemeyecek ölçüde kaskatı kesilmiş hâllerinde mıhlanıp kalmalarını sağlayan o aynı kör ayak direyişle varolabilen bir şey vardır o kayıtsızlığın içerisinde, akan suyun kayadan sıyrılıp kurtuluşu gibi sözcüklerden sakınıp kaçan bir şey, çünkü sözler sadece söylenmek için sarf edilir, sadece söylenebilecek olan şeyi, bizi yönlendiren, yaşamamızı sağlayan, bizi ilgilendiren her şeyin dışındaki şeyi söylemek için, biziz o, o rahibe, o gazeteci, o benim, sanki o dansla hayat veriyorum onlara, ya da şu karanlık zamanda kendisine ve ailesine yardım edilmesini isteyen biriyim, Miralles'in mezarı başında dans ediyorum. Çevremde yemek yiyen insanların gürültüsü, önümde neredeyse boş viski bardağı, orada, vagon restoranın koyu sarı renkli kabarık koltuğunda oturmuş, trenin çalkantısıyla ve beynimde dur durak bilmeksizin dönenip duran sözlerin yarattığı kasırgayla oyalanırken, kederli bir adamın yanı başımdaki cama düşen yabancı görüntüsü ilişiyor gözüme, benimle ilişkisi olmayan bir görüntü olduğunu düşünüyorum, ama işte, benim o, orada ansızın kitabımı görüyorum, yıllardır izini süregeldiğim kitabımı, tamamlanmış, bitirilmiş olarak görüyorum, başından sonuna, ilk satırından son satırına, biliyorum, orada, boktan bir ülkenin perişan bir kasabasında, asla Miralles'in adını taşıyan sefil bir sokak bile olmayacağını biliyorum, ama

orada, kitabımda onun hikâyesini anlattığımda, Miralles yaşamaya devam ediyor, onlardan söz ettiğimde, Joan García Segués, Lela García Segués, Miquel Cardos, Gabi Baldrich, Pipo Canal, Gordo Odena, Santi Brugada, Jordi Gudayol, onların hepsi, yıllar önce ölmüş olmalarına rağmen, öldü hepsi, hepsi öldü, öldüler, yaşamaya devam ediyorlar, Miralles'ten ve onların hepsinden söz ediyorum, Figueras kardeşlerden, Angelats'tan, Maria Ferré'den, babamdan, Bolaño'nun Latin Amerikalı arkadaşlarından, ama özellikle Sánchez Mazas'tan, her zaman son anda ortaya çıkıp uygarlığı kurtaran bir manga askerden de söz ediyorum, o kitaba yakışmıyor Sánchez Mazas, orada yer edinmeyi hak etmiyor, oysa Miralles, bütün bir uygarlığın geleceğinin tek bir insana, o an orada olan o insana bağlı olduğu, o anlaşılması güç, kavranılması zor anların adamı olan Miralles..., uygarlık, ona olan gönül borcuyla yüzleşebilirse eğer..., gerçek bir hikâyenin anlatısı, nihayet bütünlenmiş, geriye, sadece yazılması, temize çekilmesi kalmıştır, başından sonuna her şey tasarlanmıştır, "üzerinden altı yıldan fazla bir zaman geçti, 1994 yazıydı, Rafael Sánchez Mazas'ın kurşuna dizilmesinden söz ediliyordu", böyle başlar, sonunda, hayal kırıklığına uğramış, eski bir gazeteci, Fransa kırlarından geçmekte olan bir gece treninin vagon restoranında, iç huzuruyla sigara içer, içkisini yudumlar, yemek yiyen, hâlinden memnun insanlarla siyah papyonlu garsonların arasındadır, cesaret sahibi olan, erdemle güdülenen, o sayede asla yanılmayan, en azından yanılmamanın belirleyici olduğu önemli durumlarda yanılmayan yaşlı bir insanı, tertemiz bir yüreği olan, büsbütün saf bir insanı, o insanın, öldüğünde yaşamaya

devam etmesini sağlamak için tasarladığı kitabını düşünmektedir, o sırada, ansızın, cama vuran kederli ve yaşlı görüntüsü ilişir gözüne, sonra o görüntü eriyip dağılarak, yerini, sınırsız ve yakıcı bir çölde, kendi ülkesi olmayan bir ülkenin bayrağını taşıyan, artık ayrı ayrı ülkelerin olmadığı bir dünyanın, o orada olduğu için hâlâ var olan o özgürlük ülkesinin ortadan kaldırılmış bayrağını taşıyan, camda beliren siyah güneşin altında, nereye doğru, kiminle, ne için gittiğini bilmeksizin ileriye doğru yürüyen, daima ileriye doğru yürüdüğü sürece kimi şeyleri bilmiyor olmasına aldırış etmeyen o genç, üstü başı dökük, toza bulanmış, isimsiz ve yalnız askere bırakır.

"Olağanüstü bir kitap... Uzun zamandır okuduklarım arasında en iyilerinden..."
Mario Vargas Llosa

"Baştan çıkarıcı doğrudan anlatımı ve zarafetiyle Javier Cercas, modern Avrupa edebiyatındaki birçok büyük romanın en büyük temalarından birisi olarak karşımıza çıkan, gündelik hayatımızda hakikati bulma çabasını ve tarihle yüzleşmeyi kıvrak zekâsının emrine veriyor. Cercas'ın, sonunda böyle olduğuna çoğunlukla bir kere daha hak verdiğimiz inanılmaz hikâyeleri var. Harika bir roman yazmış."
Susan Sontag

"Mükemmellik derecesinde iyi işlenmiş bir kitapla, epik romanın tüm özelliklerini tek başına vermeyi başarıyor Cercas."
Alberto Manguel

Javier Cercas'ın, İspanyol iç savaşının önemli isimlerinden Sánchez Mazas'ın "can alıcı" hikâyesini anlattığı Salamina Askerleri, Gökhan Aksay'ın özenli çevirisiyle ilk kez Türkçede.

Sánchez Mazas'ın ölümden nasıl kurtulduğunu ve savaş günlerinde neler yaşadığını araştıran Javier Cercas, bir boyut daha geliştirerek romanın yazılışını da anlatı unsuru olarak ustalıkla kullanıyor.

Salamina Askerleri, dünya edebiyatının en önemli modern klasiklerinden biri...

Kapak David Drummond

İnternet Satış

ISBN 978-605-86635-0-3

JAGUAR

www.kitapzen.com

9786058663503